

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE VE İRAN'IN
DIŞ YARDIM VE KALKINMA
STRATEJİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Zeliha AVCU

2501100685

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hakan GÜNEŞ

İstanbul 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ZELİHA AVCU Numarası : 2501100685
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER (SİYASAL) Danışmanı : DOÇ. DR. HAKAN GÜNEŞ
Tez Savunma Tarihi : 27.06.2018 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "TÜRKİYE VE İRAN'IN DIŞ YARDIM VE KALKINMA STRATEJİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. HAKAN GÜNEŞ		KABUL
2- DOÇ. DR. ATEŞ USLU		KABUL
3- DR. ÖGR. ÜY. ÖZÜM SEZİM UZUN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ÖZGÜN ERLER BAYIR		
2- DOÇ. DR. FUAT AKSU		

ÖZ

TÜRKİYE VE İRAN'IN DIŞ YARDIM VE KALKINMA STRATEJİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Zeliha AVCU

Bu çalışma ile Ortadoğu bölgesinin iki önemli gücü olan Türkiye ve İran'ın dış ilişkilerinde yumuşak güç politikalarının etkisi incelenmiştir. Türkiye ve İran'ın hegemon bölgesel güç olma yarışında dış yardım politikalarını nasıl yönlendirdikleri ele alınmıştır. Bu amaçla bölgesel güç, yumuşak güç, dış yardım ve resmi kalkınma yardımı gibi kavramsal analiz gerçekleştirilmiştir.

Soğuk Savaş Dönemi sonrası dönemde iki bölgesel güç olan Türkiye ve İran'ın dış yardım politikaları incelenmiştir. Her iki ülkenin dış yardım kuruluşları, yardımların bölgesel dağılımı ve hedefleri doğrultusunda analiz gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yumuşak Güç, Bölgesel Güç, Dış Yardım, Resmi Kalkınma Yardımları.

ABSTRACT

COMPARISON OF FOREIGN AID AND DEVELOPMENT STRATEGIES OF TURKEY AND IRAN

Zeliha AVCU

The aim of this study is to analyse soft power concept in the foreign relations of Turkey and Iran, which are important and strong states in the Middle East. In a hegemonic competition that took place between Turkey and Iran, it was also examined how the two countries orient their foreign aid policies to become a regional power. For this purpose, conceptual analysis such as regional power, soft power, foreign aid and official development assistance have been carried out.

In the Post-Cold War era, foreign aid policies of the two regional powers were examined. In addition to this, it was also analyzed in detail for both countries in line with what their foreign aid agencies and their aims are and how regional distribution of foreign aid is done.

Key words: Soft Power, Regional Power, Foreign Aid, Official Development Assistance.

ÖNSÖZ

Bu çalışma ile devletlerin dış politikalarında önemli bir enstrüman haline gelen yumuşak güç politikalarının dış yardım ve kalkınma yardımları özelinde etkinliğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Gelişmiş devletler tarafından etkin bir şekilde kullanılmakta olan yumuşak güç politikalarının, gelişmekte olan devletler tarafından da kullanımı ele alınmıştır.

Yumuşak güç politikaları içerisinde yer alan dış yardım politikalarının Ortadoğu bölgesinde önemli bir rol oynayan iki bölgesel güç Türkiye ve İran örnekleri üzerinde incelemesi yapılmıştır. Dış yardımlar içerisinde resmi kaynaklar tarafından yapılan yardımlar üzerinde odaklanılmış ve bu doğrultuda her iki ülkenin resmi kalkınma yardımları incelenmiştir. Bu amaçla resmi kalkınma yardımı kuruluşlarının verileri ele alınmıştır. Birbiri ile benzer özellikleri kadar farklılıkları da bulunan iki komşu devletin yapmış oldukları Resmi Kalkınma Yardımları ile amaçları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımlarının resmi kurumlar tarafından detaylı bir şekilde paylaşılması verilerin teminini kolaylaştırmıştır. Ancak bu çalışmayı gerçekleştirirken İran resmi kaynaklarının dış yardım verilerini paylaşmaması ve yapılan yardımların örnekler üzerinden incelenmesi analiz açısından güçlükler doğurmuştur. Ulusal Tez Merkezi kayıtlarına göre İran'ın dış yardımları ile ilgili daha önce hazırlanmış bir tez bulunmamaktadır. Bu açıdan bir ilk olması benim için hem korku ve endişe hem de heyecan ve mutluluk nedeni olmuştur.

Çalışmamın tüm aşamalarında yardımlarını benden esirgemeyen, yönlendirmeleri ve sabrıyla beni her zaman destekleyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Hakan Güneş'e şükranlarımı sunarım. Çalışmam süresince bana vermiş oldukları destek ve göstermiş oldukları sabır için aileme özellikle anneme teşekkür ederim.

Zeliha AVCU

İstanbul

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI GÜÇ, ETKİ POLİTİKALARI VE DIŞ YARDIM

1.1. Uluslararası Sistemdeki Dönüşüm ve Bölgesel Güçler.....	8
1.2. Sert Güçten Yumuşak Güce Geçiş	11
1.3. Dünya da Dış yardım ve Kalkınma Politikalarının Genel Görünümü	15
1.4. Dünya’da Etkili Dış Yardım Kuruluşları	23

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DIŞ YARDIM VE KALKINMA POLİTİKASI

2.1. Türk Dış Politikasının Temel Görünümü	31
2.2. Türk Dış Politikasının Soğuk Savaş Sonrası Değişimi	35
2.3. Türkiye’nin Dış Yardım ve Kalkınma Enstrümanları	37
2.3.1. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı(TİKA)	40
2.3.2. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı(AFAD).....	42
2.3.3. Türk Kızılay’ı.....	43

2.3.4.	Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Vakfı	43
2.3.5.	Türk Eximbank.....	45
2.3.6.	Suriyeli Misafir Koordinasyon Merkezi	45
2.3.7.	Destekleyici Kurumlar	46
2.3.7.1.	Karma Ekonomik Komisyon(KEK)	46
2.3.7.2.	Öğrenci Değişim Programları.....	48
2.4.	Bölgeler Düzeyinde Dış Yardım ve Kalkınma.....	49
2.4.1.	Ortadoğu.....	51
2.4.2.	Orta Asya ve Kafkaslar	53
2.4.3.	Afrika	54
2.4.4.	Balkanlar ve Doğu Avrupa.....	55
2.4.5.	Uzak Doğu	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN'IN DIŞ YARDIM VE KALKINMA POLİTİKASI

3.1.	İran Dış Politikasının Temel Görünümü	59
3.2.	İran Dış Politikasının Soğuk Savaş Sonrası Değişimi.....	62
3.3.	İran'ın Dış Yardım ve Kalkınma Enstrümanları	65
3.3.1.	İran İslam Cumhuriyeti Ekonomi ve Maliye Bakanlığı.....	66
3.3.2.	İran Kızılay'ı	67
3.3.3.	İmam Humeyni Yardım Komitesi.....	69
3.3.4.	Dini Liderler	70
3.3.5.	Destekleyici Kurumlar	71
3.3.5.1.	Öğrenci Değişim Programları.....	72
3.4.	Bölgeler Düzeyinde Dış Yardım ve Kalkınma.....	72
3.4.1.	Ortadoğu.....	73

3.4.2.	Orta Asya ve Kafkaslar	76
3.4.3.	Balkanlar	78
3.4.4.	Afrika	79

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE İRAN'IN DIŞ YARDIM VE KALKINMA STRATEJİLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

4.1.	Bölgesel Düzeyde Dış Yardımların Karşılaştırılması	83
4.1.1.	Ortadoğu.....	85
4.1.2.	Orta Asya ve Kafkaslar	87
4.1.3.	Balkanlar	88
4.1.4.	Afrika	89
4.2.	Dış Yardım Kurumları Açısından Karşılaştırılması	91
4.2.1.	TİKA ve İran İslam Cumhuriyeti Ekonomi ve Maliye Bakanlığı.....	92
4.2.2.	Türk Kızılay'ı ve İran Kızılay'ı	93
4.2.3.	Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dini Liderler	94
4.2.4.	Diğer Yardım Kuruluşları	95
4.2.5.	Öğrenci Değişim Programları	96
4.3.	Türkiye ve İran'ın Mülteci Politikaları	97
4.4.	Dış Yardımların Kategori ve Hedef Bazlı Karşılaştırılması.....	100
SONUÇ		104
Kaynakça		110

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1-1: Resmi Kalkınma Yardımları (Official Development Assistance - ODA)(Total, Million US dollars, 2000 – 2016).....	20
Tablo 1-2: Programlanabilir Ülke Yardımları (Country Programmable Aid- CPA)(Total, Million US dollars, 2000 – 2014)	22

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1-1: 2016 Yılı Toplam RKY Sektörel Dağılımı(Total, Million US dollars)....	19
Şekil 2-1: Yıllara Göre Türkiye Resmi Kalkınma Yardımları(1992-2016;milyon ABD\$).....	38
Şekil 2-2: Toplam RKY'nin Bölgesel Dağılımı(2005-2016, milyon ABD\$)	50
Şekil 2-3: Toplam RKY'nin Bölgesel Dağılımının Dönemsel Görünümü(Milyon ABD\$).....	51
Şekil 2-4: Türkiye'nin Orta Doğu Bölgesine Yıllık RKY Tutarları(2005-2016, milyon ABD\$).....	52
Şekil 2-5: Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslara Yıllık RKY Tutarları (2004-2016, milyon ABD\$).....	54
Şekil 2-6: Türkiye'nin Afrika'ya Yıllık RKY Tutarları (2005-2016, milyon ABD\$)	55
Şekil 2-7: Türkiye'nin Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya Yıllık RKY Tutarları (2004-2016, milyon ABD\$).....	56
Şekil 2-8: Türkiye'nin Uzak Doğu'ya Yıllık RKY Tutarları (2005-2016, milyon ABD\$).....	57

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AECID: İspanya Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Ajansı

AFAD : Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

AFD : Fransa Kalkınma Ajansı

AFDB : Afrika Kalkınma Bankası

AIIB : Asya Altyapı Yatırım Bankası

BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu

CIA : Central Intelligence Agency

CIDA : Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı

CPA : Country Programmable Aid

DAC : Development Assistance Committee

DANIDA: Danimarka Uluslararası Kalkınma Ajansı

DFID : Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Departmanı

GİZ : Alman Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı ve Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IADB : Amerika Kıtası Kalkınma Bankası

ICRC : Uluslararası Kızıllhaç Örgütü

ILO : Uluslararası Çalışma Örgütü

IMF : Uluslararası Para Fonu

JICA : Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı

KEK : Karma Ekonomik Komisyonu

KOICA: Kore Uluslararası İşbirliği Ajansı

MASHAV: İsrail Dışışleri Bakanlığı'nın Uluslararası İşbirliği Merkezi

MOFCOM: Çin Ticaret Bakanlığı'nın Dış Yardım Departmanı

NATO : Kuzey Atlantik İttifakı

ODA : Official Development Assistance

OECD : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

OEEC : Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü

RKY : Resmi Kalkınma Yardımları

SFD : Suudi Kalkınma Ajansı

SIDA : İsveç Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Ajansı

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STK : Sivil Toplum Kuruluđu

TİKA : Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı

UN : Birleşmiş Milletler

UNDG: Birleşmiş Milletler Kalkınma Gurubu

USAID: United States Agency for International Development

WB : Dünya Bankası

WHO : Dünya Sağlık Örgütü

WTO : Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Uluslararası sistem içerisindeki en önemli aktör olan devletler için askeri güç devamlılığın en önemli kaynağı olarak kabul edilmiştir. Askeri güç ve silahlanma politikaları devletler tarafından uzun yıllar izlenmiş, silahlanma şekil değiştirerek güç kaynağı olmaya devam etmiştir. İki kutuplu sistemin etkin olduğu Soğuk Savaş Döneminde nükleer silah en önemli silahlı güç haline gelmiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrasında nükleer güç gibi önemli bir silahın bile en büyük olmak için yeterli olmadığı görülmüştür.

1990 yılında ilk kez Joseph S. Nye tarafından dile getirilen “yumuşak güç” kavramı devletlerin silahlı güç dışında elde ettikleri önemli bir güç kaynağını oluşturmuştur. Dış yardımlar ve kalkınma politikaları devletler için diğer devletlerle kuracağı ekonomik ve iktisadi ilişkilerin devamlılığını sağlarken, diğer devletler üzerindeki yaptırım gücünü de arttıran bir etki yaratmaktadır. Yumuşak güç ile devletler kendi isteklerini diğer devletlere kabul ettirebilecektir. Yumuşak güç olarak adlandırılmasa bile aslında çok daha önceden devletlerin kullandığı bir politika olan yumuşak güç politikası askeri güç ile birleştiğinde devletlerin daha güçlü olması için etkin bir araç haline gelmektedir. Devletler iktisadi güçleri ve kurumsal yapıları ile diğer devletler üzerinde silah kullanmadan önemli bir güce sahip olmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel etkileri artan iki önemli Ortadoğu devleti olan Türkiye ve İran yeni dönemin dış politika enstrümanlarındaki çeşitlenmeye uygun olarak dış yardım ve kalkınma stratejileri geliştirmiş iki etkin örnektir. Birbiri ile komşu olan ve Ortadoğu'nun etkin güçlerinden olan İran ve Türkiye sadece Ortadoğu'da değil dünyanın çeşitli bölgelerinde dış yardım ve kalkınma politikaları ile gücünü ve etkisini arttırmaktadır. Genel olarak devletlerin yumuşak güç kapasiteleri analizleri kapsamına giren dış yardım ve kalkınma

programları hem iki ülkenin kesiştiği Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu bölgelerinde hem de kesişim dışı olarak kabul edilebilecek Balkanlar ve Afrika gibi sahalarda çeşitli boyutlarda gerçekleştirilmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlığını ilan eden devletler, Batılı devletler gibi İran ve Türkiye için de önemli bir etkinlik alanı oluşturmuştur. ABD ve Batılı devletlere kıyasla Türkiye ve İran için bölgeye olan coğrafi yakınlıkları, etnik, dini ve tarihsel bağları ilişkileri geliştirmede önemli bir temel oluşturmuştur. Yeni düzen kurmaya çalışan bu devletlere yapılacak yardım ve kalkınma programları Türkiye ve İran için çıkarlarını maksimize edebilecekleri önemli bir alan sağlayacaktır.

Ortadoğu, Kafkaslar, Orta Asya her iki ülke için yakınlıkları ile dış yardım ve kalkınma politikalarında önemli bir etken oluşturmaktadır. Her iki devlet kendine yakın sahalarda güçlü bir devlet olmak istemektedir. Ancak Balkanlar İran için Afrika ise her iki ülke için uzak olmasına rağmen bu bölgelere de bu iki devlet tarafından yardımlar yapılmaktadır. Yapılan resmi kalkınma yardımları incelenerek her iki devletin bölgesel hedefleri ele alınacaktır. Kendilerine yakın olan bölgelere yapılan yardımlar ile "bölgesel güç" ya da bölgenin "hamiliğini" üstlenmek istedikleri söylenebilir. Ancak Afrika gibi uzak bir bölge için dış yardım ve kalkınma politikaları uygulanarak ulaşılmak istenen amaçlar incelenecek ve her iki devletin hedefi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışma ile Türkiye ve İran'ın sert güç politikası yerine yumuşak güç politikası uygulayarak elde ettikleri kazanımlar tespit edilmeye çalışılacak ve izlenen dış yardım politikaları ile hedeflenen amaçlar kıyaslanacaktır. Yapılan yardımlardaki artışları etkileyen etmenler incelenecektir.

Soğuk Savaş dönemi sonrasında Türkiye ve İran'ın dış yardım ve kalkınma stratejilerinin karşılaştırılması amacı ile hazırlanan bu çalışma kapsamında ilk bölümde kavramsal açıklamalar yapılmaya çalışılacaktır. Sert güç ve yumuşak gücün tanımı yapılmaya çalışılacak ve Joseph S. Nye tarafından ilk olarak dile getirilen yumuşak güç kavramının kapsamı ele alınarak özellikle Soğuk Savaş sonrasında bu

politikanın etkisine değinilecektir. Askeri güç ya da diğeri bir değim ile sert güçten yumuşak güce geçişin devletlerin etki alanlarını genişletmede önemi incelenecektir. Yumuşak güç politikaları kapsamında özellikle dış yardım ve kalkınma politikaları ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde uluslararası sistemde yumuşak güç politikalarının etkisini tespit amacı ile Türkiye ve İran'ın dış yardım politikaları incelenecektir. Aynı bölgeler üzerinde dış yardım ve kalkınma politikaları uygulayan Türkiye ve İran'ın hangi alanlarda bu yardımları gerçekleştirdikleri ele alınacaktır. Resmi kalkınma yardımı yapan kurumları ele alınacak ve bu kurumların çalışmaları incelenecektir. Dış politikada kalkınma programları ve yardım ajanslarının işlevleri ve bunların devletlerin genel dış siyasetlerindeki yerinin analiz edileceği çalışmada Türkiye ve İran örnekleri karşılaştırılarak mevcut literatürün temel önermeleri gözden geçirilecektir. Aynı bölgeler üzerinde etkin güç olmak isteyen bu iki devletin "hamilik" yarışının dış yardım politikaları üzerindeki etkisi ele alınacaktır. Örneğin Azerbaycan ve Ermenistan gibi birbiri ile çatışma halinde olan iki devlet ile ilişkilerde Türkiye Azerbaycan ile ilişkilerini arttırırken İran Rusya ile birlikte Ermenistan'ın yanında yer almıştır. Bu tercihler üzerinde hangi etmenlerin etkili olduğuna değinilecektir.

Dördüncü bölümde bu iki devletin dış yardım ve kalkınma politikalarının kıyaslaması yapılacaktır. Türkiye ve İran gibi tarihleri bile birbirine karışmış komşu iki devletin aynı bölgeler üzerinde hangi yöntemlerle ve hangi oranda politikalar izlediği ve bu bölgelerde özellikle hangi devletler üzerinden bu politikaları yürüttükleri incelenecektir. Bu politikalarda İran'ın İslam Cumhuriyeti oluşu ile Türkiye'nin seküler bir devlet oluşunun etkisi olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Her iki ülkenin de Müslüman oluşunun, ırk ve kültürel benzerliklerin ya da tarihsel bağların dış yardımları üzerinde etkisi incelenecektir.

Çalışmada dış yardımlar özellikle resmi kalkınma yardımları açısından ele alınacak ve özel sektörün yapmış olduğu kalkınma yardımlarına değinilmeyecektir. Dış yardımları sert güç içerisinde ya da yumuşak güç içerisinde kabul eden iki farklı görüş bulunmaktadır. Ancak bu çalışma içerisinde ele alınan resmi kalkınma

yardımları yumuşak güç politikaları içerisinde kabul edilecektir. Türkiye ve İran tarafından yapılan Resmi Kalkınma Yardımlarının tutarları ele alınırken, Türkiye'nin resmi kurumları tarafından paylaşılan raporları nedeni ile veriler net bir şekilde iletilecektir. Ancak İran'ın dış yardım verilerinin paylaşılması nedeni ile yapılan yardımlar kurumların yaptığı nakdi ve aynı yardımlar ya da resmi olmayan kaynaklardan elde edilen örnekler üzerinden ele alınacaktır.

Sonuç olarak dış yardım ve kalkınma politikaları ile bu iki devletin dış politikasının nasıl etkilendiği, dış yardım ve kalkınma politikalarının izlendiği ülkelerin seçiminde hangi özelliklerin dikkate alındığı, dış yardım ve kalkınma politikaları ile hedeflenen amaçları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu politikaların hangi kurumlar vasıtası ile gerçekleştirildiği ve bu kurumların etki sahaları incelenecek böylece yumuşak politika uygulamadaki başarıları tespit edilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI GÜÇ, ETKİ POLİTİKALARI VE DIŞ YARDIM

Türkiye ve İran'ın dış yardım ve kalkınma politikalarının inceleneceği bu çalışmada her iki devletin uluslararası arenada iki aktör olarak güç dengelerini nasıl kurmayı planladığı ele alınacaktır. Türkiye ve İran'ın dış politikaları ile ilgili incelemeleri ele almadan önce uluslararası ilişkilerde güç kavramının tanımı yapılarak, etki politikaları ve dış yardım politikalarının nasıl uygulandığı incelenecektir.

Uluslararası ilişkiler alanının önemli aktörlerinden biri olan devletler için güç kavramının tanımı farklı etkenlere bağlı olarak(tarihsel, teknolojik vb.) değişim göstermiştir. Güç kavramı ile ilgili yapılan tanımlamalara bakacak olursak; Karl Deutsch gücü engellerin üstesinden gelmek ya da bir çatışma içerisinde üstün olmak olarak tanımlamış ve Michael Sullivan ise gücü diğer ülkeler üzerinde etki etme yetisine sahip olmak olarak tanımlamıştır.¹ Joseph Nye'a göre güç hava durumuna benzer, herkes üzerinde konuşur ancak işleyişini anlamak çok az insanın becerebildiği bir husustur. Morgenthau'a göre güç uluslararası politikada hem amaç, hem araçtır. Yani güç en temel amaç olduğu gibi, aynı zamanda amaca giden yoldaki araçtır. Holsti ise gücü bir devletin elindeki imkânları kullanarak çeşitli yöntemlerle karşı tarafın davranışlarını kendi isteklerine göre yönlendirebilmesi olarak tanımlamıştır.² Bu tanımlardan da yola çıkarak güç devletlerin diğer devletlere isteklerini yaptırmak için baskı altına almanın en önemli aracı olduğu söylenebilir.

¹ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz, 2000, s.160.

²Bekir Aydoğan, "Rapor: Güç Kavramı ve Kamu Diplomasisi", (Çevrimiçi), http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/guc_kavrami_ve_kamu_diplomasisi_-_bekir_aydogan-pdf.pdf, 06.12.2016, s.3.

Devletler ulusal çıkarları doğrultusunda bu güçlerini kullanırlar. Ayrıca güç devletler açısından hem amaç hem araç olduğundan sahip olunan gücü arttırmak önemlidir.

Politikanın çeşitli tanımları bulunmakta olup, devletlerin mevcut güçlerini çıkarları doğrultusunda kullanma stratejileri de politika olarak adlandırılabilir. Devletlerin güçleri tarihsel süreçte değişim göstermiştir. Bu durum politika değişimlerine neden olmuştur. Uluslararası arenada geleneksel anlamda güç askeri güç olarak tanımlanırken, yüzyıllar içerisinde küreselleşmenin de etkisi ile gücün tanımında değişimler görülmüştür. Bu dönüşüm ile ABD ve Batılı devletler tarafından gücün sadece askeri ve topraksal güç olmadığı ve buna ilave olarak bilgi, teknoloji, kültürel ve kurumsal güce sahip olunması gerektiği kabul görmüştür. Hatta 19. ve 20. yüzyıllarda güç “sert güç” olarak adlandırılan askeri ve topraksal güçten oluşurken, 21. yüzyılda yumuşak güç olarak adlandırılan bilgi, teknoloji ve kurumsal gücün önemi ve üstünlüğü görülmüştür.³ Diğer bir değişle güç anlayışı sadece sert güç olmaktan çıkmış yumuşak güç de önem kazanmıştır.

Güç kavramındaki bu algı değişimi devletlerin izledikleri politikalar üzerinde de değişime neden olmuştur. Askeri güç ile diğer devletler üzerinde baskı oluşturmanın yeterli olmadığı anlaşılmış ve izlenen etki politikalarında da değişim yaşanmıştır. Yumuşak güç kullanımına her ne kadar eski dönemlerde de rastlansa da, Soğuk Savaş Döneminin sonuna kadar önemli olan şeyin askeri gücü maksimum seviyeye çıkartmak olarak kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak uluslararası sistem içerisindeki aktörlerin artması ile güç algısında da değişim yaşanmıştır. Etkin aktör olan devletlere ilave olarak, uluslararası kuruluşların artması, küresel medyanın etkisinin artması ve sivil toplum kuruluşları (STK’lar) gibi devlet dışı aktörlerin artması ile sert güç mü yumuşak güç mü tartışması yaşanmıştır. Bir devletin çıkarları doğrultusunda diğer bir devleti baskı altına alma çabası, karşı taraftan bir savunma kalkanı oluşmasına neden olabileceken, yumuşak güç kullanımı ile karşıdan gelebilecek tepkiler minimuma indirilebilmektedir. “Kaleyi içten fethetmek” tabirini kullanabileceğimiz bu yöntem sadece devlet kurumları vasıtası ile değil STK’lar, medya organları ve hatta diziler gibi basit ama etkin araçlarla da sağlanabilmektedir.

³ Sait Yılmaz, “Yumuşak Güç ve Evrimi”, **TURANSAM Dergisi**, Sayı:12, Cilt:3, Sonbahar 2011, s.31.

Bir devlet dili, teknolojisi, kültürü ve tarihi gibi etmenlerle de diğer aktörler üzerinde etki sağlayabilmektedir.

Yumuşak güç kullanımının yeni bir olgu olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Tarihsel bir inceleme yapıldığında bu durumun çok eski tarihlerde de mevcut olduğu görülecektir. Ancak sert güç politikaları ile kıyas yapılamayacak kadar az oranda kullanıldığı da bir gerçektir. Soğuk Savaş dönemi de dâhil olmak üzere askeri güce sahip olmak devletlerin baskı aracı olarak kabul edilmiştir. Machiavelli ve Waltz gibi realist düşünürler tarafından da esas gücün askeri güç olduğu kabul görmektedir. Realist düşünceye göre bir devlet askeri güce ve başarılarına ne kadar çok sahip olursa uluslararası arenada o kadar iyi bir imaja sahip olacaktır. Askeri ve ekonomik gücün büyüklüğünün meşruiyet kazanmak için bir kaynak oluşturduğu genel anlamda kabul görmektedir. Ancak Soğuk Savaşın sona ermesi ve teknolojinin gelişmesi ile yumuşak güç kullanımının sert güç kullanımı kadar önemli olduğu kabul görmüştür.

Soğuk Savaşın sona erdiği 20. Yüzyılın sonları itibariyle teknolojik gelişmelerin de etkisiyle sert güce kıyasla yumuşak güç politikaları önem kazanmıştır. Amerika gibi gelişmiş devletlerin dış politikasında sert güç ile yumuşak gücü birlikte kullandığı ve böylece diğer devletler üzerinde etkisini arttırdığı görülmektedir. Devletler etki politikalarını belirlerken tercihlerini yumuşak güç politikaları doğrultusunda yönlendirmişlerdir. Soğuk Savaşın sona ermesi sadece Sovyetler Birliği'nin (SSCB'nin) dağılması anlamına gelmeyip, güç politikaları anlamında da değişime neden olmuştur. Yumuşak güç politikalarının bir kolu olarak ele alabileceğimiz ve bu çalışmamızın temel konusu olan dış yardım ve kalkınma politikaları da her ne kadar Soğuk Savaş döneminde başlamış olsa da Soğuk Savaşın sona ermesi ile kullanımının arttığı gözlenmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde bir nüfuz sağlamak amacı ile dış yardım politikaları kullanılmaktadır.

1.1. Uluslararası Sistemdeki Dönüşüm ve Bölgesel Güçler

1648 yılında Westphalia Barışı ile kurulmak istenen uluslararası düzen içerisinde uluslara egemenlik hakkı verilmesi istenmiş ve diğer devletler tarafından bu hakka saygı duyulması istenmiştir. Ayrıca güçte aşırıya gidilmeyen bir denge sisteminin sağlanması da amaçlanmıştır. Ancak uluslararası düzene bakıldığında Westphalia Barışı ile amaçlanan düzenden çok uzak bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. 1648 yılından günümüze kadar pek çok kanlı savaş ve güç mücadelesi yaşanmıştır. Uluslararası arenada güç dengesinin kurulması ya da dağılımında bir eşitlik söz konusu değildir. Bazı devletlerin güçleri kontrolsüz bir şekilde artmakta ve bu da diğer devletler için bir tehdit ya da baskı unsuru gibi hissedilmektedir.⁴

Uluslararası sistem içerisinde bu değişimi anlamak için uluslararası sistem modellerini günümüz modelleri ile kıyaslayarak incelememiz gerekmektedir. Morton A. Kaplan tarafından geliştirilen 6 adet uluslararası sistem modeli bulunmaktadır. Kaplan uluslararası sistem modellerini şu şekilde adlandırmaktadır; Güç dengesi sistemi, gevşek iki kutuplu sistem, sıkı iki kutuplu sistem, evrensel sistem, hiyerarşik sistem ve birim veto sistemi.⁵ Kaplan'a göre günümüze kadar uluslararası sistem iki modele uyan yapılar göstermiştir. Bu modeller güç dengesi sistemi ve gevşek iki kutuplu sistemdir. Kaplan'ın güç dengesi modelinde sayıları en az beş olan ve benzer güçlere sahip olan ulus devletlerin oluşturduğu bir sistem söz konusudur. Bu yapıda devletlerin bir biri üzerinde bir hâkimiyeti ya da üstünlüğü söz konusu değildir. Sistem içerisinde amacı sadece dengenin devamlılığı olan bir de dengeleyici devlet bulunmaktadır. Bu nedenle 18. ve 19. yüzyıllardaki uluslararası sistem güç dengesi sistemine uymaktadır. Güç dengesi sistemi sonrasında I. ve II. Dünya Savaşlarının yaşandığı ara bir çatışma dönemi yaşanmıştır. Sönmezoğlu'nun tabiri ile uluslararası sistemde bir "geçiş dönemi" yaşanmıştır.⁶ Sonrasında 1946 ile 1991 yılları arasında kapsayan ve iki süper gücün etkin olduğu Soğuk Savaş dönemi yaşanmıştır.

⁴ Aydın Aydın, Emir Bakıncak, "Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 17, Sayı 1, 2016, s.102-103.

⁵ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorisi, İstanbul, Alfa, 2004, s.516-517.

⁶ Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkilere Giriş, İstanbul, Der, 2002, s.35.

II. Dünya Savaşı sonrasında iki süper güç Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin etkili olduğu iki kutuplu sistem ortaya çıkmıştır. İki kutuplu sistem içerisinde ABD batı blokunun lideri ve SSCB doğu blokunun lideri olarak kendi taraflarını oluşturmada askeri güç ve ekonomik güçlerinin yanı sıra kalkınma yardımlarını kullanmışlardır. Özellikle ABD tarafından dış yardım ve kalkınma politikaları uygulanmıştır. ABD, Yunanistan ve Türkiye gibi gelişmekte olan devletleri yanına çekmek için kalkınma politikalarını bir araç olarak kullanmıştır. Soğuk Savaş döneminin yapısına baktığımızda Kaplan tarafından geliştirilen gevşek iki kutuplu sisteme uyduğu görülmektedir. İki lider güç ve onların oluşturduğu bloklara ek olarak blok üyelerinden oluşan NATO ve Varşova Paktı gibi iki önemli uluslararası örgüt bulunmaktadır. Ayrıca her iki bloğa da dâhil olmayan devletler uluslararası sistemde yer almaktadır.⁷

Berlin duvarının yıkılması ve Sovyetler Birliğinin dağılması ile Soğuk Savaş dönemi sona ermiştir. Soğuk Savaş dönemi sonrası uluslararası sistemin yapısı ile ilgili yapılan tartışmalar da iki görüş öne çıkmıştır. Bunlardan ilkinde göre Sovyetler Birliğinin 1991 yılında dağılmasıyla Soğuk Savaş dönemi sona ermiş ve ABD'nin tek süper güç olduğu tek kutuplu sistem ortaya çıkmıştır. Bu görüşün 1991 ile 2001 arası için daha doğru olabileceği görüşüne sahip düşünürler de bulunmaktadır. SSCB'nin dağılması ile oluşan güç boşluğu ve uluslararası sistemdeki belirsizlik ABD'nin gücünün devamlılığını sağlamış ve ilk on yıl için tek kutuplu sistem tanımlamasının yapılmasına neden olmuştur.

Tek kutuplu sistem içerisinde güvenlik sorunu özellikle Batılı Devletler için tehlike olarak kabul edilmiştir. Lider devlet için sistemin sağlayacağı birçok ayrıcalık olacaktır. Örneğin, sistem lider devlet için küçük devletlerin iç ve dış meselelerine karışma ve uluslararası anlaşmazlıkları çözme gibi ayrıcalıklar tanımaktadır.⁸ ABD'nin mevcut askeri gücü ve ekonomik gücünün ona uluslararası sistem içerisinde bir üstünlük ve ayrıcalık sağladığı gerçektir. Uluslararası sistemde tek bir devletin etkin olması diğer gelişmiş devletler için çıkar çatışmasına ve

⁷ Arı, a.g.e., s.521-524.

⁸ Robert A. Pape, "Soft Balancing against the United States", **International Security**, MIT Press, 2005, (Çevrimiçi), <http://www.jstor.org/stable/4137457>, 23.09.2014, s.11.

güvensizlik ortamına neden olmaktadır. 1990 ile 2001 arası dönem tek kutuplu sistem olarak değil, ABD'nin "yönlendirici liderliğinde" bir dönem olarak da adlandırılmaktadır.⁹ Ancak 11 Eylül saldırıları ile ABD topraklarına saldırının düzenlenmesi, ABD'nin tek süper güç imajı için kırılma noktası olmuştur.

Birden fazla devletin etkili olduğu çok kutuplu sistemin diğer güçlü devletlerin çıkarları için daha faydalı olacağı bir gerçektir ki 21. yüzyılın sistemi tek kutuplu değil ABD, Rusya, Çin ve Japonya gibi süper güçler arasında güç dengesinin kurulduğu çok kutuplu bir sistem olacağı görüşü de ikinci tezdır. Ayrıca 21. Yüzyıl göstermiştir ki bir devletin gücü sadece askeri ve ekonomik güç değildir. Devletler etki alanlarını genişletmek için yumuşak güç politikaları uygulamayı arttırmıştır. Böylece sadece gelişmiş devletler ya da süper güçler değil Türkiye, İran, Brezilya, Endonezya gibi buldukları bölge için önemli güçler de uluslararası sistem içerisinde yerlerini almışlardır. Böylece süper güç ya da gelişmiş ülke kavramlarının yanına uluslararası sistemde etkin diğer bir önemli kavram eklenmiştir: "bölgesel güç".

Bölgesel güç olarak tanımlanan Hindistan, Endonezya, Brezilya, Güney Afrika ya da çalışmanın konusu olan Türkiye ve İran'a bakıldığında bu devletlerin orta büyüklükte güçler oldukları görülmektedir. Peki, bu devletleri orta büyüklükteki güç olarak tanımlamak yeterli olabilecekken, bunların diğer orta büyüklükteki güçlerden ayırarak bölgesel güç olarak tanımlanmasının nedeni nedir? Bölgesel güç olarak tanımlanan devletler incelendiğinde genellikle bölgesinde büyük bir nüfusa sahip olduğu ve GSYİH'lerinin yüksek olduğu ve askeri bağlamda önemli bir güce sahip oldukları görülmektedir. Bölgesel güç Iver Neumann tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: "bölgesel güç olarak tanımlanan devlet belirtilen bölgenin bir parçası olmalıdır, bölgedeki diğer devletlerin koalisyonları karşısında ayakta durabilmelidir, bölgesel meselelerde önemli bir etkiye sahip olmalıdır ve son olarak bölgesel statüsüne ek olarak dünya genelinde büyük bir güce sahip olabilecek bir

⁹ Sönmezoğlu, a.g.e., s.63.

devlet olmalıdır.”¹⁰ Bölgesel güçlerin istikrarlı bir grafik sergilemesi gerekmektedir. Bulunduğu coğrafik bölgede arabulucu rolünü üstlenmesi ve öncü bir pozisyonda olması gerekmektedir. Böylelikle bölgesel barışın ve düzenin sağlanması için istekliliğini göstermelidir. Bölgesel güçlerin kendi bölgeleri içerisindeki etkinliği kadar tüm dünya da etkinlik göstermesi de önemlidir. Çok kutuplu sistemin etkisi ile sadece büyük güçler değil bölgesel güçler de tüm dünya da etkinliğini arttırmak için politikalarını sürdürmektedir. Bu devletler için kendi çıkarları ve bölgesinin çıkarlarını korumanın yolu diğer devletler ile işbirliği kurmak olarak kabul edilmektedir. Kalkınma yardımları ile sağlanan ikili işbirlikleri de bu devletler için güçlerini ve nüfuz alanlarını genişletmenin önemli bir kaynağı haline gelmiştir. Böylece uluslararası sistemde süper güçlerin yanına etkinliğini arttıran bölgesel güçler eklenmiş ve bölgelerindeki önemli rolleri nedeni ile göz ardı edilemeyecek bir pozisyona ulaşmışlardır.

1.2. Sert Güçten Yumuşak Güce Geçiş

Yumuşak gücün sert güç kadar etkin kullanılması ve hatta belli konular için sert güç kullanımının önüne geçtiği sürece bakmadan önce, her iki kavramın da tanımlarını yapmak ve bir çerçeve çizmek gerekirse; sert güç aktörlerin diğer aktörlere kendi isteklerini empoze etmek için askeri ve ekonomik imkanlarını kullanmaları olarak tanımlanmaktadır. Yumuşak güç kavramı 1990’larda Joseph Nye tarafından kullanılmıştır. Nye yumuşak gücü şu cümlesi ile ifade etmiştir: “*Eğer istediğim şeyi istemeni sağlayabilirsem, o zaman yapmak istediğin şeyi yapmaya seni zorlamama gerek yoktur.*”¹¹ Nye’in bu tanımından da anlaşılacağı gibi yumuşak güç kullanımı ile devletler kendi çıkarlarına olan konuları diğer devletlerin ya da diğer aktörlerin çıkarınaymış gibi kabul ettirebilirler. Devletler bu amaçla dil, kültür, tarih gibi değerlerini ve kurumlarını kullanırlar. Nye’a göre bir şeyi elde etmenin üç yolu

¹⁰ Detlef Nolte, “How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics”, Helsinki, 2007, (Çevrimiçi), <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/212a550d-597b-4f60-86df-ec73a8e43707.pdf>, s.9.

¹¹ Joseph S. Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev. Gürol Koca, Literatür Yayıncılık, 2003, S.10-11.

vardır: ilki zorla, kaba kuvvetle ya da tehditle elde etmek, ikincisi satın alarak elde etmek, üçüncüsü ise isteklerini istemeleri için ikna etmektir.¹²

Nye'in bu tanımlamasına rağmen yumuşak gücün tanımı ile ilgili tartışmalar mevcuttur. Yumuşak güç için sert güç gibi net çizgilerle bir tanımlama yapılamamaktadır. Yumuşak güç ile sert güç iç içe geçmiş bir durumdadır. Olaylara bağlı olarak yumuşak güç olarak tanımlanan bazı politikalar sert güç olarak, sert güç olarak tanımlanan bazı uygulamalarda yumuşak güç olarak görülmektedir. Özellikle ekonomik güç, sert güç ya da yumuşak güç olarak kullanılabilir. Ancak genel olarak ele alınırsa sert güç içerisinde baskı ve zorlamayı barındırırken, yumuşak güç cazibe ve yanına çekmeyi barındırır.¹³ Sert güç ve yumuşak güç için net bir çerçeve çizmek zor olmakla birlikte içerisinde baskı ve zorlama unsuru barındırıp barındırmadığına bakılması ve bu doğrultuda bir ayırım yapılması bu çalışma için geçerli kabul edilecektir.

Sert güç kullanmak devletler için daha kolay ve hızlı bir güvenlik sağlama aracı olarak görülmektedir. Ekonomik ve askeri önlemlerin alınması hızlı ve kolay bir şekilde sağlanabilmektedir. Ancak yumuşak güç kullanımı ile bir devletin kendisi için güvenli bir alan oluşturması hem daha zor hem de vakit alan bir süreçtir. Ancak yumuşak güç politikalarının başarılı olması halinde sert güce kıyasla daha kalıcı bir ortam sağladığı bir gerçektir.¹⁴

Kullanıldığı yere bağlı olarak yumuşak güç sert güce kıyasla daha az maliyet ile daha fazla fayda sağlayabilmektedir. Joseph Nye'in *Future of Power* adlı eserinde değindiği gibi, eski ABD Savunma Bakanı Robert Gates de yumuşak gücün sert güç kadar önemli olduğunu dile getirmiştir. Gates ülkesinin çıkarlarının tüm dünya da sağlanabilmesi için askeri gücün yeterli olmayacağını ve yumuşak güce ayrılan kaynağın askeri güç için ayrılan kaynağa oranla çok düşük olduğu ve arttırılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca yumuşak güç ile sert gücün birbiri ile uyumlu bir

¹² Joseph S. Nye, **Soft Power: The Means to Success in World Politics**, Newyork, Public Affairs, 2004, s.2.

¹³ Tuba Çavuş, "Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı", **KSÜ İİBF Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2012, s. 23-37, (Çevrimiçi), <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/download/article-file/107654>, 1 Kasım 2016, s. 25.

¹⁴ **A.e.**, s. 26.

şekilde kullanılmasının daha çok fayda sağlayacağını dile getirmiştir.¹⁵ Bu örnekte de görüleceği üzere ABD gibi askeri ve ekonomik olarak üstünlüğü tartışılmayacak bir süper güç tarafından bile yumuşak gücün önemi kabul görmektedir.

Uluslararası sistemde aktörlerin güç kullanımı açısından bakıldığında, sert güç daha çok askeri ve ekonomik alanda önde olan gelişmiş ülkeler tarafından kullanılabilirken, yumuşak güç sadece gelişmiş ülkelerin değil, gelişmekte olan ülkelerin de politikalarında kullandığı bir argüman olarak görülmektedir. Uluslararası yapıda görülen değişimler nedeni ile sadece devletler tarafından değil, uluslararası aktörlerin çoğu tarafından da yumuşak güç sert güce kıyasla daha fazla kullanılmaktadır.

Yumuşak güç politikası izlemek için ekonomik gücün ya da askeri gücün yüksekliği gerekmemektedir. Devletlerin sahip oldukları kültür ve gelenekler, inançlar, tarihleri, bilim, sanat ve edebiyattaki gelişmişlikleri onlara yumuşak güç politikaları için kaynak sağlamaktadır. Her devletin bu saydığımız özelliklerin en az birkaçına bağlı olarak yumuşak güç kapasiteleri vardır ve bunu kullanmak için strateji üretirler. Devletlerin yumuşak güç kullanımında amacı alıcı ülkeyi etki altına almaktır.¹⁶ Böylece devletler karşı tarafa olumlu ya da olumsuz mesajlar vermektedir. Yumuşak güç kullanımında verilecek mesaj alıcı ülkenin özelliklerine göre değişim göstermektedir. Bir devlet için olumlu öğeler taşıyan bir mesaj diğer bir devlet için olumsuz karşılanabilir.

Yumuşak güç kullanımında genel olarak başvurulan stratejiler Geun Lee tarafından şöyle gruplanmıştır: güvenlik ortamının sağlanması amacı ile devletlerin kendi imajlarını oluşturmaları, diğer devletlerin imajlarına zarar vererek kendilerine destek sağlanması, diğer devletler tarafından da kabul gören normların(demokratikleşme gibi) kullanılması ya da tanınmış ünlülerin kullanılması.¹⁷

¹⁵ Joseph Nye, "Future of Power", **Bulletin of American Academy**, Spring 2011, (Çevrimiçi), <https://www.amacad.org/publications/bulletin/spring2011/power.pdf>, s.48.

¹⁶ Çavuş, **a.g.e.**, s.26.

¹⁷ Geun Lee, "A Theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy", (Çevrimiçi), <http://www.kiep.go.kr/cmm/fms/FileDown.do;jsessionid=fPzmMmvXuuIVXqZEGymspvvB6hC4ES>

Yumuşak güç politikaları ve kamu diplomasisi devletlerin dış politikaları içerisinde önemli unsurlardır. Kamu diplomasisinin çeşitli tanımları bulunmaktadır. Ancak bu tanımların temelinde 1965 yılında Edmund A. Gullion tarafından yapılan tanımlar bulunmaktadır. Gullion'a göre;

*“Kamu diplomasisi, uluslararası ilişkilerin geleneksel diplomasisinin ötesindeki boyutlarını, hükümetlerin diğer ülkelerde kamuoyu oluşturmalarını, özel ve çıkar gruplarının diğer ülkelerle etkileşimini, dışişleri raporları ve bunların politikaya etkisini, iletişim uzmanları, dış politika muhabirleri ve diplomatlar arasındaki kültürler arası iletişim sürecini kapsamaktadır.”*¹⁸

Kamu diplomasisi devletlerin ya da STK'ların halklar ile iletişimini içermektedir. Kamu diplomasisi karşılıklı bir iletişim ortamı yaratmaktadır. Burada en önemli unsurlardan bir tanesi karşındaki gurubun ihtiyaçlarını ve isteklerini doğru analiz edebilmektir ki bu nedenle yumuşak güç kullanımı kamu diplomasisi için önemli bir araçtır. Devletler kendi görüş ve politikalarını savunmak ve tüm dünyaya kabul ettirmek için kamu diplomasisini kullanırlar. Dünya da kamu diplomasisi ve yumuşak güç kullanımı ile ilgili birkaç örneğe bakacak olursak, şüphesiz en iyi örnek olarak karşımıza İngiltere'nin İngilizce ile sağladığı kültürel diplomasisi çıkacaktır. Çin'in kendisini barışçıl bir devlet olarak lanse etmesi ve olumlu bir imaj çizmeye çalışması da kamu diplomasisi için gerçekleştirilen bir stratejidir. Kamu diplomasisi alanında ABD en ileri düzeydedir. Devletlerin kamu diplomasisine yön veren kurumları bulunmaktadır. ABD'nin kamu diplomasisi faaliyetleri beş kurum tarafından takip edilmektedir: Beyaz Saray, Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, USAID ve Broadcasting Board of Governors. İngiltere'nin ise şu üç kurum tarafından kamu diplomasisi yürütülmektedir: İngiliz Dışişleri Bakanlığı, British Council ve BBC Dünya Servisi.¹⁹

LUBmu2drPEQp7XmHiBgsMS5ujQwV1Y9V7D.KIEPWEB_NEW_servlet_engine4?atchFileId=00000000001828170&fileSn=10&bbsId=seminarReports, 10 Ocak 2017, s.10-11.

¹⁸ Muharrem Ekşi, “Türkiye’de Kamu Diplomasisi: Ortaya Çıkışı, Kurumsal İnşaa Süreci ve Uygulanışı(2002-2013)”, (Yayınlanmamış Tez), Ankara, 2014, s.113.

¹⁹ A.e.,

1.3. Dünya da Dış yardım ve Kalkınma Politikalarının Genel Görünümü

Devletlerin diğer ülkeler üzerinde etkilerini arttırmak ve iyi bir imaj çizmek için kullandıkları, kamu diplomasisini sağlayan ve ikili ilişkilerini geliştirmelerini destekleyen önemli bir araç da kalkınma yardımlarıdır. Dünya da dış yardım ve kalkınma politikalarının nasıl uygulandığı konusunu ele almadan önce dış yardımın tanımını yapmamız doğru olacaktır. Dış yardım genel olarak şu şekilde tanımlanmaktadır: iktisadi ve sosyal kalkınmayı desteklemek amacı ile ya da acil durumlarda temel ihtiyaçları karşılamak için devletlerin veya uluslararası örgütlerin diğer ülke veya örgütlere sağladıkları bağış, kredi ya da borçlardır.²⁰ Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü tarafından yapılan tanıma göre Resmi Kalkınma Yardımları: gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasını desteklemek amacı ile verilen çoğu zaman imtiyazlı olan ve en az %25'i hibe olan kredilerdir. Askeri amaçlı yapılan yardımlar ve mültecilerin barınması ile ilgili yapılan yardımların ilk 12 aydan sonraki bölümü Resmi Kalkınma Yardımları içerisinde yer almamaktadır.²¹ Yani bir kredinin Resmi Kalkınma Yardımı sayılabilmesi için temel esas en az %25'lik bir bölümünün hibe edilmesi değil, alıcı ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasına etki edip etmediğidir. Ayrıca kültürel tanıtım amaçlı devletlerin diğer ülkelerde yaptıkları faaliyetler de kalkınma yardımları içerisinde yer almamaktadır.

Resmi Kalkınma Yardımlarının faaliyetleri iki şekilde sağlanabilmektedir. Yardım donör ülke ile alıcı ülke arasında iki taraflı işbirlikleri ile sağlanabileceği gibi çok taraflı işbirlikleri ile de gerçekleştirilebilmektedir. İkili işbirlikleri donör ve alıcı ülke arasında ilişki kurulmasını sağlarken, çok taraflı işbirlikleri vericinin bir donörler gurubu ya da donörlerin üye oldukları bir uluslararası örgüt olması nedeni

²⁰ Erdal Arslan, Kerem Kiper, "Dış Yardım Nedir? Niçin Yapılır?", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Sayı:34, Ocak-Haziran 2015, s.9-26, (Çevrimiçi), <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/spcd/article/view/5000119920/5000166448>, 15 Kasım 2016, s.9.

²¹ TC. Kalkınma Bakanlığı, "Kalkınma için Uluslararası İşbirliği, Metotlar ve Yaklaşımlar", **Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2015, (Çevrimiçi), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20ihtisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/263/Kalk%C4%B1nma%20C4%B0%C3%A7in%20Uluslararası%C4%B1%20C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi%20Metotlar%20ve%20Yakla%C5%9F%C4%B1mlar%20C3%96zel%20C4%B0htisas%20Komisyonu%20Raporu.pdf>, s.9.

ile ilişki kurulması için çok da uygun değildir. Ancak bazı durumlarda da çok taraflı işbirlikleri ikili işbirliklerine kıyasla daha iyi olabilmektedir. Alıcı ülkenin ihtiyaçlarının tespiti ve temini ikili işbirliklerinde çok taraflı işbirliklerine kıyasla daha zor olabilmektedir.²² İki taraflı işbirliği ile kalkınma politikalarını sürdürme oranları incelendiğinde, en önemli donör ülkeler olan ABD, Japonya, Almanya ve Fransa'nın 1960-1969 yılları arasında %89 olan iki taraflı işbirliği oranının 2000-2009 yılları arasında %73'e gerilediği görülmektedir. Ancak donör ülkeler içerisinde daha küçük ülkelerin (Avustralya, İsveç, Polonya, Norveç ve Danimarka gibi) iki taraflı işbirliği oranlarında artış gösterdiği görülmektedir. 1960'larda %48 olan oran 2000'lerde %69'lara çıkmıştır.²³ Bu durum da bizlere küçük ülkelerin kalkınma yardımlarını gerçekleştirirken uluslararası örgütlere daha az ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Dış yardımlar ile devletlerin ekonomik büyümesinin desteklendiği, sosyal hizmetlerini sağlandığı, demokratik sistemin ve kamu kurumlarının tesis edildiği ve istikrarın amaçlandığı dile getirilmektedir. Dış yardım ile insan haklarına saygılı demokratik bir düzen tesis edilmesinin amaçlandığı belirtilmektedir. Ancak esas konu bu dış yardımlar sonucunda yardım alan devletlerin bir istikrara kavuşup kavuşmadığı ve bu yardımların iki devlet arasında nasıl bir ilişkiye neden olduğu sorusudur. Dış yardım ile amaçlananın belirttiğimiz gerekçelerden çok daha farklı olduğunu dile getiren birçok değerlendirme bulunmaktadır. Knack tarafından 1975 ile 2000 yılları arasında dış yardım alan ülkelerin demokratikleşmesi incelenmiş ve dış yardım ile demokratikleşmenin bağlantısı üzerine bir çalışma yapılmıştır. Çalışma neticesinde dış yardımın demokratikleşmeyi sağlamak ile bir bağlantısının olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca Rajan ve Subramanian tarafından ülkelerin dış yardım almalarının kalkınmalarına etkisi araştırılmış ve neticede yardımların ülkelerin kalkınmasına etkisinin çok düşük olduğu ve dış yardım miktarı yükseldikçe imalatın azaldığı tespit edilmiştir.²⁴

²² A.e., s.10.

²³ TC. Kalkınma Bakanlığı, **a.g.e.**, s.18.

²⁴ Arslan, **a.g.e.**, s.11.

Daha önce de belirtildiği gibi dış yardım Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB'nin devletleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmek ve kendi taraflarına çekebilmek adına kullandıkları bir araç olmuştur. Her iki süper güç gelişmemiş devletlere yardım yaparken kendi ideolojilerine destek sağlamayı ve bu yardımlarla kendileri için ekonomik ve politik çıkar sağlamayı amaçlamışlardır. Örneğin; ABD 1940'lardan itibaren Marshall planı ile Yunanistan ve Türkiye'yi kendi tarafına çekmeyi amaçlamıştır. 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'ye ekonomik kalkınma yardımı yapılmıştır. Türkiye'ye 1950'li yıllarda verilen kalkınma yardımlarının toplam tutarı 150 milyon Dolar olmuştur.²⁵ Marshall yardımları sonrasında bu yardımlar gelişmiş devletler tarafından Resmi Kalkınma Yardımları(RKY) adı altında az gelişmiş ülkelere ve gelişmekte olan ülkelere verilmeye devam edilmiştir.

Soğuk Savaş döneminde ABD, SSCB ve Batılı devletler tarafından bir dış politika argümanı olarak kullanılan dış yardım, Soğuk Savaşın sonlarına doğru gelişmekte olan devletler tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan bazı ülkeler 1980'ler itibari ile yiyecek ve teknolojik olarak da olsa dış yardım politikaları izlemeye başlamıştır. Ancak yumuşak güç politikalarında olduğu gibi dış yardım politikaları da gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha çok gelişmiş ülkeler tarafından kullanılmaktadır. Devletlerin dış yardım politikalarını yönlendiren çeşitli kamu kurumları bulunmakta olup, bunlara ilave olarak çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından da dış yardım politikaları uygulamaktadır. Gelişmiş ülkeler dış yardımı bir müdahale aracı olarak kullanmakta ve kontrolü altında tutmak istediği ülkelerde meşruiyetini kabul ettirmenin bir aracı olarak dış yardım politikalarından yararlanmaktadır. 1960'lı yıllarda gelişmiş ülkelerde dış yardım ve kalkınma projeleri sunan ve özellikle Afrika'da ve üçüncü dünya ülkelerinde faaliyet gösteren birçok kuruluş kurulmuştur.

Devletler uluslararası örgütlerin içerisinde yer alarak kalkınma politikalarını yön verebildikleri gibi kendi ulusal kalkınma ajansları ya da bakanlıkları vasıtası ile de kalkınma yardımlarını gerçekleştirebilmektedirler. Devletlerin dış yardım

²⁵ Çavuş, a.g.e., s.33.

kuruluşlarına bakacak olursak, öncelikle en fazla kalkınma yardımı yapan Amerika ve onun resmi kalkınma kuruluşu olan Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı(USAID) karşımıza çıkmaktadır. Batılı devletlere ait resmi kalkınma kuruluşları incelendiğinde karşımıza şu kurumlar çıkmaktadır;

- ABD: Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID)
- Fransa: Fransa Kalkınma Ajansı(AFD)
- Birleşik Krallık: Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Departmanı(DFID)
- Kanada: Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı(CIDA)
- Almanya: Alman Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı ve Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu(GIZ)
- Danimarka: Danimarka Uluslararası Kalkınma Ajansı(DANIDA)
- İsveç: İsveç Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Ajansı(SIDA)
- İspanya: İspanya Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Ajansı(AECID)

Asya ülkelerinde bulunan ulusal kalkınma kuruluşları incelendiğinde ise şu kurumlara rastlanmaktadır:

- Türkiye: Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı(TİKA)
- İran: İran İslam Cumhuriyeti Ekonomi ve Maliye Bakanlığı
- Japonya: Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı(JICA)
- Çin: Çin Ticaret Bakanlığı'nın Dış Yardım Departmanı(MOFCOM)
- Suudi Arabistan: Suudi Kalkınma Ajansı(SFD)
- Mısır: Mısır Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Bakanlığı
- Kore: Kore Uluslararası İşbirliği Ajansı(KOICA)
- İsrail: İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın Uluslararası İşbirliği Merkezi(MASHAV)
- Azerbaycan: Azerbaycan Uluslararası Kalkınma Ajansı

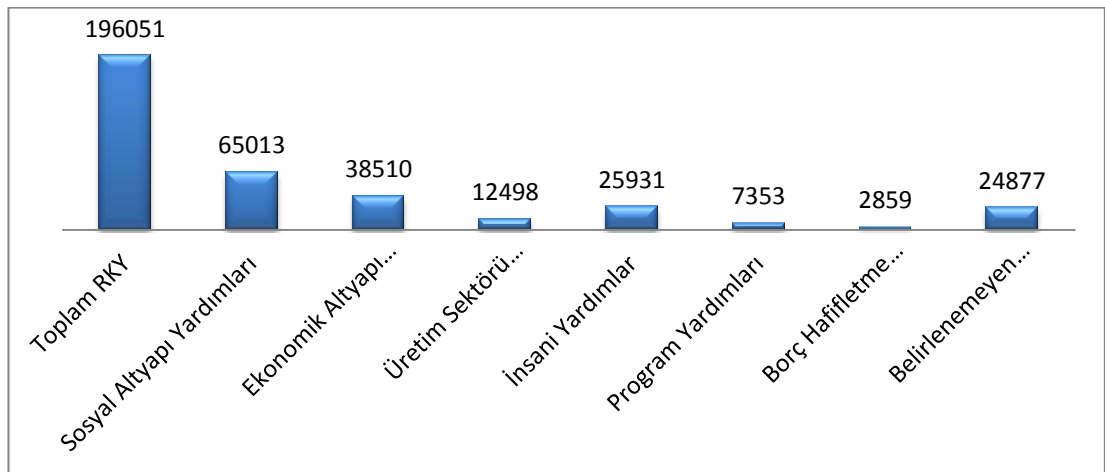
Uluslararası arenada kalkınma yardımlarını desteklemek amacı ile kurulan Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü(OECD) ve ona bağlı Kalkınma Yardımları

Komitesi(DAC) gibi önemli birçok uluslararası örgüt bulunmaktadır. Bu örgütler incelendiğinde karşımıza şu kurumlar çıkmaktadır;

- Birleşmiş Milletler(UN) ve bağlı kuruluşlar
- Dünya Sağlık Örgütü(WHO)
- Dünya Bankası(WB)
- Dünya Ticaret Örgütü(WTO)
- Uluslararası Kıvılcık Örgütü(ICRC)
- Uluslararası Çalışma Örgütü(ILO)
- Uluslararası Para Fonu(IMF)
- Amerika Kıtası Kalkınma Bankası(IADB)
- Avrupa Birliği'ne bağlı Avrupa Yatırım Bankası
- Asya Altyapı Yatırım Bankası(AIIB)
- Afrika Kalkınma Bankası(AFDB)

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü tarafından hazırlanan ve 2000 ile 2016 yılları arasındaki iki taraflı net Resmi Kalkınma Yardımlarını(Official Development Assistance-ODA) içeren verilerin bir bölümü Tablo 1-1'de yer almaktadır. OECD verilerine göre 2016 yılında toplam 196 milyar 51 milyon Dolar net Resmi Kalkınma Yardımı gerçekleşmiştir.

Şekil 1-1: 2016 Yılı Toplam RKY Sektörel Dağılımı(Total, Million US dollars)

Kaynak: OECD (<http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=Table5>)

DAC üyesi ülkeler 2016 yılında toplam 144 milyar 965 milyon Dolar net kalkınma yardımında bulunmuşlardır. 2000 sonrasında yapılan kalkınma yardımlarının alıcı bazında dağılımına bakıldığında yaklaşık %34'ünün düşük gelirli ülkelere, yaklaşık %24'ünün en az gelişmiş ülkelere, yaklaşık %14'ünün üst orta gelirli ülkelere, yaklaşık %1'inin ileri gelişmekte olan ülkelere yapıldığı görülmektedir.²⁶

Tablo 1-1:Resmi Kalkınma Yardımları (Official Development Assistance - ODA)(Total, Million US dollars, 2000 – 2016)

Location	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
DAC Countries	80 346.0	88 675.1	97 813.3	122 106.5	125 750.3	134 497.1	128 118.8	137 439.0	144 965.08
United States	13 212.4	16 995.7	24 039.5	26 982.5	28 968.5	31 854.2	31 672.2	33 095.5	34 411.60
Germany	8 606.2	8 676.2	9 105.2	12 364.0	14 060.8	13 866.3	13 877.4	16 566.2	24 735.70
United Kingdom	6 805.1	7 255.8	9 014.1	13 347.2	11 846.5	14 968.4	14 967.5	19 305.7	18 052.80
Japan	11 848.6	9 728.6	8 320.7	11 453.5	8 980.0	9 002.8	8 083.6	9 483.3	10 416.8
France	7 298.8	9 157.0	10 359.3	12 324.7	10 510.7	13 390.2	12 586.3	10 620.3	9 621.67
Turkey	140.6	144.5	458.4	824.6	693.0	884.5	2 384.8	3 591.1	6 487.68
Italy	2 612.8	4 069.3	3 080.1	4 344.9	4 804.9	3 154.6	2 885.8	4 009.2	5 087.39
Netherlands	5 797.7	5 594.1	5 160.6	6 336.6	6 757.7	6 610.3	5 824.4	5 573.0	4 966.26
Sweden	3 022.5	3 447.6	3 446.1	4 898.2	4 997.7	4 989.4	5 303.0	6 232.7	4 893.74
Norway	2 954.9	3 606.5	3 621.0	3 901.6	4 150.7	4 776.1	4 526.0	5 085.9	4 380.08
Spain	1 947.7	2 518.7	2 518.0	3 601.7	5 347.3	5 024.5	1 771.3	1 578.3	4 277.6
United Arab Emirates	593.8	843.7	591.8	906.6	1 296.3	433.6	766.4	5 080.4	4 241.11
Canada	3 183.6	3 760.0	3 784.7	4 410.2	5 075.9	5 263.0	5 274.0	4 240.0	3 930.44
Switzerland	1 792.3	1 731.7	2 243.5	2 349.6	2 442.0	2 602.6	3 105.3	3 521.9	3 582.49
Australia	2 383.2	2 385.0	2 432.4	3 151.1	3 603.1	3 971.6	4 779.9	4 382.4	3 277.52

Kaynak: OECD

2016 yılında en fazla net kalkınma yardımı yapan 15 ülke tabloda yer almıştır. Verilere bakıldığında 2016 yılında Amerika Birleşik Devletlerinin 34 milyar 411 milyon Dolar ile en fazla kalkınma yardımını yapan ülke olduğu görülmektedir.

²⁶ TC. Kalkınma Bakanlığı, a.g.e., s.22.

Türkiye ise OECD verilerine göre 6 milyar 487 milyon Dolar ile 6. sırada yer almıştır. Bu verilerde görüleceği gibi ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Japonya ve Fransa 15 yıllık süreç içerisinde hep ilk sıralarda yer almıştır. Ancak Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye ve Suudi Arabistan gibi ülkeler tarafından yapılan kalkınma yardımlarının özellikle Arap Baharı sonrasında artış gösterdiği OECD verilerinden görülmektedir. Türkiye ve İran'ın yapmış olduğu resmi kalkınma yardımları ile ilgili diğer bölümlerde detaylı bilgi iletilecek olsa da burada belirtilmelidir ki Türkiye'nin RKY tutarı açısından ilk sıralara yükselmesi tablodan görüldüğü gibi belli bir dönem sonrası için geçerlidir. Türkiye 2014 yılında 3 milyar 591 milyon dolar RKY yaparken bu tutarın 1 milyar 83 milyon dolar tutarındaki kısmını Programlanabilir Ülke Yardımlarını oluşturmuştur. Bu tutarlar göstermektedir ki Türkiye'nin RKY tutarı içerisinde acil ve insani yardımların büyük bir önemi bulunmaktadır. Ancak yine belirtilmelidir ki Türkiye'nin RKY'sinin GSMH'si içerisindeki oranı 2016 yılında OECD verilerine göre % 0,75'dir. Bu orana göre Türkiye GSMH'sine oranla en fazla yardım yapan ülkeler içerisinde 5. sırada yer almaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri, Norveç, Lüksemburg ve İsveç 2016 yılında GSMH'sine oranla en fazla RKY yapan ülkeler olmuştur. ABD yapmış olduğu RKY tutarı ile ilk sırada yer alırken RKY'sinin GSMH'sine oranı % 0,18'dir.

Net kalkınma yardımları ülkelerin iki taraflı yaptıkları tüm kalkınma yardımlarını içermektedir. Kalkınma yardımlarının dağılımının tespitini sağlamak ve netlik kazandırmak için programlanabilir ülke yardımları (Country Programmable Aid-CPA) adı verilen bir ölçek hazırlanmıştır. Bu ölçek ülkelerin acil durum yardımlarının, borç yardımlarının ve yardım alanlar tarafından planlanması mümkün olmayan yardımların yer almadığı yani bütçeleri içerisinde programlayabildikleri yardım miktarlarını içermektedir.²⁷ Kalkınma yardımları içerisinde programlanabilen yardımlar kısmını gösterebilmek yani devletlerin bütçeleri içerisinde kalkınma yardımları için ayırdıkları tutarları görebilmek için Tablo1-2 ile CPA verileri gösterilmiştir. Örneğin; Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yaptığı yardımlar gibi

²⁷ OECD, "Development Co-operation Report", **OECD Journal on Development**, Volume 10, Issue 1, 2009, (Çevrimiçi), <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/4309011e.pdf?expires=1484790754&id=id&accname=guest&checksum=9E55CDC52478BC782F631C4B541FA3B6>, 25.12.2016, s.15.

programları dışında gerçekleştirmeleri gereken birçok kalkınma yardımı bulunmaktadır. Her iki tabloyu kıyaslayarak toplam yardımları içerisinde programlanabilen yardımların oranını görebiliriz. Örneğin; Kalkınma Yardımları Komitesine (Development Assistance Committee-DAC) üye ülkelerin 2014 yılındaki toplam programlanabilir yardımlarının net kalkınma yardımlarına oranı %41,4 olarak görülmektedir. Bu durum devletler tarafından gerçekleştirilen Resmi Kalkınma Yardımlarının programlanabilir yardımlarının iki katından fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 1-2:Programlanabilir Ülke Yardımları (Country Programmable Aid-CPA)(Total, Million US dollars, 2000 – 2014)

Location	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014
DAC Countries	38 200.670	41 082.920	43 892.670	48 110.590	55 052.500	57 723.800	54 581.240	56 992.450
United States	6 210.480	8 255.620	12 307.380	15 001.730	16 016.200	16 675.140	15 803.820	14 808.080
Saudi Arabia	417.320	1 579.050		2 177.380	4 936.990	2 633.110	781.700	13 057.560
Japan	9 155.690	8 414.760	7 921.620	8 116.840	9 046.180	9 958.400	9 096.100	10 129.510
Germany	3 816.840	3 766.880	3 363.580	3 112.890	4 274.220	5 053.800	5 253.580	7 675.670
France	4 117.540	4 305.740	2 850.080	3 680.630	4 144.100	5 013.800	5 272.960	5 728.370
United Kingdom	2 400.330	2 835.260	3 730.620	3 921.600	4 300.660	4 717.120	5 062.460	5 509.500
United Arab Emirates	632.830	897.350	647.000	974.900	1 389.660	285.720	388.780	4 167.470
Australia	1 388.520	1 316.110	1 413.310	1 643.920	1 845.810	2 313.920	2 965.960	2 407.790
Norway	1 256.560	1 502.570	1 543.170	1 523.070	1 592.180	1 549.420	1 260.650	1 467.050
Sweden	1 183.790	1 178.860	1 435.070	1 627.630	1 493.640	1 394.830	1 450.710	1 289.320
Switzerland	694.960	796.780	756.410	734.980	662.020	791.320	893.750	1 250.860
Korea	180.560	306.820	403.420	348.850	546.290	967.980	1 158.360	1 210.860
Turkey	32.840	47.610	249.630	550.410	625.150	701.770	1 300.730	1 083.060
Canada	753.770	971.740	1 143.790	1 285.980	1 846.150	1 352.640	1 085.820	1 008.160
Denmark	1 476.700	1 344.590	1 252.530	1 250.340	1 239.230	1 305.410	1 142.800	994.340

Kaynak: OECD

1.4. Dünya’da Etkili Dış Yardım Kuruluşları

Dünya’da etkili ulusal dış yardım kuruluşları incelenirken uluslararası örgütler ve ulusal kalkınma kuruluşlarından örnekler sunulacaktır. Uluslararası örgütler içerisinde kalkınma yardımları ile ilgili en önemli iki kuruluş olan Birleşmiş Milletler, OECD ve bunlara bağlı kuruluşların yapıları ve politikaları ele alınacaktır. Ulusal kalkınma ajansları içerisinde de kalkınma yardımlarında önde gelen üç ülke ABD, Almanya ve Japonya’nın kurumları incelenecektir.

Birleşmiş Milletler(UN) 1945 yılında 51 kurucu üye ülke tarafından kurulmuştur. Örgüt amaçları arasında uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel ve insani sorunları işbirliği içerisinde çözeceğini belirtmiştir. UN tarafından kalkınma planları ile ilgili standartlar belirlenip tavsiyeler verilirken 30 milyar Doları aşan fonlar kullanılmaktadır. Örgüte bağlı Birleşmiş Milletler Kalkınma Grubu(UNDG) kalkınma yardımlarının koordinasyonunu sağlamaktadır. Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşlar Resmi Kalkınma Yardımları ile ülkelerin ekonomik ve toplumsal kalkınmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Örgüt, tarımsal, endüstriyel ve altyapı gelişiminin sağlanması için çalışmalar sürdürürken, yoksulluk seviyesini azaltmak ve açlıkla mücadele etmek ve eğitim alanında gelişimi sağlamak gibi toplumsal kalkınmayı destekleyici ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyici çalışmalar yapmaktadır.

1947 yılında kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü(OEEC)’nün devamı olarak 1961 yılında kurulan OECD 20 kurucu üye tarafından kurulmuş bir uluslararası örgüttür. Birleşmiş Milletler gibi OECD de kamu maliyesi, yatırım, enerji, işgücü, ticaret, tarım, sağlık ve göç gibi birçok konu ile ilgili çalışmalar yapmakta olup, sürdürülebilir kalkınma ve kalkınma yardımları üzerine de çalışmalar gerçekleştirmektedir.

OECD altında uluslararası arenada kalkınma yardımları için önemli bir forum olan Kalkınma Yardımları Komitesi(Development Assistance Committee-DAC) kurulmuştur. Bu komite sürdürülebilir kalkınma politikalarına teşvik amacı ile oluşturulmuştur. DAC tarafından kalkınma yardımlarının standartlaştırılması amaçlanmaktadır. Komite ABD, Almanya, Avrupa Birliği, Avustralya, Avusturya,

Belçika, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Lüksemburg, Macaristan, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Yeni Zelanda ve Yunanistan olmak üzere 30 üyeden oluşmaktadır. Diğer OECD ülkeleri, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Afrika Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası ve Inter-American Kalkınma Bankası da gözlemci statüsündedir.²⁸

UN ve OECD tarafından oluşturulan sistemler içerisinde verilen krediler özellikle az gelişmiş 49 ülkenin ekonomisi için önemli bir rol oynamaktadır. Son dönemlerde artış gösteren kalkınma yardımlarının tarihsel sürecine bakıldığında 1970'ler ile kıyas dahi yapılamayacağı görülmektedir. 1970'de BM Genel Kurulunda alınan karara göre RKY hedefi milli gelir üzerinden brüt % 0,7 olarak belirlenmiş ancak yıllar içerisinde bu hedefin sadece yarısına ulaşılmıştır. 1990'lı yıllarda ise Resmi Kalkınma Yardımları en düşük seviyesini görmüş ve yapılan bu yardımlar da büyük oranda temel sosyal hizmetler için gerçekleştirilmiştir. 1990'ların ikinci yarısı ile birlikte RKY verileri yükselme göstermiştir. 2000 yılında oran %14 olmuştur.²⁹ 2016 yılında toplam RKY tutarının 196 milyar 51 milyon Dolar olduğu da unutulmamalıdır. % 0,7 hedefi birçok ülke tarafından gerçekleştirilememektedir. Örneğin; Türkiye'nin RKY'leri incelendiğinde %0,7'lik oranın sadece 2016 yılında gerçekleştirildiği görülmektedir.

Dünya da kalkınma yardımları açısından en etkili ülke Net RKY verilerine bakıldığında en fazla kalkınma yardımına da sahip olan ABD'dir. %0,7'lik hedef ABD dâhil birçok ülke tarafından da gerçekleştirilmemektedir. ABD'nin RKY'sinin GSMH'si içerisinde oranının en yüksek olduğu dönemler 1950'li ve 1960'lı yıllar olmuştur. ABD'nin 2017 yılı için planlanan dış yardım tutarını 34 milyar Dolar olarak açıklamıştır.³⁰ 2016 için ABD'nin Resmi Kalkınma Yardımlarının sektörel

²⁸ OECD, "Kalkınma Yardımları Komitesi'ne (Development Assistance Committee-DAC) Katılım", (Çevrimiçi), [https://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/TURKISH%20-%202002-02-15%20-%20Joining%20the%20DAC%20\(2\).pdf](https://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/TURKISH%20-%202002-02-15%20-%20Joining%20the%20DAC%20(2).pdf).

²⁹ United Nations, "Ekonomik ve Sosyal Kalkınma", (Çevrimiçi), <http://www.unicankara.org.tr/today/3.html#3n>.

³⁰ U.S. Government Foreign Assistance, <http://beta.foreignassistance.gov>.

dağılımı incelendiğinde; 15 milyar 497 milyon Dolar ile toplam yardımın yaklaşık %50'sinin sosyal altyapı yardımları için kullanıldığı görülmektedir. 2016 yılında ABD'nin insani yardımları 7 milyar 114 milyon Dolar tutarında olmuştur. ABD'nin dış yardım kuruluşları incelendiğinde karşımıza öncelikle USAID çıkmaktadır. John. F. Kennedy tarafından 1961 yılında dış yardımların tek çatı altında toplanması amacı ile USIAD kurulmuştur.³¹ 1997 yılında çıkartılan yardım yasası ile USAID Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve CIA(Central Intelligence Agency) ile birlikte çalışması kanunlaştırılmıştır. USAID'in yardımlarını hangi amaçlarla gerçekleştirdiği incelendiğinde, yardımların demokrasi ve insan haklarına saygılı yönetimler oluşturmak, ekonomik büyüme ve ticareti desteklemek, eğitim, yoksullukla mücadele, cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi, sağlık, küresel ısınma, krizler ve çatışmalarla mücadele gibi sorunlar için kullanılmasını amaçladıkları belirtilmektedir.³² USAID'in merkezi Washington'da olup, Afrika, Asya, Orta Doğu, Latin Amerika ve Karayipler, Avrupa ve Avrasya bölge büroları ve Pakistan ve Afganistan İlişkileri Ofisi bulunmaktadır.

USAID tarafından gerçekleştirilen dış yardımların demokratikleşme amacıyla yapıldığı iletilmektedir. Kurum tarafından dünya da 1980 yılında 58 demokratik ülke var iken 1995 yılında 115 demokratik ülke olduğu ve bu 15 yıllık süre içerisinde oluşan 57 demokratik ülkenin 36'sının bu demokratikleşme sürecinde USAID tarafından desteklendiği iletilmektedir. Kurumun birçok alanda yardımları bulunmaktadır. Örneğin; USAID sağlık alanında aşılama programı gerçekleştirmektedir. Bu program ile her yıl 3 milyonun üzerinde hayat kurtarıldığı iletilmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından içme suyu temini ve sanitasyon yılı programında USIAD esas rolü üstlenmiş ve bu çalışma ile 1 milyar 300 milyon insana güvenli içme suyu kaynağı sağlanmıştır. USAID tarafından sağlanan yardımlar ile girişimcilik desteklenmektedir. Çoğunluğu kadın olan milyonlarca girişimci kurum tarafından desteklenmiştir. USAID tarafından son on yıl içerisinde gelişmekte olan ülkelerin enerji sektöründeki gelişimlerini desteklemek amacı ile teknik yardım

³¹ USAID, "Who We Are", (Çevrimiçi), <https://www.usaid.gov/who-we-are>.

³² USAID, "What We Do", (Çevrimiçi), <https://www.usaid.gov/what-we-do>.

sağlanmaktadır. Bu amaç ile on yıllık süreçte 15 milyon Dolarlık bir planlama yapılmıştır.³³

OECD verilerine göre kalkınma yardımları açısından önemli ülkelerden bir diğeri de Almanya'dır. Resmi Kalkınma Yardımları tutarlarına bakıldığında 24 milyar 735 milyon Dolar ile Almanya ikinci sırada yer almaktadır. Almanya tarafından yapılan Resmi Kalkınma Yardımları içerisinde sosyal altyapı yardımları 5 milyar 983 milyon Dolar ile %24'lük bir bölümü oluşturmaktadır. Almanya için kalkınma yardımları Alman Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı ve Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu tarafından yürütülmektedir. 2017 yılı için Alman Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığına bütçeden ayrılan tutar 8 milyar 541 milyon Euro olarak açıklanmıştır. Belirtilen bütçenin dağılımı incelendiğinde 4 milyar 124 milyon 88 bin Euro ile %48,3'lük bir bölümün ikili kalkınma işbirlikleri için ayrıldığı görülmektedir. Sivil toplum, ticaret gurupları ve kurumları için 987 milyon 372 bin Euro ile bütçenin %11,5'lik bir bölüm ayrılmıştır. Avrupa Kalkınma Fonu, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, bölgesel bankalar ve uluslararası kurumlar için 2 milyar 168 milyon 217 bin Euro'luk bir tutar ile bütçenin %25,4'lük bir bölümü ayrılmıştır. Ayrıca uluslararası gıda güvenliği ve küresel çevre koruması için 320 milyon 414 bin Euro ve kalkınma işbirliğinde araştırma, değerlendirme ve eğitim için 42 milyon 340 bin Euro'luk bir bölüm bulunmaktadır.³⁴

OECD verilerine bakıldığında Almanya'nın 2014 CPA tutarının 7 milyar 675 milyon 670 bin Dolar olduğu görülmektedir. Bakanlığın bütçesine bakıldığında Almanya'nın CPA değerlerindeki artış eğiliminin sürdüğü görülmektedir. Bütçedeki artış 2016 yılına kıyasla %15'lik bir artışa tekabül etmektedir. Bakan Müller'e göre 2017 yılı bütçesindeki artış, Alman Parlamentosunun kalkınma politikasına ilaveten uluslararası krizlerin çözümüne destek vereceğinin bir göstergesidir. Ayrıca Bakan tarafından Suriye krizi meselesi içerisinde mülteciler için 40 bin iş alanı yaratıldığı

³³ USAID, "Progress", (Çevrimiçi), <https://www.usaid.gov/results-and-data/progress>.

³⁴ BMZ, "Ministry BMZ Budget", (Çevrimiçi), <https://www.bmz.de/en/ministry/budget/index.html>.

ve Afrika'da yeni ortaya çıkan sorunların çözümü için mesleki eğitim ve tarım sektöründe kapasitenin arttırılacağına odaklanılacağı belirtilmiştir.³⁵

Resmi Kalkınma Yardımları konusunda önemli ülkelerden birisi de Japonya'dır. 1964 yılında resmi olarak OECD'ye katılan Japonya, 2016 yılı Resmi Kalkınma Yardımlarına bakıldığında 10 milyar 416 milyon Dolar ile dördüncü sırada yer almaktadır. Programlanabilen ülke yardımları açısından da 2014 yılında 3. sırada yer almıştır. Japonya Resmi Kalkınma Yardımlarına 1954 yılında Asya ve Pasifik bölgesindeki ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınma amacı ile işbirliğini amaçlayan Colombo Planına katılması ile başlamıştır. 1974'te Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı(JICA) kurulmuş olup, 2003 itibari ile JICA özel bir kamu kuruluşundan bağımsız bir idari kuruma dönüştürülmüştür.³⁶ Merkezi Tokyo'da bulunan JICA 150'den fazla ülkede çalışmalarını sürdürmektedir.

Japonya tarafından yapılan kalkınma yardımlarının bölgesel dağılımına bakıldığında, özellikle hibe olarak en fazla yardımın Afrika bölgesine yapıldığı görülmektedir. JICA verilerine göre 2014 yılında Afrika ülkelerine 2 milyar 345 milyon Dolar tutarında hibe yardım, 374 milyon 500 bin Dolar tutarında teknik işbirliği ve 156 milyon 370 bin tutarında da kredi verilmiştir. Yardım tutarlarına bakıldığında ikinci ve üçüncü sıraları özellikle kredi tutarlarının yüksekliği nedeni ile Güneydoğu Asya ve Güney Asya ülkelerinin aldığı görülmektedir. Güneydoğu Asya ülkelerine 357 milyon 730 bin Dolar hibe, 436 milyon 500 bin Dolar teknik işbirliği ve 1 milyar 502 milyon 350 bin Dolar kredi yardımı yapıldığı görülmektedir. Güney Asya ülkelerine 402 milyon 600 bin Dolar hibe, 198 milyon 870 bin Dolar teknik yardım ve 1 milyar 167 milyon 970 bin Dolar kredi yardımı yapılmıştır. Bu üç bölgeyi sırasıyla Orta Doğu, Orta Asya, Avrupa, Pasifik, Doğu Asya, Kuzey, Latin ve Güney Amerika ülkeleri takip etmektedir.³⁷

³⁵ BMZ, "Federal budget 2017- Big increase in BMZ budget", (Çevrimiçi), https://www.bmz.de/en/press/aktuelleMeldungen/2016/november/161111_pm_095_Big-increase-in-BMZ-budget-Addressing-crises-giving-people-on-the-ground-a-better-future/index.html.

³⁶ JICA, "History", (Çevrimiçi), <https://www.jica.go.jp/english/about/history/index.html>.

³⁷ JICA, "Supplement to the JICA Annual Report 2015", (Çevrimiçi), https://www.jica.go.jp/english/publications/reports/annual/2015/c8h0vm00009q82bm-att/2015_supplement_all.pdf, s.5-14.

Çalışmanın inceleme alanı olan Türkiye ve İran'ın resmi kalkınma ajanslarına bakıldığında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı ve İran İslam Cumhuriyeti Ekonomi ve Maliye Bakanlığı karşımıza çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye son yıllarda yapmış olduğu RKY tutarları ile uluslararası arenada önemli donör ülkeler içerisinde yer almaktadır. İkinci ve üçüncü bölümde detayları iletileceği gibi Türkiye ve İran birçok ülkeye RKY yapmaktadır. Bu yardımların bölgesel analizi, RKY kuruluşlarının işleyişleri ve bu yardımların amaçları diğer bölümlerde ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DIŞ YARDIM VE KALKINMA POLİTİKASI

Uluslararası arenada ekonomik dengesizliklerin giderilmesi için çözüm yollarından biri de az gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerin dış yardım ve kalkınma politikaları ile desteklenmeleridir. Türkiye’nin dış yardım sürecine bakıldığında dış yardım aldığı ve dış yardım yaptığı süreçler bulunmaktadır. Temel anlamda bu süreci ikiye ayırmak mümkündür. 1992 yılında TİKA’nın kurulması ile Türkiye’nin dış yardım süreci içerisinde bir değişim sağlanmıştır. Bu nedenle Türkiye’nin dış yardım süreci TİKA öncesi ve TİKA sonrası olarak ikiye ayırmak mümkündür. TİKA öncesi dönemde Türkiye’nin dış yardım aldığı, TİKA sonrası dönemde ise Türkiye’nin dış yardım yaptığı ve dış yardımların artarak devam ettiği görülmektedir. Bu süreçte dış yardım devlet içerisinde kurumsallaşmıştır. BİLGESAM tarafından hazırlanan bir raporda da bu süreç üç ayrı evrede ele alınmıştır. Bunlardan ilki Türkiye’nin yardım alan bir ülke olduğu 1980’ler, ikinci aşama 1980’in sonu ve 1990’ların başını kapsayan ve Türkiye’nin hem yardım alan hem de yardım yapan bir ülke olduğu dönemdir ve son aşama da 2000 sonrası dönemdir.³⁸

Türkiye uzun yıllar kalkınma desteği alan bir ülkeyken, 1980’lerin yarısından sonra kalkınma yardımlarına başlamış ve 2000 sonrasında bu yardımlar artış göstermiştir. Türkiye alıcı ülke iken son yıllarda donör ülke konumuna geçmiştir. Resmi sektör, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları vasıtası ile gerçekleştirilen kalkınma yardımları içerisinde büyük oran resmi sektör tarafından gerçekleştirilen resmi kalkınma yardımlarını içermektedir. Kalkınma yardımları Türkiye için hem

³⁸ Hasan Öztürk, Sevinç Öztürk, “Türkiye’nin Dış Yardım Stratejisi”, **BİLGESAM**, Rapor No:54, İstanbul, 2012, (Çevrimiçi), <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-2-2014021916disyardim.pdf>, s.9.

bölgesel hem de küresel anlamda ilişki geliştirmek için önemli bir araç konumundadır. Türkiye'nin bölgesel gelişmeler karşısında takındığı arabulucu tavır nedeni ile son yıllarda kalkınma yardımlarında artış yaşanmıştır. Şekil:2-1'de de görülebileceği gibi Türkiye'nin 2016 yılında resmi kalkınma yardımı tutarı 6 milyar 487 milyon 700 bin Dolar iken özel sektörün kalkınma yardımları ile birlikte bu tutar 7 milyar 943 milyon 300 bin Dolara ulaşmaktadır. 2016 yılında Türkiye'nin en fazla resmi kalkınma yardımı yaptığı ülkeler Suriye, Somali, Filistin, Afganistan, Bosna-Hersek, Kırgızistan, Makedonya, Kazakistan, Azerbaycan ve Nijer'dir. Bu devletlere yapılan yardımlar toplan resmi kalkınma yardımlarının %94'lük bölümünü oluşturmaktadır.

Türkiye'nin resmi kalkınma yardımları genel anlamda bir artış eğilimi sergilerken belli dönemlerde bu artışların dikkat çektiği görülmektedir. Resmi Kalkınma Yardımlarındaki bu sıçrayışlar şu gerekçeler ile açıklanmaktadır: 2003 ile 2005 yılları arasındaki yüksek fark, kalkınma yardımları ile ilgili verilerin toplanmasındaki değişim ile açıklanmalıdır. 2012 yılı ve sonrasında yaşanan artış ise Türkiye'nin Suriye ve Kuzey Afrika ülkelerine yaptığı yardımlardan kaynaklanmaktadır.³⁹ Bu da göstermektedir ki 2003 öncesi verilerin toplanmasında yaşanan zorluklar nedeni ile dış yardım tutarları gerçek tutarlardan daha düşük verileri içerebilmektedir.

Türkiye kalkınma yardımları vasıtasıyla alıcı ülke ile hem siyasi hem de ticari ilişkileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin kalkınma yardımlarının büyük bir bölümünün komşu ülkelere yapıldığı görülmektedir. Böylelikle Türkiye hem bölgesel gücünü arttırmakta hem de ikili ilişkiler kurmaktadır. Kalkınma yardımları ikili anlaşmalar ile sağlanması alıcı ülke ile ilişkilerin geliştirilmesinde etkin bir araçtır. Bu nedenle Türkiye'nin kalkınma yardımlarının büyük bir kısmı ikili kalkınma yardımları ile sağlanmaktadır. Türkiye'nin kalkınma yardımlarının bir diğer nedeni ise ekonomik ilişkilerin arttırılmasıdır. Kalkınma yardımları ile alıcı

³⁹ Şebnem Tosunoğlu, "Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları Politikası: Eğilimler ve Hedefler", **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt:4, Yıl:4, Sayı:10(2015/3), (Çevrimiçi), <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hakisderg/article/view/5000200077/0>, s.17.

ülkelerde yeni pazarların açılması amaçlanmaktadır.⁴⁰ Bölgesel anlamda incelendiğinde Türkiye'nin kalkınma yardımlarını tek bir bölgeye yönlendirmediği görülmektedir. Türkiye'nin kalkınma yardımları Uzakdoğu'dan Latin Amerika'ya, Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar birçok bölgede gerçekleştirilmektedir. Ancak en çok yardımın 1990 ile 2010 yılları arasında Orta Asya ve Kafkaslar bölgesine ve özellikle 2012 sonrasında ise Ortadoğu bölgesine yapıldığı görülmektedir. Türkiye'nin resmi kalkınma yardımları başta TİKA olmak üzere birçok resmi kurum tarafından gerçekleştirilen nakdi ve aynı yardımlar vasıtası ile yapılmaktadır.

2.1. Türk Dış Politikasının Temel Görünümü

Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren birçok etmen bulunmaktadır. Ülkenin jeostratejik konumu, kültürel ve tarihsel yapısı, etnik yapısı gibi birçok neden Türk dış politikasını etkilemektedir. Bu etmenler bakımından aynı olan Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikaları da birbirine benzer durumdadır. Baskın Oran'a göre Türk dış politikasının temelini iki ilke oluşturur. Bunların ilki güç dengesi politikası ve ikincisi de kendisi için tehdit oluşturmayan savaşlara katılmama ilkesidir.⁴¹ Türk dış politikasının geneli bu ilkeler doğrultusunda incelenmelidir.

Türkiye'nin dış politika stratejilerini incelerken dönemlere ayırarak ele almak daha doğru olacaktır. Önemli bir tarihi geçmişe sahip olan Türkiye'nin Cumhuriyet sonrası dış politikasını dönemlere ayıracak olursak genel anlamda şu şekilde incelememiz mümkün olacaktır: Atatürk dönemi dış politikası, II. Dünya Savaşı sürecinde Türk dış politikası, Soğuk Savaş Dönemi Türk dış politikası ve Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikası.

Atatürk dönemi dış politikasını ise iki bölüme ayırarak incelemek daha doğru olacaktır. Bu dönemin ilki Milli Mücadele yılları ile 1930 arasında ve ikinci dönemde 1930 sonrasında kapsamaktadır. Ancak genel anlamda belirtmek gerekirse 1919 ile 1950 yılları arasında dış politikanın belirlenmesinde liderin kararları etkili

⁴⁰ A.e., s.21.

⁴¹ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası(Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar)**, CiltI:1919-1980, İstanbul, İletişim, 2008, s.19.

olmuştur.⁴² Atatürk'ün "Yurtta sulh, Cihanda sulh" sözü dış politikada statükoculuk ve Batıcılık ilkesinin benimseyen Türk dış politikasının temelini oluşturmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında yıkılan Osmanlı Devletinin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyetinin dış politikası incelendiğinde her ne kadar I. Dünya Savaşında Batılı devletlere karşı savaşılmış olsa da Avrupalı devletlere benzer bağımsız bir devlet inşasının amaçlandığı görülmektedir. Milli Mücadele döneminde ülkenin her bir köşesinde Batılı devletlerle savaşılmış ve bunlarca bağımsız Türk Devletinin tanınması amaçlanmıştır. Bu konjonktürün de etkisi ile dış politikada Doğu'ya dönük bir politika izlenmiştir. Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin iyi olmasında her iki devletin de emperyalist güçlere karşı savaşması, savaş sanayi için Türkiye'nin SSCB'den destek alması ve SSCB'nin Türkiye'nin bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olması etkili olmuştur.⁴³ Bu durum Türkiye'nin Batıya karşı Sovyetler Birliğine doğru kaymasına neden olmuştur. Ayrıca Batının sömürgesi halindeki Müslüman halklardan da destek alınması amaçlanmıştır. Afganistan ile yapılan antlaşma ve Ankara Hükümetinin Suriye ve Irak'taki direniş yanlısı gruplarla görüşmesi Türkiye'nin Doğuya dönük politikasının örneklerini göstermektedir. Milli Mücadele döneminde izlenen bu politikalar Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasıyla Türkiye'nin uluslararası arenada tanınması ile neticelenmiştir. Bu dönemde öncelikli mesele yeni kurulan devletin inşası olduğundan iç işlerine önem verilmiş ve dış politikada Lozan'da yarım kalan meselelerin çözümü amaçlanmıştır. 1923 ile 1930 yılları arasında Türkiye için öncelikli amaç güvenliğin sağlanması olmuştur. Tehdit olgusu bu dönemde Batılı Devletler olarak algılandığından Milli Mücadele döneminde olduğu gibi dış ilişkilerde başta Sovyetler Birliği olmak üzere doğu ile ilişkiler sürdürülmüş ve güç dengesi arayışına girilmiştir.⁴⁴

1930'a kadar Lozan'dan kalan sorunların çözümü için atılan adımlar ve Batılı medeniyetler örnek alınarak oluşturulan devlet yapısı 1930 sonrasında dış politikada da Batıya yönelime neden olmuştur ki bu tutum Türkiye'nin dış politikasında uzun

⁴² A.e., s.74.

⁴³ Oran, a.g.e., s.161.

⁴⁴ A.e., s.254.

yıllar etkili olmuştur.⁴⁵ 1932 yılında Türkiye Milletler Cemiyetine üye olmuş ve Batılı Devletler ile ilişkilerini arttırmıştır. Ancak iki savaş arası dönem olarak adlandırılan bu dönemde, özellikle 1929 buhranı sonrasında, uluslararası arenada barış ortamı sağlamak yerine dünyayı ikinci bir savaşa götüren düzen oluşmuştur. Revizyonist ve anti-revizyonist devletlerden oluşan iki grup ortaya çıkmış ve Türkiye politikasını anti-revizyonist yönde uygulamıştır. Bu süreçte Türkiye güvenlik ile ilgili politikalarını sürdürmüş ve bölgesel ittifaklar ile güvenliğini temin etmeyi amaçlamıştır. Bölgesel güvenliğin temini uluslararası arenada oluşan İtalya tehdidini engelleyemeyeceği için Batılı ülkeler ile işbirliğine gidilmiş ancak Sovyetler Birliği ile oluşturulan olumlu ilişkilere de son verilmemiştir. Böylece Türk dış politikasında denge politikası izlenmiştir.

İkinci Dünya Savaşına giden süreçte Türkiye İtalya ve Almanya'nın politikalarına bir süre sessiz kalmış ve tarafsızlık politikasını sürdürmüş ancak özellikle Arnavutluk'un işgali ile güvenlik politikasını göz önüne alarak İngiltere ve Fransa ile ittifak kurmuştur. Türkiye'nin jeopolitik konumu nedeni ile savaşın tarafları için önemli bir müttefik devlet olabileceğinden her iki taraf da kendi çıkarları doğrultusunda Türkiye'yi yanına çekmek istemiştir. Birleşik Krallık ve Fransa ile imzalanan üçlü ittifak antlaşmasına karşın Sovyetler Birliği ile bir ittifak antlaşması imzalanmamıştır. Savaş sürecinde her ne kadar bir ittifak antlaşması imzalanmış olsa da Türk dış politikasının temel hedefi toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak üzerine olmuştur. Her iki taraf da Türkiye'yi savaşa çekmek istese de Türkiye denge politikası izleyerek saldırılardan kendisini korumayı ve savaş dışında kalmayı başarmıştır.

İkinci Dünya Savaşının sona ermesi ile uluslararası arenada iki kutuplu sistem ortaya çıkmış ve iki süper güç ABD ve SSCB'nin liderliğinde Doğu ve Batı blokları oluşmuştur. Bu yapısal değişim ve Sovyetler Birliğinin Türkiye üzerindeki topraksal emelleri, Türkiye'nin dış politikasında yaptığı tercihlerde etkili olmuş ve Batılı devletlere yönelmesine neden olmuştur. Savaş sonrasında Doğu blokuna karşı Batı bloku ülkeleri tarafından Kuzey Atlantik İttifakı(NATO) oluşturulmuştur. Türkiye

⁴⁵ Yusuf Sarıncay, "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme(1923-1999)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt. XVI, 2000, s.861.

özellikle Sovyetler Birliğinden gelen güvenlik tehdidini gidermek için NATO'nun oluşum aşamasında üye olmak istemiş ancak kabul edilmemiştir. 1949 yılında Avrupa Konseyine üye olmuş ve dış politikada yönünü daha net belli etmiştir. Ayrıca bu dönemde Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ABD tarafından Türkiye'ye ekonomik yardımlar sağlanmıştır. Bu dönemde çok partili rejime geçiş ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile izlenen politikalar Türkiye'nin Batıya yaklaşmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesi NATO'ya üyeliği için bir yol açmış ve 1952 yılında Türkiye NATO'ya üye olmuştur. Soğuk Savaş sürecinde her iki süper güç için de dünyanın çeşitli bölgelerinde üslere sahip olmak önemli bir güç sağlamıştır. Türkiye'nin Sovyetler Birliğine komşu olması ABD için önemli etken oluşturmuş ve Türkiye'nin stratejik gücünü arttırmıştır. Türkiye NATO üyeliği sonrasında uluslararası alandaki tüm olaylara ABD yanında tek taraflı olarak bakmıştır.⁴⁶ Kıbrıs meselesinde ABD'nin tutumu ikili ilişkilerde gerginliğe neden olsa da 1970'lerin sonunda SSCB'nin Afganistan'ı işgali, İran'da yaşanan devrim ve sonrasında İran-İrak savaşı ABD'nin Türkiye ile ilişkilerini tekrar güçlendirmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'nin Batı bloku içerisinde yer almak istemesi ve ABD'nin Türkiye'yi yanında tutma arzusu her iki tarafın çıkarları doğrultusunda ortaya çıkan bir işbirliğini oluşturmuştur. Türkiye'nin Soğuk Savaş sürecinde dış politikasında Batılı devletler ile işbirliği isteğini gösteren diğer bir adım da Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ya da sonraki şekli ile Avrupa Birliği'ne üye olmak istemesidir. Ancak bu Batılı devletler tarafından kabul görmemiştir.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batı bloku içerisinde yer alması ve dış politikasını bu doğrultuda yönlendirmesi kendisi için olumsuz sonuçlara da neden olmuştur. Türkiye'nin Soğuk Savaş sürecinde Batı yanlısı politikalar izlemesi ve Ortadoğu'daki meselelerde Batı yanlısı bir tutum sergilemesi Arap devletler ile ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak Kıbrıs meselesinde ABD ve Batılı devletler tarafından Türkiye'nin yalnız bırakılması ve Johnson mektubunun kamuoyuna yansması izlenen dış politikanın doğruluğunun tartışılmasına neden olmuştur. Bu durum dış politikada çok taraflı bir denge politikasının izlenmesi fikrini ortaya çıkartmıştır. Bu doğrultuda 1964 ile 1970 yılları arasında Sovyetler Birliği ile

⁴⁶ Sarıay, a.g.e., s.868.

ikili ilişkiler geliştirilmiş, ekonomik ve siyasi temaslar sağlanmış. Sadece SSCB ile değil Arap ülkeleri ile de ilişkiler geliştirilmiştir. Başlangıçta Sovyetler Birliğinin desteklediği Arap devletler ile ilişkiler istenilen düzeyde olmasa da 1973 petrol krizi sonrasında ilişkiler istenilen düzeye ulaşmıştır. İslam devletleri ile olan ilişkiler Körfez Savaşında Türkiye'nin Batılı devletler yanında yer alması nedeni ile sekteye uğramıştır. Türkiye Soğuk Savaş döneminde Kıbrıs meselesinde Batılı devletler tarafından karşılaştığı muamele nedeni ile her ne kadar çok taraflı bir dış politika izlemeye yönelse de hiçbir zaman tam olarak Batı blokundan kopmamıştır. Bu dönemde uluslararası arenada yaşanan olaylar karşısında Türkiye bağımsız hareket edememiş ve Batılı devletlerin görüşlerini benimseyerek dış politikasını bu doğrultuda yönlendirmiştir.⁴⁷

2.2. Türk Dış Politikasının Soğuk Savaş Sonrası Değişimi

Sovyetler Birliğinin yıkılması ile Soğuk Savaş dönemi sona ererken Batı ve Doğu blokları da dağılmıştır. Uluslararası düzen değişmiş ve iki kutuplu sistemden ABD'nin etkin olduğu tek kutuplu sisteme dönüş olmuştur. Ancak bu düzen içinde ABD'nin hegemon güç olarak etkinliği gözlenirken yeni güç merkezleri de ortaya çıkmıştır. "Yeni Dünya Düzeni" içerisinde süper güçler ve ittifaklara ek olarak bölgesel ittifaklar da önem arz etmeye başlamıştır.⁴⁸ Ayrıca iki kutuplu sistem içerisinde dış politikasında karar alma sürecinde bağımsız olamayan devletler Soğuk Savaşın sona ermesi ile daha özgür bir şekilde dış politikalarını belirlemişlerdir.⁴⁹

Soğuk Savaşın sona ermesi Türkiye için yeni fırsatlar doğururken bulunduğu coğrafyanın Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu gibi çatışma ortamlarının tam ortasında olmasından dolayı yeni tehditlere de neden olmuştur. 1990'lı yıllar komşular ile ilişkiler açısından olumsuz geçmiştir. Türkiye'nin dış politikasının Soğuk Savaş sonrasında en az değiştiği ülke Yunanistan olmuştur. İki ülke arasındaki gerginlik devam etmiştir.⁵⁰ Sınır komşularının topraklarında PKK'nın yer alması ve

⁴⁷ Sarıay, a.g.e., s.874.

⁴⁸Baskın Oran, **Türk Dış Politikası(Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar)**, Cilt II:1980-2001, İstanbul, İletişim, 2008, s.209.

⁴⁹ Sarıay, a.g.e., s.875.

⁵⁰ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Çev. Petek Demir, İstanbul, Mozaik, 2003, s.268.

desteklenmesi ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Türkiye'nin komşu Yunanistan ile ilişkilerinde Ege Denizindeki sorunlar, Kıbrıs Rum kesiminin silahlandırılması, PKK'ya destek verilmesi ve Türkiye'ye karşı Ortodoks ittifakı kurma isteği gibi meseleler gerginliğe neden olmuştur. Ayrıca Sovyetler Birliği dağılsa da Rusya bölgedeki etkinliğini devam ettiren önemli bir devlet olmuştur. Bu neden ile Rusya Türkiye için Sovyetler Birliği dönemindeki kadar olmasa da tehdit olmaya devam etmiştir. Ancak SSCB'nin dağılması ile tek kutuplu sistemin oluşması Türkiye'nin jeostratejik öneminin azalmasına ve denge politikası uygulamasında sıkıntılara neden olmuştur.⁵¹

Sovyetler Birliğinin dağılması ile bağımsızlığını ilan eden Kafkaslar ve Orta Asya bölgesinde bulunan devletler Türkiye için ilişkilerin iyi tutulması gereken ve yeni imkânlar sağlayan bölgeler olarak görülmüştür. Bölgede bulunan Türk Cumhuriyetler ile etnik, kültürel ve tarihsel bütünlük ilişkileri olumlu etkileyecek etmenler olarak görülmüştür. Soğuk Savaş döneminde ilişkilerin minimum düzeyde olduğu Türk devletler Soğuk Savaşın sona ermesi ile Türk dış politikasında büyük önem kazanmıştır. Bu devletlerin bağımsızlık ilanları sonrasında ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Bu ülkelerin kalkınmaları için de yardımcı olan Türkiye bölgedeki petrol ve doğal gazın Türkiye üzerinden dünyaya pazarlanması için de önemli antlaşmalar yapmıştır.

Türkiye Balkanlardaki gelişmelere de kayıtsız kalmamıştır. Yugoslavya'nın parçalanması ile o bölgede yaşayan Türk ve Müslümanların durumu Türkiye için özellikle 1990'ların ortasına kadar önemli bir dış politika meselesini oluşturmuştur. Yugoslavya'nın dağılması ile bağımsızlığını ilan eden devletleri tanımıştır. Sırp saldırıları karşısında Bosna Hersek ve Kosova desteklenmiştir. Kosova'dan gelen sığınmacıların ihtiyaçları karşılanmış ve Arnavutluk'a giden sığınmacılara yardım sağlanmıştır.⁵² Türkiye Makedonya, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Romanya ve Bulgaristan ile iyi ilişkiler içerisine girerek Balkanlar'daki etkisini arttırmayı amaçlamıştır. 1990'ların sonuna gelindiğinde Rusya ile ticari ilişkiler gelişmiştir.

⁵¹ Oran, **a.g.e.**, Cilt II, s.238-239.

⁵² Hale, **a.g.e.**, s.281.

1998 yılında Türkiye'nin ihracatının %20,3'ü Almanya ile gerçekleşirken, %11'i Rusya'yla ve %8,3'ü ABD ile gerçekleştirilmiştir.⁵³

Türk dış politikasında 1980'lerin sonu itibari ile başlayan ve günümüzde de devam eden dış politikasında ekonomik ilişkilerin önem kazandığı bir dönemden de bahsedilmelidir. Ticari ilişkileri geliştirme ve yeni pazarlar elde etme amacı ile dış politikasını yönlendirmiştir.⁵⁴ 1990'larda bu süreç sekteye uğrasa da devam etmiş ve 2000'li yıllarda da ticari ilişkilerin geliştirilmesi dış politikada önemli bir yer tutmuştur. "Ticaret devleti" ya da "tüccar devlet" anlayışı ile girilen bu çalışmalarda SSCB'den ayrılan devletler bağımsızlıkları sonrasında önemli bir yer tutmuş, Türkiye tarafından önemli bir pazar sahası olarak görülmüştür. Türkiye bu politikalarını sadece Orta Asya ve Kafkaslarla sınırlı tutmamıştır. Yumuşak güç politikaları ile sağladığı ikili ilişkilerin ticari ilişkileri desteklemesi amaçlanmıştır. Yapılan resmi kalkınma yardımlarının amaçları ele alınırken ticari ilişkilerin etkisi de incelenmelidir.

Türkiye 2000'li yıllarda dış politikasında bölgesel güç olmasının gereklerini de gerçekleştirmiştir. Türkiye bölgesinde yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Dış politikada denge politikası izlemiş ve çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Sadece bulunduğu coğrafyanın gereği olarak Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya bölgeleri ile ilgilenmemiş Uzak Doğu ve Afrika ile de ilişki kurmuş ve anlaşma ve ittifak içerisine girmiştir.

2.3. Türkiye'nin Dış Yardım ve Kalkınma Enstrümanları

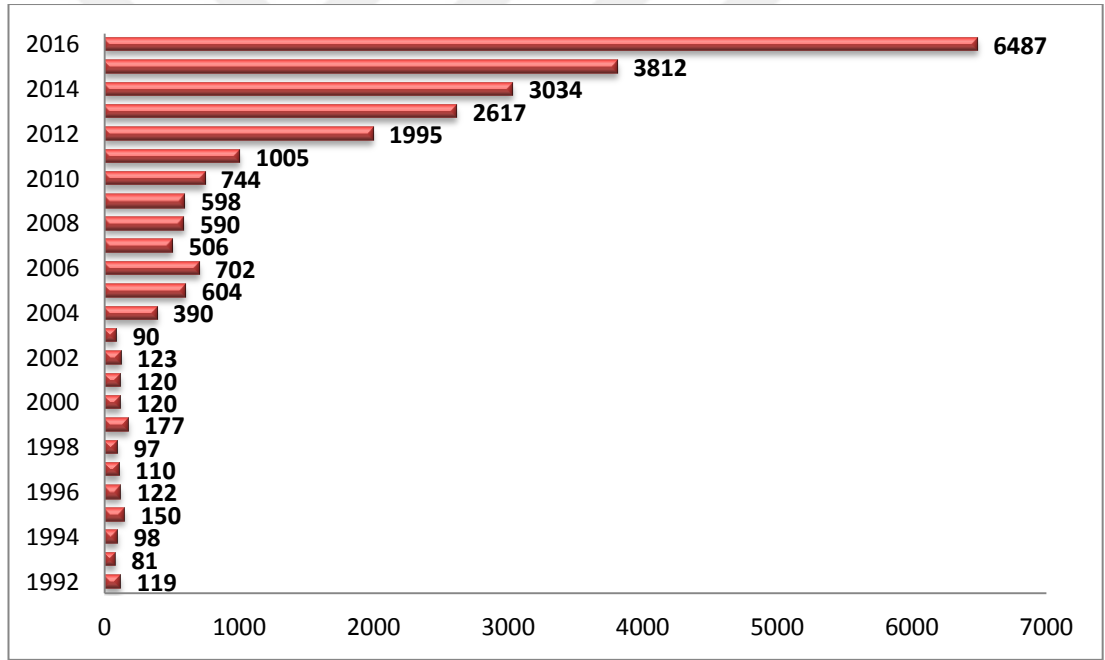
Soğuk Savaş sonrasında devletler uluslararası politikada sadece sert gücün değil yumuşak gücün de önemli olduğunu fark etmiş ve yumuşak güç politikaları arasında kamu diplomasisine önemli bir yer verilmiştir. Sovyetler Birliğinin yıkılmış olması ve ortaya çıkan yeni devletler Batılı devletler gibi Türkiye için de büyük bir

⁵³ A.e., s.284.

⁵⁴ Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of The Trading State", **New Perspectives on Turkey**, No:40, 2009, s.29-57, (Çevrimiçi), http://www.esiweb.org/pdf/news_id_412_5%20-%20Article%20Kemal%20Kirisci.pdf, 30 Ekim 2016, s.33.

öneme sahip olmuştur. SSCB'nin dağılması ile 15 devlet bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsız olan bu devletlerin 6'sının halklarının çoğunluğunun Müslüman olması, 5'inin etnik yapısından dolayı Türkiye için avantajlı bir ortam sağladığı düşünülmüştür.⁵⁵ Türkiye'nin coğrafi konumunun sağladığı artılar da, bu yeni bağımsızlığını elde etmiş ülkeler ile ilişkilerini güçlendirmede önemli olmuştur. Türkiye bağımsızlığını ilan eden Türkî Cumhuriyetleri ilk tanıyan devlet olmuştur. Türkiye'nin kalkınma yardımlarında izlediği politikalara bakıldığında da özellikle 1990 ile 2000 arasındaki dönemde Orta Asya ve Kafkasların büyük öneme sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 2-1: Yıllara Göre Türkiye Resmi Kalkınma Yardımları(1992-2016;milyon ABD\$)

Kaynak: OECD verilerine göre

Türkiye'nin kalkınma yardımlarının yıllara göre tutarları Şekil 2-1'de belirtilmiş olup, kalkınma yardımı alan bir ülkenin donör ülkeye dönüşümü tutarlardan da görülmektedir. Özellikle 2000 sonrasında kalkınma yardımlarında artış yaşanmıştır. Bu artışta 2003 sonrasında verilerin toplanmasında yaşanan değişim ve

⁵⁵ Şeyma Adıyaman, "TİKA: Türkiye'nin Küresel Dış Politika Enstrümanı", 29 Mayıs 2011, (Çevrimiçi), <http://www.bilgesam.org/incele/1161/-tika--turkiye%E2%80%99nin-kuresel-dis-politika-enstrumani/#.WMcHg5rr3IV>, 10 Şubat 2017.

2010 sonrasında Ortadoğu'da yaşanan olayların etkisi unutulmamalıdır. 2012 sonrasında Suriye Savaşından kaçan mültecilere yapılan yardımların ve Afrika bölgesine yapılan yardımların etkisi ile 1992'de 141 milyon Dolar olan RKY tutarı 2016'da 6 milyar 487 milyon Dolara ulaşmış ve Türkiye OECD raporlarına göre RKY yapan ülkeler sıralamasında 6. sırada yer almıştır.

Türkiye tarafından gerçekleştirilen kalkınma yardımlarının sektörel dağılımına bakıldığında büyük oranda sosyal alt yapı ve hizmetler için yapıldığı görülmektedir. Ancak 2012 itibari ile acil yardımlar da büyük bir orana sahip olmuştur. 2016 yılında sosyal altyapı ve hizmetler için yapılan yardım toplam RKY'nin %65,4'ünü, ekonomik altyapı ve hizmetler için yapılan yardımlar toplam RKY'nin %24,3'ünü, üretim sektörüne yapılan yardımlar toplam RKY'nin %3,2'sini ve çoklu çakışan sektörler toplam RKY'nin %7,1'ini kapsamaktadır. Acil ve insani yardımlar 5 milyar 865 milyon 800 bin Dolar ile tüm RKY'nin %90'lık bir bölümünü oluşturmuştur.⁵⁶

Türkiye'nin RKY'lerini gerçekleştirirken temel politikasına bakıldığında yardım yapılacak ülkelerin seçiminde din, dil ya da ırk ayrımı gözetmeksizin ihtiyacı olan tüm ülkelere yardım yaptığı görülmektedir. TİKA tarafından 5 kıtada 170'e yakın ülkede çalışmalar gerçekleştirildiği iletilmiştir. Bu durum şeffaf bir yardım politikası izlendiğini göstermektedir. Ancak yardım tutarlarının dağılımına bakıldığında RKY'lerin büyük bir bölümünün Müslüman ülkelere yapıldığı görülmektedir. Türkiye'nin 2016 yılında en fazla RKY yaptığı 10 ülke(Suriye, Somali, Filistin, Afganistan, Bosna-Hersek, Kırgızistan, Makedonya, Kazakistan, Afganistan ve Nijer) Müslüman ülkelere oluşmaktadır. Bu ülkelere yapılan yardımlar toplam RKY'nin %94'lük bölümünü oluşturmaktadır. 2016 yılında Türkiye'nin yardım yaptığı Müslüman olmayan ülkeler incelendiğinde; Moldova, Sırbistan, Ukrayna, Angola, Botswana, Lesotho, Liberya, Namibya, Sao Tome, Seyşeller, Svaziland, Zimbabve, Belize, Kosta Rika, Küba, Dominik Cumhuriyeti, Guatemala, Haiti, Honduras, Meksika, Saint Vincent ve Grenada, Arjantin, Bolivya,

⁵⁶ TİKA, **2016 Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu**, (Çevrimiçi), <http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2016/T%C3%BCrkiye%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu%202016.pdf>, 20 Mart 2018, s.18-24.

Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvador, Paraguay, Peru, Uruguay, Venezuela, Papua Yeni Gine, Tonga, Vanuatu, Ermenistan, Bhutan, Kamboçya, Moğolistan ve Vietnam karşımıza çıkmaktadır.⁵⁷ Bu da Türkiye'nin Müslüman olmayan ülkelere de yardım yaptığını göstermektedir. Ancak bu ülkelere yapılan yardımlar düşük tutarlardadır.

Bakanlar Kurulu kararı ile 27 Ocak 1992'de Türkiye Cumhuriyetinin tek kalkınma yardımı kurumu olarak Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi kurulmuştur. Ancak Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımlarını gerçekleştiren kurumlar incelendiğinde sadece TİKA tarafından değil birçok kurum tarafından kalkınma yardımlarının gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu kurumlar incelendiğinde RKY açısından en önemli faaliyetlerin TİKA tarafından gerçekleştirildiği görülmekle birlikte Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Kızılayı, TC. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Vakfı, Türk Eximbank, Dışişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı, Suriyeli Misafir Koordinasyon Merkezi vb. birçok resmi kurum tarafından kalkınma yardımı faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmektedir.

2.3.1. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı(TİKA)

1992'de Türkiye'nin tek resmi kalkınma ajansı olarak TİKA kurulmuştur. 2010 sonrasında uluslararası arenada yaşanan gelişmelerin etkisi ile 2011 yılında Başkanlığın organizasyon yapısı yenilenmiş, kurumun adı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı olarak değiştirilmiş ve karar alma mekanizmasının hızlı kararlar alabilmesi için değişimler sağlanmıştır. TİKA günümüzde 150 ülkede faaliyet yürütmekte olup, 54 ülkede 56 koordinasyon ofisi bulunmaktadır.⁵⁸ Koordinatörlüklerinin bulunduğu ülkeler incelenirse; Afganistan(3 Ofis), Arnavutluk, Azerbaycan, Bangladeş, Bosna Hersek, Çad, Cezayir, Cibuti, Etiyopya, Filipinler, Filistin, Gine, Gürcistan, Hırvatistan, Irak, Kamerun, Karadağ, Kazakistan, Kenya, Kırgızistan, Kolombiya, Kosova, Libya, Lübnan, Macaristan, Makedonya, Meksika, Mısır, Moğolistan, Moldova, Myanmar, Namibya, Nijer, Özbekistan,

⁵⁷ TİKA, **a.g.e.**, s.28-29.

⁵⁸ TİKA, "Tarihçemiz", (Çevrimiçi), <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihcemiz-222>, 12 Şubat 2017.

Pakistan, Romanya, Senegal, Sırbistan, Somali, Sudan, Tacikistan, Tanzanya, Tunus, Türkmenistan, Ukrayna(2 Ofis), Ürdün ve Yemen’de TİKA’ya bağlı koordinatörlüklerin bulunduğu görülmektedir.⁵⁹

TİKA’nın kuruluş nedeni incelendiğinde Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkaslardaki Türkî devletler ile ilişkilere verdiği önem ve 1990’larda gerçekleştirilen kalkınma yardımlarının hangi bölgelere yapıldığı görülmektedir. Kurum tarafından kuruluş nedeni şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ülkemizin 90’lı yıllarda Orta Asya konusundaki ilk önceliği genç Türk devletlerinin uluslararası toplum tarafından kabul edilmesi olmuştur. Daha sonra ülkemiz, Orta Asya’da yeni kurulan ülkelerde yaşayan soydaşlarımız için sosyal, ekonomik ve kültürel alanda birçok çalışma yapmıştır. İlk başta yapılan yardımlar zaman içinde uzun soluklu projelere, kalkınma merkezli işbirliği çalışmalarına dönüşmüştür. Bölgede yapılacak faaliyetleri ve dış politika önceliklerini uygulayacak, koordine edecek bir organizasyon ihtiyacı doğmuş ve bu doğrultuda Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 1992 yılında kurulmuştur.”⁶⁰

TİKA tarafından 1990’lı yıllarda yapılan yardımların büyük bir kısmı eğitim alanında gerçekleştirilmiştir. Günümüzde faaliyet alanını genişleten TİKA Batılı örneklerine benzer bir şekilde, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına destek vermek, ihtiyaçlarını belirleyerek bu ihtiyaçlara yönelik projeler hazırlamak, bağımsız devlet yapılarının sağlanmasını desteklemek, eğitim ve kültür alanında projeler üretmek ve diğer ülkenin devlet kurumları ile işbirliğini yürütmek görevlerini sürdürmektedir. TİKA kuruluşunun ilk 10 yılında 2241 proje gerçekleştirirken, ikinci on yılda faaliyet sayısını 3’e katlamıştır.⁶¹ TİKA’nın bütçesi 1990’lı yıllara kıyasla 2000’li yıllarda büyük bir artış göstermiştir. TİKA tarafından yürütülen projeler doğrultusunda yurt dışında okullar ve hastaneler inşa edilmekte, su kuyuları açılmakta, insani yardımlar çerçevesinde gıda ve ihtiyaç malzemesi yardımı

⁵⁹ TİKA, “Koordinatörlükler”, (Çevrimiçi), <http://www.tika.gov.tr/tr/koordinatörlükler>, 15 Ekim 2017.

⁶⁰ TİKA, “Hakkımızda”, (Çevrimiçi), <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, 12 Şubat 2017.

⁶¹ Adıyaman, **a.g.e.**

yapılmakta, anne ve çocuk sağlığı merkezleri inşa edilmekte ve kadın güçlendirme projeleri gerçekleştirilmektedir.⁶²

2.3.2. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı(AFAD)

Afet ve acil durumlara ilişkin Türkiye’de tek yetkili kurum olan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı 2009 yılında kurulmuş olup, daha öncesinde bu görev Türkiye Acil durum Yönetimi Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Türkiye’nin doğal afetlerin sıklıkla görüldüğü bir coğrafyada bulunması böyle bir kuruluşun oluşturulması için temel neden oluşturmuştur. AFAD sadece ülke içerisinde değil yurt dışında yaşanan doğal afetler ve toplumsal olaylar için de faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. AFAD tarafından Haiti, Şili, Myanmar ve Japonya gibi doğal afetlerin yaşandığı bölgelere ek olarak Libya, Tunus, Mısır ve Suriye gibi toplumsal olayların yaşandığı bölgelere de insani yardımlar sağlanmıştır.⁶³ Kurum tarafından yardımlar insani yardım malzemesi temini olarak sağlanmaktadır.

Kurumun kalkınma yardımları içerisindeki oranı incelendiğinde bir süreklilikten çok doğal afetlerin yaşandığı dönemdeki aktif rolü gözlenmektedir. Örneğin Keşmir depreminin yaşandığı 2005 yılında AFAD kalkınma yardımları içerisinde %11’lik bir orana sahip olmuştur. Aynı şekilde Orta Doğu’daki toplumsal olayların yaşandığı dönemlerde de kurumun kalkınma yardımlarındaki payı artmıştır. 2011 yılında %9’luk bir paya sahip olmuştur. AFAD tarafından 2012 yılında 38 milyon 560 bin Dolar tutarında kalkınma yardımı yapılırken, 2013 yılında 613 milyon 90 bin Dolarlık yardım ile AFAD’ın en fazla resmi kalkınma yardımı yapan kurum olduğu görülmektedir.⁶⁴ Nisan 2011 sonrasında Suriye’de yaşanan olaylar neticesinde Türkiye’ye sığınan Suriyeli mültecilerin barınmaları ile ilgili faaliyetler AFAD tarafından takip edilmiştir. Bu nedenle bu dönemde AFAD’ın RKY içerisindeki oranında artış görülmektedir.

⁶² TİKA, “Ayrı Coğrafyalarda Aynı İmza”, (Çevrimiçi), <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/tika%20annecocuk.pdf>, 14 Şubat 2017, s.4-29.

⁶³ AFAD, “AFAD Hakkında”, (Çevrimiçi), <https://www.afad.gov.tr/tr/2211/AFAD-Hakkinda>.

⁶⁴ TİKA, “Türkiye Kalkınma Yardımları Raporları”, (Çevrimiçi), http://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/turkiye_kalkinma_yardimlari_raporlari-24.

2.3.3. Türk Kızılay'ı

Dünya çapında bir organizasyonun parçası olan Türk Kızılay'ı 1868 yılında kurulmuş bir yardım kuruluşudur. Türk Kızılay'ı bağımsızlık ve evrensellik ilkesini kabul etmektedir. Kuruluşunda savaştaki yaralılara yardım amacı ile kurulan dernek günümüzde insani yardım ve barış ortamının sağlanması amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir.⁶⁵ Acil yardım çalışmaları yürüten bir kurum olması nedeni ile dernek birçok ülkede faaliyetler gerçekleştirmiştir. Derneğin kuruluşundan bugüne 137 ülkede yardım faaliyeti gerçekleştirmiş olması da evrensellik ilkesinin bir göstergesidir. Son 10 yıl içerisinde dernek tarafından 78 ülkeye çeşitli projelerle yardımlarda bulunulmuştur.⁶⁶

Derneğin sadece ülke sınırları içerisinde değil tüm dünyada ihtiyacı olanlara yardım etme ilkesi nedeni ile kalkınma yardımları açısından da aktif rol oynayan kurumlardan bir tanesidir. Kurumun kalkınma yardımları içerisindeki payı incelendiğinde çok yüksek oranlarda olmamak ile birlikte düzenli bir faaliyet yürüttüğü görülmektedir. Türk Kızılay'ı tarafından gerçekleştirilen kalkınma yardımlarının toplam kalkınma yardımları içerisindeki oranına bakacak olursak; 2006'da %2, 2007'de %3, 2008'de %4.01, 2009'da %2.78 ve 2011'de %7'lik bir orana sahip olduğu görülmektedir. 2013 yılında kurum tarafından 33 milyon 650 bin Dolar ve 2014 yılında 36 milyon 730 bin Dolar tutarında kalkınma yardımı yapılmıştır.⁶⁷ Ayrıca kurumun 2017 yılı içerisinde gerçekleştirdiği faaliyetlere bakıldığında, Güney Sudan, Doğu Afrika, Halep, Musul, Suriye, Irak, Yemen ve Gazze'ye İnsanı Yardım için bağış topladığı görülmektedir.

2.3.4. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Vakfı

Diyanet İşleri Başkanlığı tarihsel sürecine kısaca değinecek olursak; 1927 yılında Diyanet İşleri Reisliği adı altında kurulan kurum 1950 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı adını almış ve 1961 Anayasası ile anayasal bir kurum olarak

⁶⁵ Türk Kızılayı, "Temel İlkelerimiz", (Çevrimiçi), <http://www.kizilay.org.tr/kurumsal/temel-ilkelerimiz>.

⁶⁶ Türk Kızılayı, "Uluslararası Yardımlar", (Çevrimiçi), <http://www.kizilay.org.tr/NelerYapiyoruz/uluslararasi-yardimlar>.

⁶⁷ TİKA, "Türkiye Kalkınma Yardımları Raporları".

düzenlenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı ülke sınırları içerisinde dini meseleleri düzenlerken ülke sınırları dışında da dini meseleler ile ilgili birçok faaliyet yürütmektedir. Yurt dışındaki faaliyetleri Başkanlığın Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı 1971 yılı itibari ile sadece Türkiye'deki Müslümanlar için değil, farklı ülkelerde yaşayan Müslümanlar için de din hizmeti vermeye başlamıştır.

Soğuk Savaş Döneminin sona ermesi ve SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığını ilan eden ülkelerdeki Müslümanlara da dini hizmet vermeye başlanmıştır. Ayrıca bu ülkelerdeki milli ve dini kimliklerin tekrar oluşturulması sürecine destek sağlanması amacı ile Avrasya İslam Şuraları oluşturulmuştur. 1995 yılından günümüze kadar toplam sekiz şura düzenlenmiştir.⁶⁸ Bu şuralar ile Müslüman halka dini hizmetlerin sağlanmasının yanı sıra Müslüman dini kuruluşlar arasında işbirliğini arttırmak da amaçlanmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığının bu şuralar aracılığı ile gerçekleştirdiği faaliyetlerden bazıları şunlardır; eğitim için yurtdışında okullar açılmış, o ülkeler için Türkiye'de mahalli imamlar yetiştirilmiştir, dini yayınlar basılarak gönderilmiştir, 19 Dini İdare Başkanlığı ile işbirliği protokolü imzalanmıştır, bazı ülkelere din görevlileri gönderilmiştir ve bazı ülkelere öğrenci getirilerek eğitim almaları sağlanmıştır.⁶⁹

Faaliyetler sadece Avrasya bölgesi için değil, dünyanın birçok ülkesindeki Müslümanlar için sürdürülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının ev sahipliğinde Latin Amerika Ülkeleri Dini Liderler Zirvesi ve Afrika Dini Liderler Zirvesi gibi iki ayrı bölgeyi kapsayan zirveler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Almandan Çinceye, Uygurcadan İspanyolcaya birçok farklı dilde dini kitaplar hazırlamak Diyanet İşleri Başkanlığının diğer bir faaliyetidir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türk Diyanet Vakfı Türkiye'nin düzenli kalkınma yardımı yapan kurumlarından. Örneğin 2004 yılında iki kurum 217 faaliyette aynı ve nakdi toplam 21 milyon 800 bin Dolar yardımda bulunmuşlardır. Ayrıca iki

⁶⁸ Avrasya İslam Şurası, "Tarihçe", (Çevrimiçi), <http://avasyaislamsurasi.diyamet.gov.tr/tr-TR/Content/Detail/2>, 12 Şubat 2017.

⁶⁹ Avrasya İslam Şurası, "Gerçekleştirilen Faaliyetler", (Çevrimiçi), <http://avasyaislamsurasi.diyamet.gov.tr/tr-TR/Content/Detail/4>, 12 Şubat 2017.

kurumun yaptıkları kalkınma yardımlarının toplam resmi kalkınma yardımları içerisindeki oranları 2005 yılında %4, 2006 yılında %2, 2007 yılında %2, 2008 yılında %6.42 ve 2009 yılında %5.43 olmuştur. Türk Diyanet Vakfı tarafından 2013 yılında 35 milyon 740 bin Dolar ve 2014 yılında 49 milyon 910 bin Dolar tutarında kalkınma yardımı gerçekleştirilmiştir.

2.3.5. Türk Eximbank

Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde önemli aktörlerden biri de Türkiye İhracat Kredi Bankası AŞ. diğer adı ile Türk Eximbank'dır. İhracatı geliştirmek, ihracat yapılan ürünlerin çeşidini arttırmak ve ihracatçıya destek olmak amacı ile kurulan Eximbank, 21 Ağustos 1987 tarihinde kurulmuştur.⁷⁰ Eximbank ihracatın kurumsallaşmasını destek amacı ile ihracatçılara krediler sağlamaktadır. Ayrıca yurt dışındaki birçok proje Eximbank tarafından desteklenmektedir. Azerbaycan Bakü Havaalanı Projesi, Kazakistan Makarna Fabrikası, Rusya SKB Merkezi Klinik, Rusya Plekhanov Ekonomi Üniversitesi, Sudan Al-Halfaia Köprü Projesi, Sudan Kuzey Hartum Acil Su Temini Projesi ve Türkmenistan Türkmenbaşı Rafineri MSCC-CCR Ünitesi Projesi gibi birçok projeye Eximbank tarafından destek verilmektedir.⁷¹ Yurt dışında faaliyet gösteren ihracatçılara ve oradaki projelerine destek sağlayan Eximbank Türkiye'nin dış ilişkilerinde destekleyici bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Eximbank tarafından kalkınma yardımları da gerçekleştirilmektedir. 2008 yılında %8 oran ile Eximbank kalkınma yardımı yapan kurumlar arasında yer almıştır.

2.3.6. Suriyeli Misafir Koordinasyon Merkezi

Türkiye'nin 2011 yılı sonrasında resmi kalkınma yardımlarının önemli bir bölümünü Suriyeli mülteciler için yapılan yardımlar oluşturmaktadır. OECD'nin resmi kalkınma yardımı tanımında da belirtildiği gibi mültecilerin barınmaları için yapılan harcamaların sadece ilk 12 aylık bölümü resmi kalkınma yardımları

⁷⁰ Türk Eximbank, "Hakkımızda", (Çevrimiçi), <https://www.eximbank.gov.tr/TR,5/hakkimizda.html>, 12 Şubat 2017.

⁷¹Türk Eximbank, "Destek Verilen Projeler", (Çevrimiçi), <https://www.eximbank.gov.tr/TR,1513/destek-verilen-projeler.html>, 12 Şubat 2017.

içerisinde yer almaktadır. Suriye'den gelen mültecilerin barınma giderleri de Türkiye'nin resmi kalkınma yardımlarında önemli bir yer oluşturmaktadır.

İçişleri Bakanı Soylu tarafından yapılan açıklamaya göre Türkiye'de 2016 yılı itibari ile toplam 3 milyon 551 bin 78 mülteci bulunmaktadır.⁷² Bu sayının büyük bir bölümünü 2010 sonrasında Türkiye'ye sığınan Irak ve Suriyeli mülteciler oluşturmaktadır. Başbakan yardımcısı Yalçın Akdoğan tarafından yapılan açıklamaya göre de 2016 yılı itibari ile Türkiye'de 2 milyon 733 bin 784 Suriyeli mülteci bulunmaktadır. Bunların 282 bin 815'i de devlet tarafından hazırlanan 26 geçici barınma merkezinde yaşamını sürdürmektedir.⁷³ Suriyeli Misafirler Koordinasyon Merkezleri tarafından yapılan yardım tutarları incelendiğinde 2012 yılında 979 milyon 380 bin Dolar ve 2013 yılında 549 milyon 190 bin Dolar tutarında yardım gerçekleşmiştir. 2014 yılında da Suriyeli misafirler için 2 milyar 280 milyon Dolar tutarında yardım gerçekleştirilmiştir. 2010 sonrasında Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımlarında önemli bir artış yaşanmıştır. Suriyeli mültecilere yapılan yardımların bu artışın temel nedeni olmasından dolayı önemi büyüktür.

2.3.7. Destekleyici Kurumlar

Türk dış politikasında kalkınma yardımları dışında ikili ilişkileri geliştirmek amacı ile çeşitli yumuşak güç politikaları uygulanmaktadır. Ekonomik ilişkileri geliştirmek amacı ile kurulan Karma Ekonomik Komisyonlar ve başta Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere çeşitli kurumlarca sürdürülen öğrenci değişim programları vasıtası ile dış ilişkilerin desteklenmesi sağlanmaktadır.

2.3.7.1. Karma Ekonomik Komisyon(KEK)

Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde önemli kurumlarından bir tanesi de Karma Ekonomik Komisyonlardır(KEK). KEK'ler Türkiye'nin daha önce sınırlı

⁷² “Bakan Süleyman Soylu Türkiye'deki mülteci sayısını açıkladı”, **Sabah**, 15 Şubat 2017, (Çevrimiçi), <http://www.sabah.com.tr/webtv/turkiye/bakan-suleyman-soylu-turkiyedeki-multeci-sayisini-acikladi-videosu>, 20 Şubat 2017.

⁷³ “Başbakan Yardımcısı Akdoğan Suriyeli mülteci sayısını açıkladı”, **Hürriyet**, 10 Mart 2016, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-yardimcisi-akdogan-suriyeli-multeci-sayisini-acikladi-40066605>, 20 Şubat 2017.

düzeyde de olsa ekonomik faaliyetlerine yön verebildiği ülkeler başta olmak üzere, 65 ülke ile ekonomik ilişkilerin devamlılığını sağlamak amacı ile kurulmuştur.⁷⁴ İlgili komisyonların başkanlıkları eş başkanlık şeklinde olup, genellikle bakanlık düzeyinde gerçekleşmektedir. Her ne kadar totaliter rejimlerin serbest piyasa ekonomisine geçmeleri nedeni ile KEK'ler önem kaybetmiş olsalar da her yıl dönüşümlü olarak komisyon toplantıları gerçekleştirilmektedir. Ayrıca hangi bakanın hangi ülke ile kurulan komisyonlara başkanlık edeceği de belirlenmiştir.⁷⁵ KEK toplantıları ile iki ülke arasında ekonomik işbirliğinin devamlılığı sağlanabildiği gibi ticari ilişkilerde karşılaşılan sorunlar da çözüme kavuşturulmaktadır.

KEK mekanizmasının bölgesel işlevselliği incelendiğinde; Avrupa ülkeleri ile ekonomik ilişkilerde özel sektörün etkili olması nedeni ile çok fazla bulunmamakta olup, var olanlarınsa işlevsel olmadığı görülmektedir. Balkan ülkeleri içerisinde Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya, Hırvatistan ve Yugoslav Federal Cumhuriyeti ile ikili ilişkileri düzenlemek amacı ile KEK'ler kurulmuş ve faaliyetlerini sürdürmektedir. Avustralya, Bangladeş, Çin Halk Cumhuriyeti, Endonezya, Filipinler, Güney Kore, Hindistan, Malezya, Pakistan, Sri Lanka, Tayland, Vietnam ve Yeni Zelanda da Asya-Pasifik ülkelerin içerisinde KEK mekanizması kurulan ülkelerdir. Türkî Cumhuriyetlerin tümü ile KEK mekanizması bulunmaktadır. Orta Doğu'daki devletler ile de ilişkilerin devamlılığını sağlamak için KEK mekanizmaları oluşturulmuştur.

Serbest ekonomi piyasalarının artışı ile KEK mekanizmalarının önemi daha önce de belirtildiği gibi giderek azalmakta ve ekonomik ilişkiler özel sektöre kaymaktadır. Ancak KEK'ler Türkiye açısından dış ilişkileri güçlendirmek için kullanılan ayrıca bölgesel güç olma tezini kuvvetlendiren ve destekleyen mekanizmalardır.

⁷⁴ Yücel Güçlü, "Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri", (Çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-dis-ekonomik-iliskileri.tr.mfa, 10 Şubat 2017.

⁷⁵ Bkz. 17 Haziran 2016 tarihli ve 29745 Sayılı Resmi Gazete.

2.3.7.2. Öğrenci Değişim Programları

Türkiye’de öğrenci değişim programları devlet tarafından desteklenmekte olup, yurt dışından gelen öğrencilere yurt içinde eğitim ve barınma fırsatları sağlanmaktadır. Türkiye’de 2015-2016 akademik yılında toplam 87 bin 903 yabancı uyruklu üniversite öğrencisi eğitim almıştır. 181 ülkeden gelen bu öğrencilerin uyrukları incelendiğinde en fazla Azerbaycan, Türkmenistan ve Suriye uyruklu öğrencilerin olduğu görülmektedir.⁷⁶ Yumuşak güç politikası argümanı olarak öğrenci değişim programlarına büyük önem verilmektedir. Yabancı öğrenciler Türkiye’de sadece üniversite eğitimi almamakta, MEB’e bağlı kurumlarda da eğitim alabilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının faaliyetleri içerisinde belirtildiği gibi öğrenciler getirilerek dini eğitimler verilmektedir. Ancak Türkiye’nin öğrenci değişim programının geneline bakıldığında öğrencilerin istediği akademik programda eğitim alabildikleri ve sadece dini eğitim verilmediği görülmektedir. Yabancı öğrenciler üniversitelerin istedikleri bölümlerinde eğitim alabilmektedir.

Yurt dışından Türkiye’ye eğitim almak için gelen öğrenciler Başbakan Yıldırım tarafından “gönüllü elçiler” olarak tanımlanmış ve her öğrenci ülkelerinde Türkiye ile ilgili olumlu düşüncelerin gelişmesi için vasıta olarak görülmüştür.⁷⁷ 2018 yılına kadar 160 ülkeden öğrenciler Türkiye’de eğitim almış ve mezun olmuşlardır. Bu öğrenciler ile irtibat kurmak ve bir mezun ağı oluşturmak amacı ile 160 ülkede Türkiye Mezun Dernekleri kurulması planlanmaktadır. Böylece öğrencilerin kendi ülkeleri ile Türkiye arasında siyasi, kültürel, ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.⁷⁸

Yurt dışında da Türk dilini ve kültürünü tanıtmak ve bu alanlarda eğitim almak isteyenlere hizmet vermek ve bu ülkeler ile ilişkileri geliştirmek için bir kamu vakfı kurulmuştur. Yunus Emre Vakfı 2007 yılında bir kanunla devlet tarafından kurulmuş

⁷⁶ “Yabancı öğrenci sayısı yüzde 182 arttı”, **Hürriyet**, 17 Haziran 2016, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/yabanci-ogrenci-sayisi-yuzde-182-artti-40118709>, 13 Şubat 2017.

⁷⁷ “Başbakan Yıldırım:Bölgenin kaderini bu bölgede yaşayanlar belirler”, **Anadolu Ajansı**, 22.11.2017, (Çevrimiçi), <http://aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/basbakan-yildirim-bolgenin-kaderini-bu-bolgede-yasayanlar-belirler/974516>, 28 Kasım 2017.

⁷⁸ TC. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, “Türkiye Yeniden: Mezun Buluşması”, 22 Kasım 2017, (Çevrimiçi), <https://www.ytb.gov.tr/haberler/turkiye-yeniden-mezun-bulusmasi>, 28 Kasım 2017.

olup, vakfa bağı enstitüler vasıtası ile ilgili ülkelerdeki eğitim hizmetleri verilmektedir.⁷⁹ Enstitüye bağı olarak hizmet veren, 36 ülkede 43 kültür merkezi bulunmaktadır. Türk dili ve kültürünün tanıtımı için önemli bir görev yürüten kurum devletin yumuşak güç politikasını güçlendiren bir rol oynamaktadır.

2.4. Bölgeler Düzeyinde Dış Yardım ve Kalkınma

Türkiye'nin dış politika eğilimleri dönemselsel olarak değışim göstermiştir. Dış yardım politikaları da bu değışimler doğrultusunda şekillenmiştir. Türkiye'nin ilk dış yardım politikaları Devlet Planlama Teşkilatı tarafından gerçekleştirilmiştir. 1980'lerde gerçekleştirilen bu yardımlar Afrika bölgesine yapılmıştır. 1985 yılında hazırlanan ilk yardım programına göre Gambia, Guinea, Guinea Bissau, Mauritania, Senegal, Somali ve Sudan'a kalkınma yardımları gerçekleştirilmiştir.⁸⁰

Sovyetler Birliğinin dağılması ile Türk dış politikası bağımsızlığını yeni kazanan Türkî Cumhuriyetlere kaymıştır. Türkiye 1990'ların başından itibaren Türkî devletler ile ilişkileri arttırmıştır. 1991 yılında Eximbank vasıtası ile Kazakistan'a 10 milyon Dolarlık kredi açmış ve karşılıklı ithalat antlaşması imzalamıştır.⁸¹ 1992 yılında TİKA'nın kurulması ile ilk proje Özbekistan'a gerçekleştirilmiştir. İlk işbirliği ofisi de 1993 yılında Kırgızistan'da kurulmuştur.⁸² Gürcistan'ın bağımsızlığı sonrasında bu ülke ile ticari ilişkiler artmış ve Eximbank tarafından krediler sağlanmıştır. 2000'e kadar Türkiye'nin Gürcistan'a sağladığı kredi tutarı 41 milyon 500 bin Dolara ulaşmıştır.⁸³ 2000'li yıllar itibari ile Türkiye'nin kalkınma yardımlarının büyük bir kısmı Kafkaslar ve Merkez Asya'ya gerçekleştirilmeye devam etse de özellikle 2010 sonrasında Ortadoğı ve Afrika'ya da yatırımlar artmıştır. Türkiye komşu ülkelerinde yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmadığı gibi Afrika'da ihtiyacı olan bölgelere de destek olmaktadır.

⁷⁹ Yunus Emre Enstitüsü, "Yunus Emre Enstitüsü", (Çevrimiçi), <http://www.yee.org.tr/tr/yunusemreenstitusu>, 13 Şubat 2017.

⁸⁰ Ferda Karagöz, "Bir Kalkınma Reçetesi Olarak Dış Yardım: Türkiye'nin Verdiği Resmi Kalkınma Yardımlarının Değerlendirilmesi", **Türkel Minibaş'a Armağan- Kriz, Kalkınma ve Türkiye Ekonomisi Seçme Yazılar**, İstanbul, Derin Yayınları, 2013, s.326.

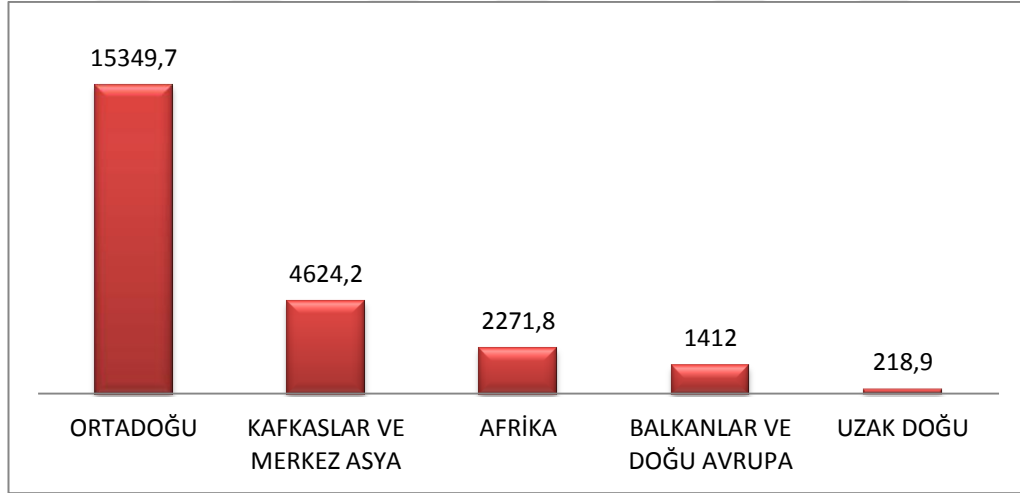
⁸¹ Oran, **a.g.e.**, Cilt II, s.374.

⁸² Tosunoğlu, **a.g.e.**, s.23.

⁸³ Oran, **a.g.e.**, Cilt II, s.418.

Türkiye uluslararası arenadaki gelişmelere göre kalkınma yardımlarına yön vermiştir. 2004 yılında Türkiye'nin kalkınma yardımlarının %72'si Kafkaslar ve Merkez Asya'ya gerçekleştirilirken, 2010 sonrası Ortadoğu'daki gelişmelerin etkisi ile yardımlar yön değiştirmiş ve 2016 yılında kalkınma yardımlarına bakıldığında %95 oranla en fazla kalkınma yardımının Ortadoğu'ya yapıldığı görülmektedir.⁸⁴ Özellikle 2010 sonrasında mülteciler için yapılan yardımların etkisi ile Türkiye'nin en fazla kalkınma yardımı gerçekleştirdiği bölge Ortadoğu bölgesi olmuştur. TİKA raporları incelendiğinde 2005 ile 2016 yılları arasında Ortadoğu'ya gerçekleştirilen toplam kalkınma yardımının 15 milyar 349 milyon 700 bin Dolar olduğu görülmektedir. 1990'lardan itibaren düzenli olarak yardımların devam ettiği Kafkaslar ve Orta Asya bölgesine ise 12 yıllık toplam kalkınma yardımı 4 milyar 624 milyon 200 bin Dolar tutarındadır. En az kalkınma yardımı ise Uzak Doğu bölgesine gerçekleştirilmiştir.

Şekil 2-2: Toplam RKY'nin Bölgesel Dağılımı(2005-2016, milyon ABD\$)

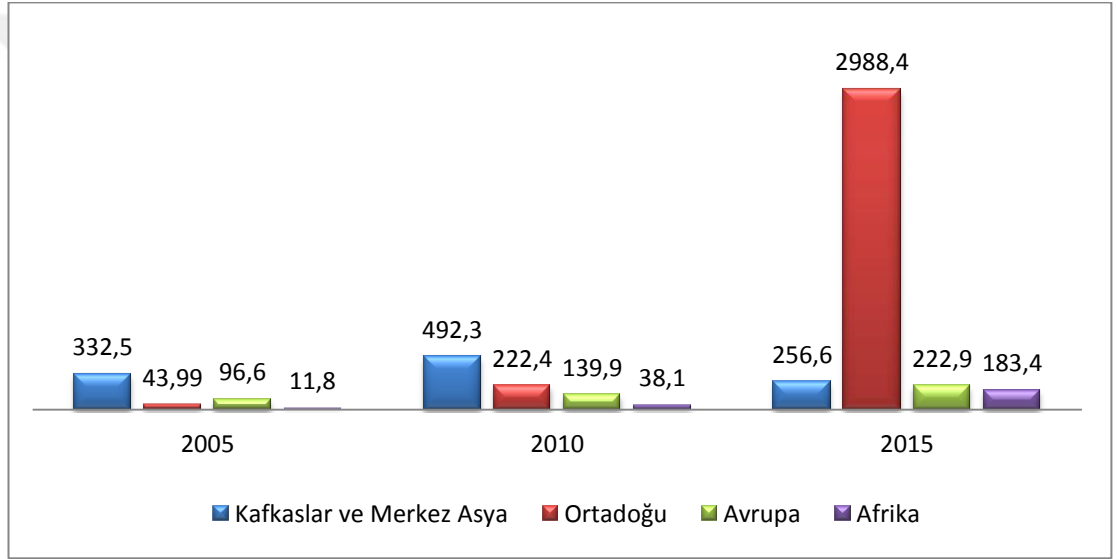
Kaynak: TİKA verileri(Türkiye Kalkınma Yardımları Raporları)

Son 10 yıl içerisinde gerçekleştirilen toplam kalkınma yardımları içerisinde Ortadoğu bölgesinin yüksek çıkmasında 2012 yılı sonrasında bölgeye gerçekleştirilen yardımların etkisinin büyük olduğu gözlenmektedir. Bölgelere yapılan yardımları dönemsel bazda inceleyecek olursak;1990'lı yıllarda yapılan

⁸⁴TİKA, "2016 Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu", s.19.

yardımların büyük oranda Kafkaslar ve Merkez Asya bölgesine yapıldığı görülmektedir. 2000’li yıllarda yapılan RKY tutarları günümüze kıyasla düşük tutarlarda olsa da en fazla yardım 2012 yılına kadar yine Kafkaslar ve Merkez Asya bölgesine yapılmıştır. Ancak 2012 yılı sonrasında Ortadoğu’ya yapılan yardımlar Türkiye’nin son 15 yıl içerisinde diğer bölgelere yapmış olduğu toplam RKY’lerinin üzerine çıkmıştır.

Şekil 2-3: Toplam RKY’nin Bölgesel Dağılımının Dönemsel Görünümü(Milyon ABD\$)

Kaynak: TİKA verileri(Türkiye Kalkınma Yardımları Raporları)

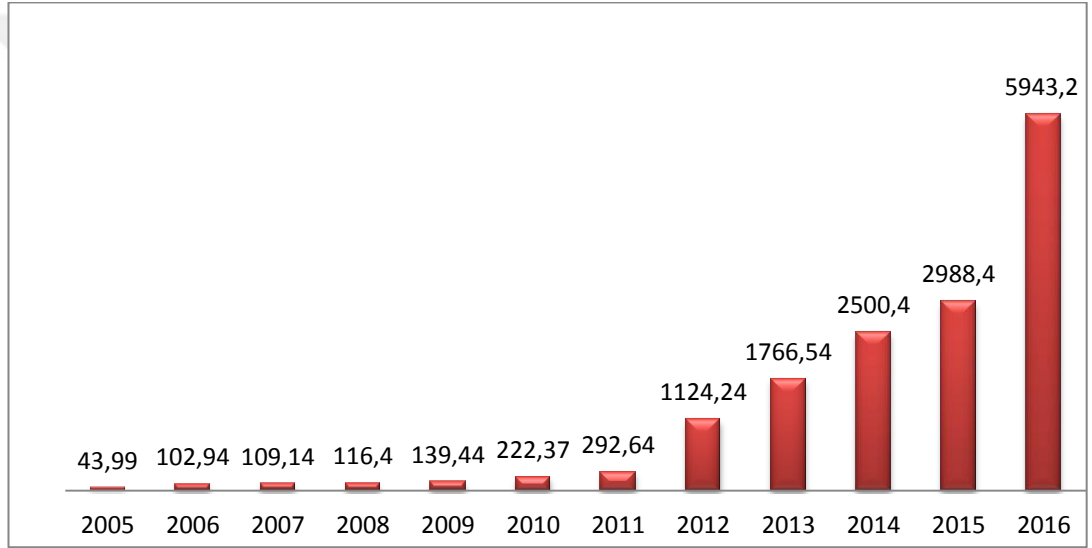
2.4.1. Ortadoğu

Türkiye’nin özellikle 2012 yılı sonrasında yaptığı kalkınma yardımları nedeni ile en fazla yardımda bulunduğu bölge Ortadoğu bölgesidir. 2005 yılı sonrasında bölgeye toplam 15 milyar 349 milyon 700 bin Dolar tutarında yardım yapılmıştır. Türkiye Ortadoğu ile ilişkilerinde sıfır problem politikası izlemektedir. Bölgede yaşanan sorunlar karşısında Türkiye “*güvenlik sorununun çözümü için diyalog, ekonomik bağımsızlık ve kültürel işbirliğinin artırılması*” ilkelerini benimsemiştir.⁸⁵ Bölge ülkeleri ile coğrafi yakınlık yaşanan olaylarda Türkiye’nin etkin rol

⁸⁵ Tosunoğlu, a.g.e., s.25.

oynamasına neden olmuştur. Komşu ülkelerde yaşanan olaylar Türkiye'yi de etkilemektedir. İran ve Irak ile kalkınma işbirlikleri dışında ticari ilişkileri de bulunan Türkiye, Suriye ile savaşa kadar sınırlı bir ilişki kurmuştur. Türkiye için Irak önemli bir enerji ithalatçısı olup, yeni yatırımlar için önemli bir alan da oluşturmaktadır. İran da petrol ithalatı açısından Türkiye için önemli bir devlettir. Bu ilişkiler kalkınma yardımları ile de desteklenmektedir.

Şekil 2-4: Türkiye'nin Orta Doğu Bölgesine Yıllık RKY Tutarları(2005-2016, milyon ABD\$)

Kaynak: TİKA verileri(Türkiye Kalkınma Yardımları Raporları)

2004 yılından sonra Irak'a toplam 368 milyon 720 bin Dolar yardım yapılırken, İran'a 111 milyon 640 bin Dolar yardım yapılmıştır. Her iki ülkeye düzenli olarak kalkınma yardımı yapılmakta iken Suriye'ye 2012 yılına kadar düşük tutarlarda yardımlar yapılmıştır. Ancak Suriye'ye 2012'den sonra toplam 13 milyar 495 milyon 180 bin Dolar tutarında yardım sağlanmıştır. Türkiye'ye sığınan mülteciler için yapılan yardımlar da bu yardımlar içerisinde yer almaktadır. Suriye bugüne kadar Türkiye'den en fazla kalkınma yardımı alan ülke olmuş ve Ortadoğu da Türkiye'den en fazla yardım alan bölge olmuştur. Ortadoğu'da yaşanan sorunların çözümünde aktif rol alan Türkiye 2017 yılında yaşanan Katar krizi ile ilgili de girişimlerde bulunmuş ve Katar'a yardımlar sağlanmıştır. Türkiye tarafından Katar'a 71 uçakla 5

bin tonluk gıda maddesi yardımı sağlanmıştır.⁸⁶ Bu örnekler de göstermektedir ki Türkiye bölgesel güç olmanın gereği olan bölgesinde yaşanan sorunlarda arabuluculuk üstlenme fonksiyonunu yerine getirmektedir.

2.4.2. Orta Asya ve Kafkaslar

Orta Asya ve Kafkaslar Türkiye açısından dış politikada sıkı ilişkilerin kurulması istenilen bölgeler olmuştur. Bu bölgedeki devletler ile etnik, kültürel ve tarihsel bağ ilişkilerin temelinde önemli bir gerekçe sağlamış olsa da tek neden bu değildir. Güney Kafkasya Türkiye'nin güvenliği ve istikrarı için önemli bir bölgedir. Ayrıca Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasındaki petrol hattı bu bölge ile ilişkiler için ayrı bir önem teşkil etmektedir. Türkiye için önemli bir ticaret alanı oluşturmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllarda Türkiye'nin bölge ile ilişkilerinde Türkçülük ideolojisi önemli bir temel oluşturmuştur.

1990 sonrasında Türkiye'nin kalkınma yardımlarının büyük bir bölümü Orta Asya ve Kafkaslara yapılmıştır. Yeni bağımsız olmuş bu devletlerin hem gelişimlerine destek olmak, hem de ticari ilişkileri geliştirmek amacı ile kalkınma yardımları ve krediler sağlanmıştır. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin kalkınma yardımlarının büyük bir bölümü bu bölgeye yapılmış ve Orta Asya ülkelerine 1994 yılı sonuna kadar 54 milyon Doları Özbekistan'a olmak üzere 78 milyon Dolar insani yardım yapılmıştır. Bu tutara ilave olarak bölge devletlerine 666 milyon Dolarlık Eximbank kredisi sağlanmıştır.⁸⁷

2016 yılında bölgeye yapılan yardım tutarı 191 milyon 500 bin Dolar olup, 2004 ile 2016 yılları arasında yapılan toplam yardım tutarı 4 milyar 624 milyon 200 bin dolardır.⁸⁸ Bölgede en fazla yardım yapılan ülke Kırgızistan olup, son 13 yıl içerisinde toplam 999 milyon 110 bin Dolar yardım yapılmıştır. Diğer ülkelere yapılan yardımlar şu şekildedir: 13 yıl içerisinde toplam Kazakistan'a 565 milyon

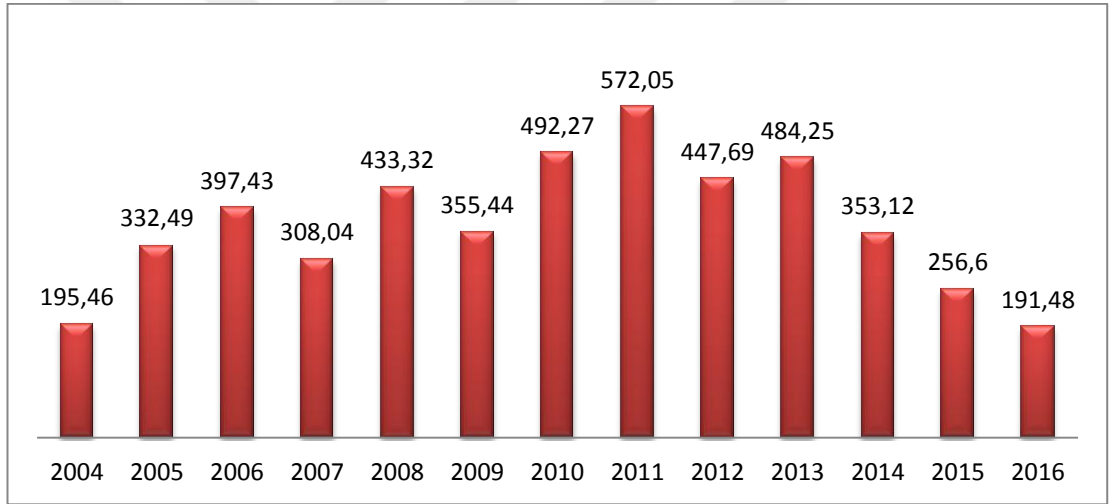
⁸⁶ “Ekonomi Bakanı Zeybekçi'den Katar Açıklaması”, **Haber Türk**, 17 Haziran 2017, (Çevrimiçi), <http://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1534032-ekonomi-bakani-zeybekci-den-katar-aciklamasi>, 20 Ekim 2017.

⁸⁷ Oran, **a.g.e.**, Cilt II, s.429.

⁸⁸ TİKA, “2016 Türkiye Kalkınma Yardımı Raporu”, s.19.

550 bin Dolar, Azerbaycan'a 342 milyon 610 bin Dolar, Türkmenistan'a 174 milyon 730 bin Dolar, Gürcistan'a 110 milyon 900 bin Dolar, Moğolistan'a 84 milyon 700 bin Dolar, Özbekistan'a 86 milyon 30 bin Dolar ve Tacikistan'a 45 milyon 520 bin Dolar yardım yapılmıştır. Türkiye'nin kalkınma yardımı yaptığı iki önemli ülke de Afganistan ve Pakistan'dır. Afganistan'a toplam 1 milyar 39 milyon 100 bin Dolar yardım yapılırken, Pakistan'a toplam 761 milyon 740 bin Dolar yardım yapılmıştır. 2012 yılına kadar Türkiye'nin en fazla kalkınma yardımı yaptığı bölge Kafkaslar ve Orta Asya olmuştur.

Şekil 2-5: Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslara Yıllık RKY Tutarları (2004-2016, milyon ABD\$)

Kaynak: TİKA verileri(Türkiye Kalkınma Yardımları Raporları)

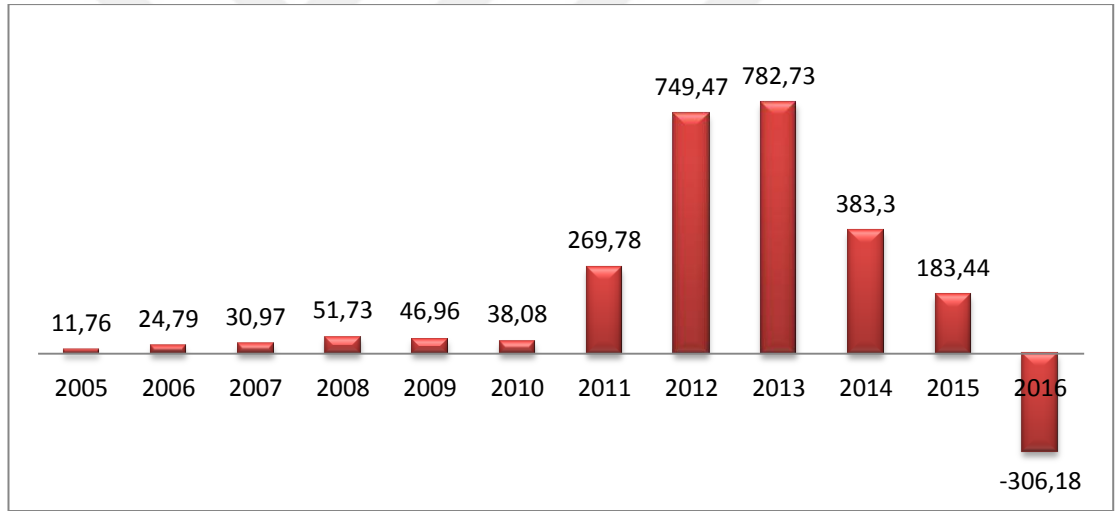
2.4.3. Afrika

Türkiye kalkınma yardımlarını gerçekleştirirken sadece coğrafik yakınlığı dikkate almamaktadır. Afrika kıtasındaki ülkeler de kalkınma yardımları ile desteklenmektedir. Çoğunlukla ticari ilişkileri geliştirmek ve yeni pazarlar açmak amacı ile yapılan bu yardımlar Afrika'da pek çok ülkeyi kapsamaktadır. Ancak bölgede en fazla yardım Sahra Altı Afrika'da Sudan ve Somali'ye yapılırken, Kuzey Afrika'da Mısır ve Tunus'a yapılmıştır.⁸⁹

⁸⁹ Tosunoğlu, a.g.e., s.25-26.

Türkiye tarafından Arap baharının yaşandığı Mısır'a 2013 ve 2014 yılında toplam 1 milyar 42 milyon 750 bin Dolar yardım yapılmıştır. Arap baharının yaşandığı diğer bir ülke olan Tunus'a ise 2012, 2013 ve 2014 yıllarının toplamında 297 milyon 280 bin Dolar tutarında yardım yapılmıştır. Son on iki yıl içerisinde Somali'ye 767 milyon 150 bin Dolar ve Sudan'a 199 milyon 630 bin Dolar tutarında yardım yapılmıştır. Arap Baharının yaşandığı ülkelere yapılan yardımların(özellikle Mısır'a yapılan yardımların) bölgeye yapılan yardımlar içerisindeki etkisi, Afrika bölgesine yapılan yardımların 2012 ve 2013'te en yüksek tutara ulaşmasına neden olmuştur.

Şekil 2-6: Türkiye'nin Afrika'ya Yıllık RKY Tutarları (2005-2016, milyon ABD\$)

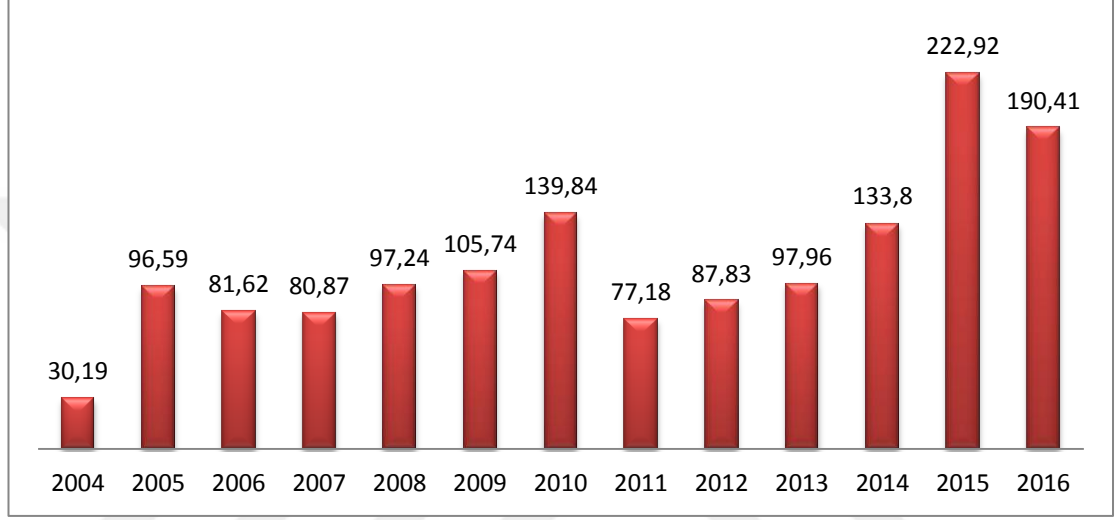
Kaynak: TİKA verileri(Türkiye Kalkınma Yardımları Raporları)

2.4.4. Balkanlar ve Doğu Avrupa

Türkiye'nin kalkınma yardımlarının bölgesel dağılımında en düşük bölgelerden biri Avrupa bölgesidir. Avrupa kıtasında Türkiye'nin yardımları için en önemli bölge hem tarihsel bağlar, etnik yapı, kültürel bağlar ve coğrafi yakınlık nedeni ile hem de ekonomik ilişkiler nedeni ile Balkan ülkeleridir. Balkan ülkelerine kalkınma yardımları Kafkaslar ve Orta Asya gibi 1990'lı yıllarda başlamıştır. Bölgedeki ülkelerden en fazla kalkınma yardımını alan ülkeler Bosna-Hersek, Kosova ve Arnavutluk'tur. 2004 sonrasında Bosna-Hersek'e toplam 299 milyon 770 bin Dolar,

Kosova'ya 236 milyon 260 bin Dolar ve Arnavutluk'a 172 milyon 970 bin Dolar RKY yapılmıştır.

Şekil 2-7: Türkiye'nin Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya Yıllık RKY Tutarları (2004-2016, milyon ABD\$)

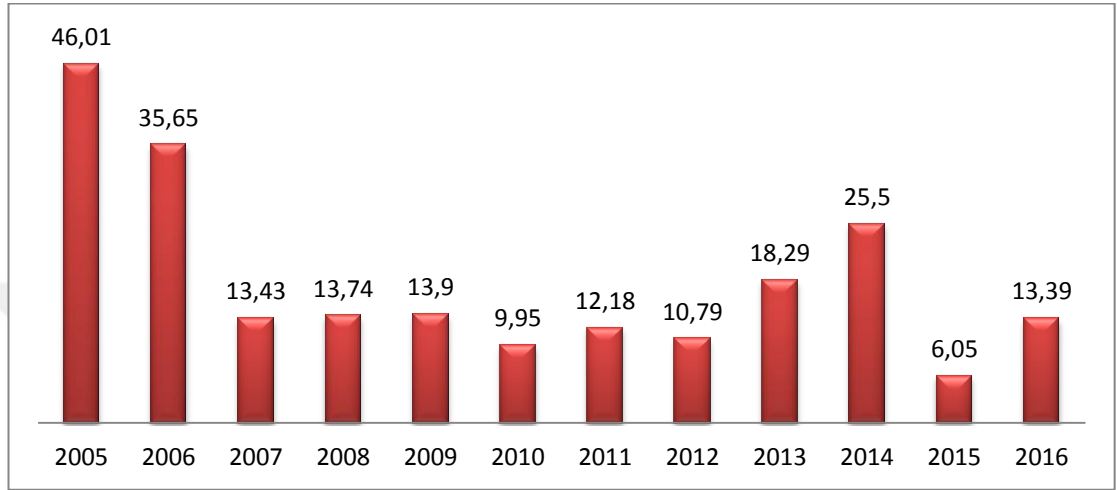
Kaynak: TİKA verileri(Türkiye Kalkınma Yardımları Raporları)

2.4.5. Uzak Doğu

Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımlarında en düşük payı alan bölge Uzak Doğu bölgesidir. Uzak Doğu bölgesi de Afrika bölgesi gibi Türkiye'nin coğrafi yakınlığı olmamasına rağmen kalkınma işbirliği yaptığı bölgelerdendir. Bölge ülkelerine yapılan yardımların tutarları diğer ülkelere yapılan yardımlara kıyasla çok daha düşük olsa da Türkiye'nin "bölgesel güç" olma iddiasını destekleyen bir politikadır. 2005 sonrasında Uzak Doğu'ya toplam 205 milyon 490 bin Dolar kalkınma yardımı yapılmıştır. Türkiye'nin uluslararası arenada yaşanan sorunların çözümünde aktif rol alma politikası bir Uzak Doğu ülkesi olan Myanmar'da 2017 yılında yaşanan Arakanlı Müslümanlara gerçekleştirilen şiddet olaylarında da kendisini göstermiştir. Türkiye sorunun çözümü için temaslarda bulunmuş olup, TİKA vasıtası ile hem Myanmar'da kalan hem de Bangladeş'e göç etmek zorunda kalan Arakan Müslümanlarına dağıtılmak üzere acil yardım paketleri temin

edilmiştir. Arakanlı Müslümanlar için yapılan bu yardımların toplamda 2 milyon Dolarlık bir paketi içerdiği TİKA yetkilileri tarafından açıklanmıştır.⁹⁰

Şekil 2-8: Türkiye'nin Uzak Doğu'ya Yıllık RKY Tutarları (2005-2016, milyon ABD\$)

Kaynak: TİKA verileri(Türkiye Kalkınma Yardımları Raporları)

⁹⁰ Tuğrul Çam, "TİKA'nın Arakanlı Müslümanlara Yardımları Sürüyor", **Anadolu Ajansı**, 09.09.2017, (Çevrimiçi), <http://aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-arakanli-muslumanlara-yardimlari-suruyor/905096?amp=1>, 20 Ekim 2017.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN'IN DIŞ YARDIM VE KALKINMA POLİTİKASI

Uzun bir tarihi geçmişe sahip olan İran'ın dış politikasını ve buna bağlı olarak dış yardım politikasını etkileyen bazı önemli etkenler bulunmaktadır. İran'ın dış politikasını ve dış yardım politikalarının gerekçelerini anlayabilmek için öncelikle coğrafi yapısı, demografik yapısı, siyasal ve kültürel yapılarının incelenmesi faydalı olacaktır. İran İslam Cumhuriyeti yaklaşık olarak 83 milyonluk bir nüfusa sahip olup, bu nüfusun %99,4'ü Müslümanlardan oluşmaktadır. Müslüman nüfusun mezhepsel dağılımına bakıldığında yaklaşık olarak %90 ile %95'ini Şiiilerin ve %5 ile %10'u arasında Sünnilerin olduğu görülmektedir.⁹¹ İran nüfusunun etnik dağılımı incelendiğinde ise %51 Fars, %24 Azeri ve %25 oranında diğer etnik guruplardan(Kürtler, Belluciler, Araplar, Türkmenler, Gilaniler ve Mazenderaniler) olduğu görülmektedir.⁹² Coğrafi konumuna bakıldığında İran, Orta Asya, Hazar Denizi havzası ve Ortadoğu'nun ortasında önemli bir coğrafik konuma sahiptir. Genel anlamda İran ekonomisi incelendiğinde devlet kontrolünün etkin olduğu gözlenmektedir. Ekonomisinin %40'ı doğrudan, %45'i de dini liderlik makamına karşı sorumlu olan vakıflar(bonyadlar) aracılığıyla devlet tarafından kontrol edilmektedir. Kalan %15'lik bölüm muhafazakâr işadamlarının kontrolünde bulunmaktadır.⁹³

⁹¹ CIA, "Religion's", (Çevrimiçi), <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2122.html#198>.

⁹² Atilla Sandıklı, Bilgehan Emeklier, "İran'ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri", (Çevrimiçi), <http://www.bilgesam.org/incele/1866/-iran-in-dis-politika-vizyonu-ve-jeopolitik-hedefleri/#.WPlayWmLTIU>, 5 Nisan 2017, s. 428.

⁹³ DEİK, **İran Ülke Bülteni**, Şubat 2015, (Çevrimiçi), <https://igeme.com.tr/ftp/iran-ulke-bulteni.pdf>, 1 Kasım 2017, s.3.

İran için dış politikasını etkileyen bir diğer unsur da kendine özgü kurumsal ve siyasal yapısıdır. 1979 İran İslam Devrimi sonrasında oluşturulan Rehberlik makamı ya da Velayet-i Fakih Kurumu dış politikanın belirlenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Velayet-i Fakih gibi dış politikada etkin bir diğer merci de Cumhurbaşkanlığı makamıdır.⁹⁴ İran dış politikası üzerinde etkin siyasi makamlara ve yetkilerine bakacak olursak; Devlet başkanı dış politikayı belirleyen ve yöneten kişidir. Rehberlik makamı dış politika ile ilgili eleştiri yapabildiği gibi tavsiyelerde de bulunabilir. Dış işleri bakanı dış politikayı yürütmekle görevlidir ve Meclis bakandan dış politikalar ile ilgili açıklama isteyebileceği gibi görüş de bildirebilir.⁹⁵

İran'ın dış politikası, dış yardım faaliyetleri, yardım kurumları ve yardımların bölgesel bazlı incelenmesi net verilerin temin edilememesinden dolayı örnekler ile açıklanmaya çalışılacaktır. Daha önce de belirtildiği üzere OECD tanımına göre yapılan yardımların Resmi Kalkınma Yardımı olarak kabul edilmesinin şartlarından biri %25'inin hibe olarak verilmesidir. Ancak İran için verilecek örnekler resmi kaynaklardan temin edilememesi nedeni ile insani yardımlar dışında yapılan yardımların bu kurala uygunluğu ile ilgili bir doğrulama yapılamamaktadır.

İran tarafından yapılan yardım faaliyetlerinin temelinde bakıldığında dini, etnik veya en önemlisi ticari ilişkiler kurma amacı ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Ayrıca teokrasi ile yönetilen İran İslam Cumhuriyeti için dış politikada kişilerin etkisi, dönemsel dış politika hedeflerindeki değişimler vasıtası ile belirgin olarak görülmektedir.

3.1. İran Dış Politikasının Temel Görünümü

İran dış politikasının devrim sonrasında değişimi ele alınmadan önce, tarihi sürecine değinilecek olursa, İran'ın her dönemde büyük güçler için etkin olmak istedikleri bir coğrafya olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bu süreci 20. Yüzyılın başından itibaren ele alacak olursak, karşımıza çıkan 1907 İngiliz-Rus antlaşması İran'ın durumunu gözler önüne sermektedir. Bu antlaşmaya göre İran üç bölgeye

⁹⁴ Sandıklı, Emeklier, **a.g.e.**, s. 420-421.

⁹⁵ Ertan Efegil, "İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar", **Ortadoğu Analiz**, Cilt:4, Sayı:48, Aralık 2012, s.61.

ayrılmıştır. Kuzeyinde Rus bölgesi, güneyinde İngiliz bölgesi ve bu iki bölge arasında bir tampon bölge ya da diğer bir deyimle tarafsız bölge oluşturulmuştur.⁹⁶ 1920 yılına gelindiğinde İran Abrahamian'ın da belirttiği gibi tam anlamıyla bir "kaybeden devlet" haline gelmiştir.⁹⁷ İran için I. Dünya Savaşı sonrasında 1925 yılında başlayıp 1979 İran İslam Devrimine kadar sürecek bir Pehlevi Hanedanlığı dönemi başlamıştır. İran I. ve II. Dünya Savaşlarında tarafsızlığını ilan etmiş olmasına rağmen işgal altında olan bir ülke olarak bu ilan bir şey ifade etmemektedir. I. Dünya Savaşı sonrasında kaynaklarını kaybeden ülkeler yeni arayışlara girmiş, İngiltere ve Rusya İran'ı amaçlarına ulaşmak için bir geçit olarak görmüşlerdir. Bu durumda etkisi ile İran her iki Dünya Savaşı süresince de İngiliz ve Rus işgalin altında kalmıştır.⁹⁸

İki büyük savaşın yaşandığı dönemde işgal altında olan İran, Soğuk Savaş döneminin başlaması ve iki ayrı kutbun oluşması ile yine arada kalan taraf olmuştur. Bu dönemde İran dış politikasına bakıldığında denge politikası uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Pehlevi Hanedanlığı döneminde dış politikada daha çok Batılı güçlerin yanında, özellikle ABD'nin yanında, yer alındığı görülse de SSCB ile de ilişkiler tam olarak koparılmamıştır. Şahın yönetiminde olan İran için bu süreçte dış politikada denge politikası uygulanmaya çalışılırken, bir yandan da içerdeki sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Ancak Şah yönetimi 1979 İran İslam Devrimi ile sona ermiştir.

Devrim sonrası dış politikayı dönemselleştirecek olursak; Humeyni, Rafsancani, Hatemi, Ahmedinejad ve Ruhani dönemi dış politikası olarak dönemselleştirmek doğru olacaktır. Devrim sonrası süreçte liderlerin dış politika üzerinde önemli ölçüde etkileri görülmektedir. İslam Devrimi ile başlayacak olan Humeyni dönemi dış politikasının temel prensipleri, Humeyni'nin Fransa'dayken yaptığı şu açıklamalardan anlaşılmaktadır:

⁹⁶ Ervand Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, Çev. Dilek Şendil, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.66-67.

⁹⁷ Abrahamian, **a.g.e.**, s.84.

⁹⁸ Sandıklı-Emekler, **a.g.e.**, 421.

“... İran halkının çoğunluğunu Müslümanlar oluşturur, dolayısıyla Müslüman liderler büyük halk kitlelerinin liderleridir. Amacımız ilk aşamada İran’ı yabancıların boyunduruğundan kurtarmak ve bağımsızlığa kavuşturmaktır. İran bugün siyasal, ekonomik ve kültürel askeri alanlarda yabancı boyunduruğundadır, öncelik hangi ulustan olursa olsun İran’ı sömüren tüm yabancıları yurdumuzdan kovmamız gerekmektedir. Sonra yaşam koşullarına kavuşması için seferber edilmelidir.”⁹⁹

Humeyni’nin bu açıklamasından da anlaşılacağı gibi Humeyni dönemi dış politikasının temelini hem ABD hem de SSCB’nin müdahalelerinden uzak bir şekilde, bağımsız bir İran fikri oluşturmaktadır. Humeyni sadece Amerika’nın değil, Sovyetler Birliğinin de İran’a müdahalesine karşı çıkan bir tutum izlemiştir.¹⁰⁰ Humeyni’nin bu tutumu ile doğrultulu bir şekilde Bazargan Hükümeti Dışişleri Bakanı Sanjabi de yaptığı bir açıklamada İran dış politikasının temelini bağımsızlık ve tarafsızlığa dayandırmıştır. Bu açıklama ile Bakan Sanjabi SSCB ve Batılı devletler ile dostça ilişkiler kurabileceklerini ve CENTO’dan çıkma kararlarını açıklamış ancak İran-Türkiye ve Pakistan’ın oluşturduğu Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Örgütüne üyeliklerinin devam edeceğini açıklamıştır. 1979 Şubat’ında İsrail ile ilişkiler kesilirken Filistin Kurtuluş Örgütü ile ilişkiler arttırılmıştır. Devrim sonrasında ABD ile askeri ilişkiler kesilmiş olup, 4 Kasım 1979’da bir gurup İranlı öğrenci tarafından ABD’nin Tahran Büyükelçiliğinin basılması ve büyükelçinin rehin alınması ile başlayan ve 444 gün süren rehine krizi, İran ve ABD arasındaki diplomatik ilişkilerin de kesilmesine neden olmuştur.¹⁰¹

Humeyni tarafından Batılı güçler İran bağımsızlığı ve güvenliği için bir tehdit olarak kabul edilmekte olup, “Büyük Şeytan” ABD, “Küçük Şeytan” SSCB ve “Siyonist Şeytan” İsrail tehdit oluşturan ülkelerin başında görülmüştür.¹⁰² Humeyni döneminin dış politikası iki temele oturmaktadır. Bunlardan ilki Batı karşıtlığı ise

⁹⁹ “Humeyni: Pehlevi Hanedanı devrilmeden İran’da hiçbir reform gerçekleşemez”, **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1978, s.10.

¹⁰⁰ “Ayetullah Humeyni: Sovyetler Birliği İran’a müdahale ederse III. Dünya Savaşı çıkar”, **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1979, s.1/9.

¹⁰¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara, İmge Kitapevi, 2005, s.558-559.

¹⁰² Sandıklı-Emeklier, **a.g.e.**, s.423.

ikincisi de devrim ihracı ile İran önderliğinde İslami bir dünya düzeni oluşturma arzusudur.¹⁰³ Bu amaçlar doğrultusunda Humeyni dönemi dış politikasında daha çok Batılı devletler ile değil üçüncü dünya ülkeleri ile siyasi ve iktisadi ilişkiler kurulması ve hatta dış politikada din temelli ilişkiler kurulması planlanmıştır. Ancak 1980 yılında başlayan ve 8 yıl süren İran Irak savaşı Humeyni dönemi dış politikasının temel meselesini oluşturmuş ve savaşın sona ermesinden bir yıl sonra, 3 Haziran 1989 tarihinde Humeyni'nin vefatı ile sadece dini lider değişmemiş dış politikadaki sert tutum da temel anlamda değişmiştir. Humeyni'nin vefatı sonrasında dış politika üzerinde cumhurbaşkanlarının etkisi hissedilmiştir. Rafsancani, Hatemi, Ahmedinejad ve Ruhani'nin cumhurbaşkanı olarak İran dış politikası üzerinde etkin olduğu dış politika dönemleri yaşanmıştır.

3.2. İran Dış Politikasının Soğuk Savaş Sonrası Değişimi

Soğuk Savaşın son yıllarına denk gelen Humeyni'nin vefatı ile yerine İran Dini Lideri olarak Hamaney seçilmiştir. Cumhurbaşkanı olarak da Rafsancani'nin seçilmesi ile dış politikada dönüşüm yaşanmış ve realist yaklaşımdan ılımlı liberal yaklaşıma geçilmiştir.¹⁰⁴ Dış politikadaki bu dönüşüm, Humeyni döneminde uluslararası arenada yalnızlaşan İran'ın, Rafsancani döneminde diğer devletler ile daha sıcak ilişkiler kurması ve yumuşak bir politika izlemesi anlamına gelmektedir. Rafsancani dönemine denk gelen İkinci Körfez Savaşı da İran'ın uluslararası arenaya entegresini hızlandırmıştır. İkinci Körfez Savaşının sonucunda Irak'ın yenilgisi İran'ın bölgedeki etkisini arttırmıştır. Savaş sonucunda Irak'a uygulanan ambargo Körfez bölgesinde İran'ın öne geçmesini sağlamış ve bölgesel güç olma isteğini arttırmıştır. Rafsancani'nin ılımlı dış politikası ile Humeyni dönemindeki “ne Doğu ne Batı anlayışı, hem Kuzey hem de Güney” olarak dönüşmüştür.¹⁰⁵

Rafsancani dönemine denk gelen bir diğer önemli olay ise SSCB'nin dağılması olmuştur. SSCB'nin dağılması İran için hem olumlu hem de olumsuz etkilere sebep olmuştur. Birliğin dağılması ile bağımsızlığını ilan eden devletler bölgede yeni bir

¹⁰³ A.e., s.424.

¹⁰⁴ Sandıklı-Emeklier, a.g.e., s.426.

¹⁰⁵ Sander, a.g.e., s.574.

yapılanmaya neden olmuşlardır. İran'a komşu olarak ortaya çıkan Ermenistan, Azerbaycan ve Türkmenistan devletleri İran içerisinde bulunan etnik gruplar da göz önüne alındığında endişe ile karşılanmıştır. Diğer taraftan SSCB'nin dağılması ile bu bölgeye yakın bir konumda olan İran için, bu bölgede aktif olabilmek adına önemli bir fırsat doğmuştur. Rafsancani döneminin ılımlı ve diğer devletler ile iyi ilişkiler kurmayı planlayan dış politikası açısından da bağımsızlığını ilan eden devletler muhtemel birer müttefiki oluşturmuşlardır. Rafsancani döneminde hem Batılı güçler ile hem de Rusya, Pakistan ve Hindistan ile ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu dönemde bölgede yaşanan sorunlarda da İran arabuluculuk pozisyonunu üstlenmiş ve bölgesel güç olma çabasını böylece desteklemiştir. Rafsancani'nin tüm ılımlı politikalarına rağmen, içte karşıt görüşlere sahip gurupların etkisi, dışta ABD ve AB ile olan diplomatik krizlerin etkisiyle Rafsancani dönemi dış politikası başarısız olmuştur. ABD'nin devrim sonrasında başlattığı ambargoların Rafsancani döneminde de artarak devam ettirilmesi de hedeflere ulaşılmasını engellemiştir.¹⁰⁶

1997 yılında Cumhurbaşkanı olarak Hatemi'nin seçilmesi ile Rafsancani'nin ılımlı dış politikası gelişerek devam etmiştir. Reformist bir düşünceye sahip olan Hatemi Humeyni dönemi dış politikasından çok daha uzak bir görüş benimsemiştir. Hatemi dönemi dış politikasının iki temel özelliğinden ilki iç ve dış güvenliği sağlamak ve ikincisi barışçıl bir ortamda ikili işbirliklerini arttırmak olmuştur. Bu dönemde özellikle bölge ülkeleri ile ilişkileri arttırmak amaçlanmıştır. Hatemi 1998 yılında CNN'e yaptığı bir açıklamada ABD halkı için "Büyük Amerikan halkı" diyerek iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesi için isteğini göstermiştir.¹⁰⁷ Ancak ABD Başkanı George W. Bush tarafından 11 Eylül saldırıları sonrasında İran "şer ekseninin" bir parçası olarak tanımlanmıştır. Bu söylemler İran ile ABD arasında ilişkileri geliştirmek isteyen Hatemi'nin hedefine ulaşmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca Hatemi'nin dış politika hedeflerine ülke içerisinde, başta din adamları olmak üzere, karşı çıkan gruplar da bulunmaktadır. ABD ve Rusya'ya karşı Hatemi'nin olumlu tavrı ABD'den beklenen karşılığı görmemiştir.¹⁰⁸ Ancak Hatemi'nin dış politikasının başarılı olduğu Batılı ülkeler de mevcuttur. İran'ın

¹⁰⁶ Sandıklı-Emeklier, **a.g.e.**, s.430.

¹⁰⁷ Sandıklı-Emeklier, **a.g.e.**, s.431

¹⁰⁸ Gene R. Garthwaite, **İran Tarihi**, Çev. Fethi Aytuna, İstanbul, İnkılap, 2011, s.256.

diplomatik çabaları sonucunda Finlandiya, Danimarka, İtalya, Belçika, Hollanda, İsveç, Avusturya, İspanya, Yunanistan, İngiltere, İrlanda, Almanya ve Fransa büyükelçileri İran'a geri gönderilmiştir.¹⁰⁹ Hatemi döneminin yumuşak dış politikasının bir sonucu olarak İran yakın coğrafyasındaki ülkelere ilave olarak Rusya ve Çin ile ikili ilişkilerini geliştirmiştir.

Hatemi iki dönem boyunca cumhurbaşkanlığı yapmış ve Haziran 2005 seçimlerinde cumhurbaşkanlığına Mahmud Ahmedinejad seçilmiştir. Ahmedinejad dönemi dış politikası Rafsancani ve Hatemi dönemi dış politika anlayışından kopuş anlamına gelmektedir. Hatemi döneminde uygulanan yumuşak güç politikası ile 11 Eylül sonrasında uluslararası arenada oluşan sert söyleme karşı başarılı olunamayacağı anlaşılmış ve Ahmedinejad döneminde dış politikada sert söyleme geçilmiştir. Bu politika değişiminde ilk hamle İran'ın nükleer faaliyetlerini devam ettireceğini açıklaması olmuştur. İran'ın sert söylemleri içerisinde dünyayı zenginler ve yoksullar olarak ikiye ayırması, İsrail'in yok edilmesi gerektiği ve uluslararası örgütlerin itibar kaybettiği yönündeki açıklamaları yer almaktadır. Bu dönemde anti-empyralist cephe oluşturmak amacı ile Latin Amerika ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirilmiştir.¹¹⁰ İran komşusu Suriye'de yaşanan olaylar karşısında ezenlere karşı ezilenleri destekleyen söylemlerini sona erdirmiş ve Suriye meselesinde Esad rejiminin yanında yer almıştır.¹¹¹ Bu tutumu ile Ahmedinejad döneminin Humeyni dönemindeki gibi devrimci söylemler sona ermiş ve halkın değil devletin yanında yer alındığı görülmüştür. Ayrıca bu tutumu ile İran dış politikasının çıkarlar doğrultusunda gösterdiği değişim de gözler önüne serilmiştir.

2005 ile 2013 yılları arasında süren Ahmedinejad dönemi 2013 yılında Ruhani'nin İran cumhurbaşkanı seçilmesi ile sona ermiştir. Rafsancani ve Hatemi ile yakın ilişkiler içerisinde olan Ruhani'nin cumhurbaşkanı seçilmesi ile İran dış politikasında yeniden bir değişim yaşanmıştır. Ruhani dış politikanın temeline "itidal" kavramını oturtmuştur. İtidalli dış politikada Ruhani'nin tanımına göre şu

¹⁰⁹ Sandıklı-Emeklier, **a.g.e.**, s.432.

¹¹⁰ Abdullah Yeğin, "Devrimin 35. Yılında İran Dış Politikası", **SETA Perspektif**, Sayı:32, Şubat 2014, (Çevrimiçi), http://file.setav.org/Files/Pdf/20140311122633_devrimin-35.-yilinda-iran-dis-politikasi-pdf.pdf, 20 Nisan 2017, s.3.

¹¹¹ Yeğin, **a.g.e.**, s.4.

özellikler bulunmalıdır: Çıkarlar ile gerçekçilik arasında denge sağlanmalıdır, aşırı yaklaşım ve söylemlerden kaçınılmalıdır, dış ilişkilerde etkin ve yapıcı olunmalıdır ve ekonomik kalkınmaya önem verilmelidir.¹¹² Ahmedinejad dönemi dış politikasında dünya zengin ve fakirler olarak ikiye ayrılırken Ruhani karşılıklı kazanımı ön plana çıkartmıştır. Bu dönemde izlenen dış politika Ahmedinejad döneminden çok Rafsancani ve Hatemi dönemi dış politikalarına benzemektedir. Dış politikada Ahmedinejad gibi sadece doğu ile değil hem doğu hem de batı ile iyi ilişkiler kurmak amaçlanmaktadır.

3.3. İran'ın Dış Yardım ve Kalkınma Enstrümanları

Türkiye gibi İran da DAC üyesi olmayan bir ülke olup, kalkınma yardımı tutarlarını Türkiye'nin aksine OECD'ye raporlamaması ve kendi kaynakları vasıtası ile de paylaşmaması nedeni ile dış yardım ve kalkınma yardımı tutarları net olarak temin edilememektedir. Bu nedenle İran'ın yıllık olarak dış yardım ve kalkınma yardımı tutarları ya da bu yardımların bölgesel dağılımı bu bölümde istatistiksel ya da dönemsel olarak incelenemeyecektir. İran'ın dış yardım politikasının özellikleri, yapılan yardımların tutarları, amacı yada içeriğine dair spesifik olaylar karşısında İran'ın tutumu incelenerek bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır.

İran uluslararası arenada kendisine olumlu bir yer edinebilmek ve kendisi için çizilmiş olan profili değiştirebilmek adına yumuşak güç politikalarına önem vermektedir. İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Behram Kasımi'nin İran'ın nüfuzunun askeri güce dayalı olmadığı yönündeki açıklamaları da bu doğrultudadır. Sözcü İran'ın bölgesel nüfuzunu “tarih, medeniyet, kültür, dil, mezhep” gibi etkenlere bağlamıştır.¹¹³

İran dış yardım faaliyetlerini Çin, Hindistan ve Rusya'nın dış yardım politikalarına benzer bir şekilde, çoğunlukla komşu ülkeleri için gerçekleştirmektedir. Gerçekleştirdiği yardımlar incelendiğinde büyük oranda İslam

¹¹² Bayram Sinkaya, “Ahmedinejad'dan Ruhani'ye İran Dış Politikasında değişim: “İtidalli Dış Politika””, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 6, Sayı 61, Mart-Nisan 2014, s.31-33.

¹¹³ “Kasimi:İran'ın nüfuzu askeri güce dayalı değildir”, **IRNA**, 03.03.2017, (Çevrimiçi), <http://www.irna.ir/tr/News/3425140/>, 13 Nisan 2017.

ülkelerine yönelik projeler izlediği görülmektedir.¹¹⁴ İran İslam Cumhuriyetinin dış yardım politikası incelendiğinde yardımlar ile ilgili anayasasında bulunan 80. madde dikkat çekmektedir. Bu madde yerli ve yabancılar için verilen hükümet kredi veya yardımlarının İslami Danışma Meclisi tarafından onaylanması şartını getirmektedir.¹¹⁵ İran'ın dış yardımlarının çoğunlukla ikili anlaşmalar vasıtası ile yapıldığı görülmektedir. İran özellikle dünyada yaşanan doğal afetlerde ya da savaşlarda mağdur olanlara yardım etmektedir. Sel felaketleri, kıtlık ya da depremler İran'ın dış yardımlarının temel nedenleridir.¹¹⁶ İran dış yardımları resmi makamların yanı sıra İran Kızılay'ı ve İmam Humeyni Yardım Komitesi gibi örgütler ve din adamları vasıtası ile de yürütülmektedir. Özellikle acil yardım faaliyetleri bu örgütler aracılığı ile yürütülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi İran'da yardım amaçlı kurulmuş olan İslami esaslı vakıflar(bonyad) dini liderlik makamına karşı sorumludurlar.¹¹⁷ Bu vakıfların dış yardımlar açısından da etkin rol oynadığı görülmektedir.

3.3.1. İran İslam Cumhuriyeti Ekonomi ve Maliye Bakanlığı

İran'ın ekonomik ve mali politikalarından sorumlu olan bakanlık İran dış politikası için de önemli bir rol oynamaktadır. İran tarafından diğer ülkelere yapılacak olan dış yardımlar bu bakanlığın sorumluluğundadır. Teknik ve ekonomik dış yardımları sağlamak ve İran tarafından yapılacak olan uluslararası yatırımların gerçekleştirilmesi bu bakanlığın görevleri arasındadır. Bakanlığın görevleri arasında bulunan “diğer ülkelere teknik ve ekonomik yardım sağlamak, İran'ın denizaşırı yardımlarının önünü açmak, yatırım projeleri hazırlamak, diğer ülkelere ve uluslararası kuruluşlara kredi ve finansal olanaklar sağlamak, diğer ülkeler ve uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlar ile imzalanan ortak yatırım planları ve ortak ekonomik işbirliği anlaşmalarının hazırlanması uygulanması ve denetlenmesi”

¹¹⁴ Homi Kharas, “Development Assistance in the 21st Century”, 2-4.07.2009, (Çevrimiçi), https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/11_development_aid_kharas-1.pdf, 14 Nisan 2017, s.6.

¹¹⁵ Ministry of Foreign Affairs of Islamic Republic of Iran, “Constitution”, (Çevrimiçi), <http://en.mfa.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=3&pageid=2144>, 16 Nisan 2017.

¹¹⁶ Iranian Diplomacy, “چاوز مرحوم ب رادر تانوارغزه از ایران مالی هی ک مک”, 11.04.2013, (Çevrimiçi), <http://irdiplomacy.ir/fa/page/1914455/>, 17 Nisan 2017.

¹¹⁷ Bkz. s.53.

İran'ın resmi dış yardımlarının bakanlık vasıtası ile yapıldığını göstermektedir.¹¹⁸ Bakanlığın görevleri arasında yer alan dış yardımların gerçekleştirilmesi faaliyeti işleyişi üzerinde öncelikle dini lider olmak üzere cumhurbaşkanı ve meclisin etkisinin olduğu görülmektedir. Bakanlık tarafından gerçekleştirilen dış yardım tutarları ile ilgili bir veri temin edilememektedir. Bakanlık tarafından yapılan dış yatırım tutarları ile ilgili çeşitli veriler paylaşılmasına rağmen dış yardım tutarlarına ait veriler paylaşılmamaktadır.

3.3.2. İran Kızılay'ı

İran Kızılay'ı 1922 yılında kurulmuştur. Finansal kaynaklarını büyük oranda bağışlarla sağlayan kurum, ülke içerisinde çeşitli faaliyetler yürütmekte ve uluslararası arenada da yardımlarını sürdürmektedir. İran'ın başlıca insani yardım kuruluşu olan örgüt Uluslararası Kızılay ve Kızılhaç Hareketinin bir üyesidir. İnsani yardımlar üzerine çalışmalarını sürdüren İran Kızılay'ının faaliyet alanları kurum tarafından şu şekilde açıklanmaktadır: temel amaç doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin kurbanlarına yardımcı olmaktır, ayrıca tıbbi merkez, araç ve malzeme temini kurumun diğer faaliyetleridir.¹¹⁹ Faaliyetlerini bağımsız bir şekilde yürüten İran Kızılay'ı kurumsal prensip ve değerlerinin İran Anayasa Hukukuna, 5. İran Ulusal Kalkınma Planına ve Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketinin düzenlemelerine uygun olacağını belirtmektedir.¹²⁰

Yurt içinde ve yurt dışında toplam 2 milyonun üzerinde gönüllü çalışanı bulunan kurum, dünyanın dört bir yanında faaliyet göstermektedir.¹²¹ İran Kızılay'ının geniş faaliyet alanına sahip oluşu kurumun eski başkanı Ebulhasan

¹¹⁸ Islamic Republic of Iran Ministry of Economic Affairs and Finance, "Introdaction", (Çevrimiçi), <http://eform.mefa.ir/portal/home/?99937/introdaction>.

¹¹⁹ Iranian Red Crescent, "History", (Çevrimiçi), <http://en.rcs.ir/index.jsp?siteid=7&fkeyid=&siteid=7&fkeyid=&siteid=7&fkeyid=&siteid=7&pageid=753&news=88081>, 17 Nisan 2017.

¹²⁰ Iranian Red Crescent, "Iranian Red Crescent Strategy for International Cooperation(2013-2023)", (Çevrimiçi), <http://en.rcs.ir/index.jsp?siteid=7&fkeyid=&siteid=7&fkeyid=&siteid=7&fkeyid=&siteid=7&fkeyid=&siteid=7&pageid=193&news=88692>, 17 Nisan 2017.

¹²¹ "İran Kızılayının dünya genelinde 2 milyondan fazla gönüllüsü var", **İslami Davet**, 07.01.2012, (Çevrimiçi), <http://www.islamidavet.com/2012/01/07/iran-kizilayinin-dunya-genelinde-2-milyondan-fazla-gonullusu-var/>, 18 Nisan 2017.

Fegih tarafından yapılan bir açıklamada farklı bölgelere yapılan şu yardımlar ile açıklanmıştır: Kuzey Kore'ye gıda yardımı, Endonezya'daki yanardağ patlamasında insani yardım, Japonya'daki tsunamide yardım ekiplerinin gönderilmesi ve Latin Amerika'daki tufanda bölge halkına yardım.¹²² Bu örnekler de göstermektedir ki kurum tarafından yardım yapılan belirli bir bölge bulunmamakta ve ihtiyaç olan her yere yardımlar götürülmektedir.

İran Kızılay'ı ülke içerisindeki çalışmalarına ek olarak 19 ülkede de 26 sağlık merkezi ile hizmet vermektedir. İran'ın yardım yaptığı ülkelerin tespiti için de bir veri teşkil etmesi adına İran Kızılay'ının merkezlerinin bulunduğu bu 19 ülke incelendiğinde; Azerbaycan, Afganistan, Bolivya, Somali, Tacikistan, Zimbabve, Fildişi Sahili, Sudan, Sierra Leone, Gana, Komor, Kenya, Lübnan, Mali, Nijer, Kongo, Yemen, Birleşik Arap Emirlikleri ve Nikaragua'da kuruma ait merkezlerin bulunduğu görülmektedir.¹²³

Kurumun 2013-2014 yıllarına ait raporu incelendiğinde uluslararası arenadaki faaliyetleri içerisinde Lübnan, Filistin, Somali, Suriye, Sudan, Gürcistan, Malezya, Filipinler, Gine, Bosna Hersek, Sırbistan, Azerbaycan, Sierra Leone, Kuzey Kore, Mali, Kenya, Merkez Afrika ve Burundi'nin ulusal toplulukları için 2 milyon Dolardan fazla nakit yardım yapıldığı belirtilmiştir. Yine 2013 ve 2014 yılı faaliyetleri arasında İran Kızılay'ının Pakistan, İtalya, İspanya, Bolivya, Rusya, Senegal ve Gana'nın ulusal toplulukları ile imzaladığı çerçeve işbirliği anlaşması bulunmaktadır. İran Kızılay'ı tarafından 2013 yılında Filipin'de yaşanan kasırga felaketi sonrasında yardım ekibi gönderilmiştir.¹²⁴ Kurumun 2016 yılında gerçekleştirdiği faaliyetler incelendiğinde şu örneklerle rastlanmaktadır: 2015 yılı Kasım ayında Kırgızistan'da gerçekleşen deprem sonucunda evsiz kalan insanlara

¹²² "İran Kızılay Kurumu dünyanın her yerine yardım ediyor", **İslami Davet**, 04.05.2012, (Çevrimiçi), <http://www.islamidavet.com/2012/05/04/iran-kizilay-kurumu-dunyanin-her-yerine-yardim-ediyor/>, 18 Nisan 2017.

¹²³ "İran Kızılay cemiyeti 19 ülkede hizmet veriyor", **İslami Davet**, 13.10.2012, (Çevrimiçi), <http://www.islamidavet.com/2012/10/13/iran-kizilay-cemiyeti-19-ulkede-hizmet-veriyor/>, 18 Nisan 2017.

¹²⁴ Iranian Red Crescent, **Biannual Report 2013-2014**, (Çevrimiçi), <http://en.rcs.ir/uploads/leyout.pdf>, 17 Nisan 2017, s.30-31.

yardım amacı ile örgüt tarafından çadır ve battaniye yardımı yapılmıştır.¹²⁵ Filistin Kızılay'ının talebi doğrultusunda 10 adet ambulans İran Kızılay'ı tarafından temin edilmiştir.¹²⁶ Yine 2015 yılında İran Kızılay'ına ait "İran Şahid" adlı gemi ile Lübnan'a insani yardım malzemesi gönderilmiştir.¹²⁷

3.3.3. İmam Humeyni Yardım Komitesi

İmam Humeyni Yardım Komitesi 5 Mart 1979 tarihinde kurulmuş yarı resmi bir yardım kurumudur. Komite hem ülke içerisinde hem de ülke dışında faaliyetlerini sürdüren İran'ın önemli bir yardım kuruluşudur. Komite kamu yardımlarının yanı sıra İran içerisinde kurduğu bağış sistemi ile gönüllülerden topladığı yardımlarla faaliyetleri için kaynak sağlamaktadır. İran'ın birçok yerinde bulunan hayır sandıkları vasıtası ile yardımseverlerden bağışlar toplanmaktadır. Sadaka ve zekâtlar komitenin faaliyetleri için bütçe sağlayan diğer kaynakları oluşturmaktadır. Kendisini "Salih, özgüveni ve yoksulun onurunu koruyarak muhtaç topluluk arasında bir irtibat ve arabuluculuk" kurumu olarak tanımlayan örgüt uluslararası arenadaki ihtiyaç sahiplerine de yardım faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.¹²⁸

Komitenin faaliyet alanları ile ilgili bir fikir sahibi olmak adına yurtdışında bulunan yardım komitelerine bakacak olursak, bunlar Lübnan Yardım Komitesi, Azerbaycan Yardım Komitesi, Suriye Yardım Komitesi, Tacikistan Yardım Komitesi, Afganistan Yardım Komitesi, Irak Yardım Komitesi, Kerbela Yardım Komitesi ve Komor Yardım Komitesi'nden oluşmaktadır.¹²⁹ Yardım komitelerinin bulunduğu ülkelere de anlaşılacağı üzere yardım faaliyetleri Müslüman olan ülkelere yapılmaktadır.

¹²⁵ "İran'dan Kırgızistan'daki depremzedelere yardım", **İslami Davet**, 30.01.2016, (Çevrimiçi), <http://www.islamidavet.com/2016/01/30/irandan-kirgizistandaki-depremzedelere-yardim/>, 18 Nisan 2017.

¹²⁶ "İran Kızılayı Filistin Kızılayına 10 ambulans hediye etti", **İslami Davet**, 24.02.2016, (Çevrimiçi), <http://www.islamidavet.com/2016/02/24/iran-kizilayi-filistin-kizilayina-10-ambulans-hediye-etti/>, 18 Nisan 2017.

¹²⁷ "İran yardım gemisi Aden Körfezinde", **Hürriyet**, 18.05.2015, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/iran-yardim-gemisi-aden-korfezi-nde-29032305>, 18 Nisan 2017.

¹²⁸ İmam Khomeini Relief Foundation, <http://emdad.ir/mcontent/default.aspx?id=1921>, 26 Nisan 2017.

¹²⁹ İmam Khomeini Relief Foundation, <http://emdad.ir/central/masolin/masolin.asp>, 26 Nisan 2017.

Komitenin uluslararası alanda yapmış olduğu faaliyetlere bakacak olursak, 2006 yılında İsrail'in Lübnan ve Filistin'e saldırıları sonrasında saldırılardan etkilenen halka yardım için İran genelinde sandıklar kurmuş ve Filistin ve Lübnan'a gönderilmek üzere maddi yardım toplamıştır.¹³⁰ Komite Gazze Şeridinde klinik açmak, eğlence merkezi inşa etmek gibi çeşitli faaliyetler yürütmekte ve maddi yardım sağlamaktadır.¹³¹ 2010 yılında Pakistan'da yaşanan sel felaketi sonrasında ilk yardım eden ülkelerden biri olan İran'ın, Kızılay Teşkilatı, din adamları ve diğer sivil toplum kuruluşları gibi İmam Humeyni Yardım Komitesi de selzedelere yardımda bulunmuştur.¹³² Komitenin Afganistan temsilciliği tarafından açıklanan verilere göre 2011 yılında Afganistan'da 900 aileye gıda ve giyim yardımı yapılmış ve Afganistan'ın altyapı projelerine destek sağlanmıştır.¹³³ 2012 yılında Hizbullah'ın Sosyal Çalışma Komitesi ile birlikte Komite Suriye'deki çatışmalardan kaçan ve Lübnan'a sığınan halka yardım amacı ile içerisinde gıda ve temel ihtiyaç malzemelerinin bulunduğu paketleri dağıtmıştır.¹³⁴ Yine 2014 yılında Suriye'de savaştan etkilenen halka ulaştırılması için 10000 adet battaniye Suriye Sosyal İşler Bakanlığına gönderilmiştir.¹³⁵

3.3.4. Dini Liderler

İran tarafından gerçekleştirilen dış yardımların bir bölümü dini liderler tarafından gerçekleştirilmektedir. Dini liderler, kendilerine tabi olan halktan yıllık gelirlerinin yüzde yirmisi tutarında Khums adı verilen bir pay almaktadır. Böylece maddi gelir sağlanmakta ve bu gelirin bir kısmı da dış yardım için harcanmaktadır.

¹³⁰ "Tahran: İran'da 1 Ağustos, Lübnan ve Filistin halkıyla dayanışma günü ilan edildi", **Haberler**, 1 Ağustos 2006, (Çevrimiçi), <http://www.haberler.com/tahran-iran-da-1-agustos-lubnan-ve-filistin-haberi/>, 26 Nisan 2017.

¹³¹ Iranian Diplomacy, **a.g.e.**

¹³² "Pakistan'da sel mağdurlarının yardımına ilk koşan İran oldu", **İslami Davet**, 21.08.2010, (Çevrimiçi), <https://www.islamidavet.com/2010/08/21/pakistan-sel-magdurlarinin-ilk-yardimina-kosan-iran-oldu/>, 26 Nisan 2017.

¹³³ "İran'dan Afganistan'a insani yardımın üçüncü partisi gönderildi", **İslami Davet**, 30 Aralık 2011, (Çevrimiçi), <https://www.islamidavet.com/2011/12/30/irandan-afganistana-insani-yardimin-ucuncu-partisi-gonderildi/>, 26 Nisan 2017.

¹³⁴ "Hizbullah, Suriye'deki çatışma ortamından kaçarak Lübnan'a gelenlere yardım dağıttı", **İslami Davet**, 13.09.2012, (Çevrimiçi), <https://www.islamidavet.com/2012/09/13/hizbullah-suriyedeki-catisma-ortamindan-kacarak-lubnana-gelenlere-yardim-dagitti/>, 26 Nisan 2017.

¹³⁵ "İran Halkı Suriye Halkına 10000 battaniye gönderdi", **İslami Davet**, 2.10.2014, (Çevrimiçi), <https://www.islamidavet.com/2014/10/02/iran-halki-suriye-halkina-10000-battaniye-gonderdi/>, 26 Nisan 2017.

Bu dini liderler incelendiğinde Makarem Shirazi, Fazel Lankarani, Safi Golpayegani, Amoli ve Sistani gibi isimler karşımıza çıkmaktadır.¹³⁶

Dini liderlerin yapmış oldukları dış yardımlara örnek vermemiz gerekirse, 2011 yılında Ayetullah Makarem Shirazi tarafından Somali’de açlık çeken Müslüman halka maddi yardımda bulunulmuştur. Ayrıca Shirazi tüm İslam toplumlarına Somali’ye yardım çağrısında bulunmuştur. Shirazi tarafından yapılan açıklamada takipçileri tarafından verilen Khums içerisindeki İmam payının üçte birinin Somali’deki açlara verilmesini kabul ettiğini belirtmiştir.¹³⁷

Bir diğer dış yardım örneği Ayetullah Fazel Lankarani tarafından gerçekleştirilmektedir. Lankarani’nin resmi web sitesinde Ayetullah’ın Lübnanlı halkın başına gelenler ile ilgili duyduğu üzüntü belirtildikten sonra Lübnanlı Müslüman halka yardım çağrısı yapılmış ve yardım yapmak isteyen takipçileri için yardımlarını iletebilecekleri bir banka hesabı verilmiştir. Böylece Lankarani vasıtası ile toplanan yardımların Lübnanlılara iletilmesi amaçlanmıştır.¹³⁸ Bu iki örnekten de görülebileceği gibi dini liderler, İran’ın dış yardımları içerisinde bir kolu oluşturmaktadır.

3.3.5. Destekleyici Kurumlar

Destekleyici kurumlar Türk dış politikasında olduğu gibi İran dış politikası için de önemli bir araç konumundadır. İran, öğrenci değişim programları vasıtası ile diğer ülkeler ile ikili ilişkilerini arttırmayı ve özellikle kültürel tanıtımının yapılmasını amaçlamaktadır. Bu programlar önemli bir yumuşak güç politikası olarak görülmektedir. Ayrıca dini eğitimler vasıtası ile Şii mezhebinin farklı uluslara öğretilmesi ve yayılması da amaçlanmaktadır.

¹³⁶ Sahar Keykavosiiranagh, “Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak Kültürel Hegemonya”, (Yayınlanmamış Tez), İstanbul, 2015, s.114.

¹³⁷The Official Website of Grand Ayatollah Makarem Shirazi, “Grand Ayatollah Makarem Shirazi urged the Islamic community to aid famine victims in Africa”, 20.08.2011, (Çevrimiçi), <http://makarem.ir/main.aspx?lid=1&typeinfo=4&catid=6418&pageindex=7&mid=61119>, 19 Nisan 2017.

¹³⁸ The Official Website of Grand Ayatollah Muhammad Fazel Lankarani, “In the name of Allah, the Compassionate the Merciful”, (Çevrimiçi), <http://www.lankarani.com/eng/archiv/12.php>, 19 Nisan 2017.

3.3.5.1. Öğrenci Değişim Programları

İran'ın dış politikada yumuşak güç politikası izlemek için kullandığı araçlardan bir tanesi öğrenci değişim programlarıdır. Direkt olarak dış yardım politikası olmasa da İran'ın yumuşak güç politikasını anlamak adına bu programlar incelenecektir. İran'ın eğitim faaliyetleri incelendiğinde, İranlı öğrencilerin yurt dışında okuması mümkün olabildiği gibi yurt dışından da İran'da eğitim görmek üzere gelen yabancı öğrenciler bulunmaktadır. Yurt dışında eğitim gören her öğrencinin eğitim aldığı ülkeye kültürünü tanıtmaya açısından önemi göz önüne alınırsa, bu öğrencilerin sayısı daha önemli hale gelmektedir. 2014 yılında yurt dışında eğitim gören öğrenci sayısı 48 binden fazladır ki bu sayı her yıl artış göstermektedir.¹³⁹

Eğitim için İran'a gelen öğrenciler ise Kültürel Devrim Yüksek Konsey Kurulunun 1385 nolu kararında "İran İslam Cumhuriyetinin diplomatik elçileri" olarak tanımlanmışlardır. İran'a gelen yabancı öğrencilerin büyük bir çoğunluğu din okullarında eğitim görmektedir. 2014 yılında İran'da 16 bin yabancı öğrenci eğitim almakta olup, bunların sadece 3 bin 500'ü üniversitede eğitim görmektedir. Yaklaşık 12 bin 500 yabancı öğrenci din eğitimi için İran'da bulunmaktadır. Bu öğrenciler çoğunlukla Afganistan, Irak, Orta Asya, Afrika ve Arap ülkelerinden gelmektedir.¹⁴⁰ İran'ın bazı okullarının yurt dışındaki şubeleri de İran'ın ikili ilişkilerine olumlu katkı sağlamaktadır. Örneğin; İslami Azad Üniversitesinin Dubai, Lübnan, Afganistan ve Oxford'da kampusları bulunmaktadır.¹⁴¹

3.4. Bölgeler Düzeyinde Dış Yardım ve Kalkınma

İran'ın dış yardım ve kalkınma yardımlarının bölgesel dağılımına bakıldığında, yapılan yardımların tutarsal verilerinin mevcut olmaması nedeni ile bölgeler arasında bir kıyaslama yapılamasa da, yardım kuruluşlarının yurt dışı ofislerinin bulunduğu bölgeler İran'ın dış yardımlarını gerçekleştirirken öncelik verdiği bölgeler hakkında

¹³⁹ WES, "Education in Iran", 07.02.2017, (Çevrimiçi), <http://wenr.wes.org/2017/02/education-in-iran>, 18 Nisan 2017.

¹⁴⁰ Keykavosiiranagh, **a.g.e.**, s.119.

¹⁴¹ General Directorate of International Affairs of Islamic Azad University, "Foreign Campuses", (Çevrimiçi), http://intl.iau.ir/index.php?option=com_content&view=article&id=145&Itemid=581, 18 Nisan 2017.

fikir vermektedir. İran, dış yardımlarını bölge ayırımı olmaksızın birçok ülkeye yapsa da yardım faaliyetlerinde Ortadoğu ve Orta Asya-Kafkaslar bölgelerinin öncelikli olduğu görülmektedir. Hem bu bölgelerin ortasında yer alması, hem de bu devletler ile tarihi, etnik ya da mezhepsel ortaklıklarının olması yardımların bu bölgeler için artmasına neden olmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında Türkiye gibi İran da Orta Asya ve Kafkas ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek adına bu bölgeye yardım faaliyetlerini arttırmıştır. Ancak 2000'lerden sonra Ortadoğu'daki gelişmelerin de etkisi ile yardımların bu bölge için de arttığı görülmektedir. Bölgesinde arabulucu pozisyonunda olmak ve bölgesinin hamiliğini üstlenmek isteyen İran dış yardım politikalarında yakın bölgelerine öncelik vermektedir. İran İslam Cumhuriyeti'nin dış yardımlarını gerçekleştirdiği ülkelere bakıldığında yardımların çoğunlukla Müslüman ülkelere yapıldığı görülmektedir.

3.4.1. Ortadoğu

İran Ortadoğu bölgesinde bulunan ve bölgesel güç olmak isteyen bir ülke olarak her ne kadar net tutarlar temin edilemese de komşularındaki yaşanan olaylar karşısında ihtiyaç sahiplerine yardımlarını gerçekleştirmektedir. Hatta bazen bu yardımlar İran halkı tarafından destek görmemektedir. Örneğin; 2007 yılında İranlı yöneticiler Dini lider Hamaney'in izni ile Bağdat'ta ABD'li yetkililer ile bir görüşme yapmış ve neticede hibe olarak Irak'a 1 milyar ABD Doları tutarında yardım gerçekleştirilmesine karar vermişlerdir. İranlı yöneticiler tarafından dış politikanın gereği olarak bu yardımın gerçekleştirileceği açıklansa da milli gelirin büyük bir bölümünün siyaseten yapılan Suriye, Filistin ve Lübnan yardımlarına gitmesi nedeni ile özellikle düşük gelirli halkın tepkisini çektiği belirtilmektedir.¹⁴²Bu örnek İran dış yardım politikası hususunda iki ipucu vermektedir. İlki İran'ın dış yardım politikalarında öncelikli bölgesinin Ortadoğu bölgesi olduğu ve ikincisi dini liderin dış politika ve dış yardım hususunda ne kadar etkili olduğudur. Yukarıda da belirtildiği gibi İran'ın dış yardım yaptığı ülkeler arasında önemli ülkelere biri olan Lübnan'da genel anlamda yumuşak güç politikaları anlamında İran'ın ABD'ye rakip

¹⁴² "Irak'a Yardım Kararına İran Halkından Tepki", **Diplomatik Gözlem**, (Çevrimiçi), <http://diplomatikgozlem.com/haber/irak-a-yardim-kararina-iran-halkindan-tepki>, 19 Nisan 2017.

bir ülke konumunda olduğu belirtilmektedir.¹⁴³ İran tarafından Filistin'e yapılan yardımlar incelendiğinde İran'ın intifada hayatını kaybeden şehitlerin ailelerine yardımlar yaptığı görülmektedir. 2006 yılında Gazze merkezli El Ansar ve Filistin Şehitleri adlı yardım kuruluşları vasıtası ile 2 bin 900 şehit yakınına dağıtılmak üzere 1 milyon 100 bin Dolarlık maddi yardım yapılmıştır.¹⁴⁴ İran tarafından Filistinli şehit yakınlarına yapılan bu yardımlar 2006 öncesinde yapıldığı gibi daha sonra da yapılmaya devam etmiştir. 24 Şubat 2010 tarihinde İran'ın Lübnan Büyükelçisi tarafından yapılan açıklamada da İran tarafından Kudüs'teki intifada hayatını kaybeden her Filistinlinin ailesine 7 bin Dolar ve evi yıkılan her aileye de 30 bin Dolar yardımın Filistin Direnişine Destek Komitesi ve Filistin Şehitler Vakfı vasıtası ile yapılacağı belirtilmiştir. Ancak bu durum Filistin Yönetimi tarafından İran'ın Filistin'in işlerine müdahalesi olarak görülmüş ve yardımların resmi kanallar vasıtası ile yapılmasının daha doğru olacağı iletilmiştir.¹⁴⁵ İran'ın Filistin'e karşı bu olumlu tutumunun temelinde Filistin'de Şii guruplar oluşturmak olduğu hatta Filistin'de İslam Cumhuriyetinin ideolojisine yakın bir Şii gurup oluşturulduğu ileri sürülmektedir.¹⁴⁶

İran Ortadoğu'daki ülkeler için yaptığı dış yardımlarının yanı sıra Birleşmiş Milletler gibi bazı uluslararası örgütler tarafından sağlanan yardımların ulaşımında da etkin bir devlet olarak düşünülmektedir. Birleşmiş Milletler İnsani Yardım ve Acil Yardım Koordinatörü Sekreter Yardımcısı Stephen J. O'Brien Tahran'da yaptığı bir konuşmasında İran'ın Ortadoğu'daki bu rolünü de dile getirmiştir.¹⁴⁷ Ancak İran bazı ülkelere kendi yardımlarını ulaştırırken bile çeşitli siyasi nedenlerle sorun yaşamaktadır. İran Kızılay'ına ait olan ve Yemen için yardımları taşıyan bir uçağın

¹⁴³ Keykavosiiranagh, **a.g.e.**, s.72.

¹⁴⁴ "Gazze: İran, Filistinli Şehitlerin Ailelerine Maddi Yardımda Bulundu", **Haberler**, 31.05.2006, (Çevrimiçi), <https://www.haberler.com/gazze-iran-filistinli-sehitlerin-ailelerine-haberi/>, 25 Ekim 2017.

¹⁴⁵ Ahmad Melhem, "İran'ın yardım sözü Filistin Yönetimi'ni niçin kızdırdı?", **Al-Monitor**, 09.03.2016, (Çevrimiçi), <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2016/03/iran-aid-palestinian-victims-intifada-anger-pa.html>, 25 Ekim 2017.

¹⁴⁶ "İran Filistin'de İran yanlısı Şii grup oluşturdu", **Islah Haber**, 10.07.2015, (Çevrimiçi), <https://www.islahhaber.net/iran-filistin-de-iran-yanlisi-sii-grup-olusturdu-46739.html>, 26 Ekim 2017.

¹⁴⁷ Marjan Golpira, "UN aid chief: Iran can help facilitate humanitarian aid in region", **Tehran Times**, 06.09.2016, (Çevrimiçi), <http://www.tehrantimes.com/news/406135/UN-aid-chief-Iran-can-help-facilitate-humanitarian-aid-in-region>, 20 Nisan 2017.

Yemen'e inişine Suudi Arabistan tarafından 2015 yılında izin verilmemiştir. Yardımlar karayoluyla Umman'a ulaştırılmış ve Umman aracılığı ile Yemen'e yardımlar gönderilmiştir.¹⁴⁸ Bu durum sonrasında İran tarafından Yemen için sağlanan yardımların Suudi Arabistan tarafından engellenmesi nedeni ile ulaşımının sağlanmasında BM'den yardım talep edilmiştir.¹⁴⁹

İran Suriye'de yaşanan çatışmalar sonucunda mağdur olan insanlar için de hem resmi makamlar vasıtası ile hem de İran Kızılay'ı ve İmam Humeyni Yardım Komitesi gibi yardım kuruluşları vasıtası ile destek faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. İran tarafından 2013 yılında ilki 1 milyar Dolar ikincisi 3 milyar Dolar olmak üzere iki kez Suriye'ye kredi verilmiştir.¹⁵⁰ 2016 yılı Aralık ayında İran Dışişleri Bakanlığı Danışmanı Hüseyin Şeyhülislam tarafından yapılan bir açıklamada İran'ın Rusya ile işbirliği içerisinde Halep halkı için gerçekleştirilen insani yardım operasyonlarına katılacağı ve tüm kaynaklarını bu yardımlar için seferber edeceği iletilmiştir. Halep halkı için temiz içme suyu temini, tıbbi malzeme, gıda ve giyecek yardımlarının temininin yanı sıra bölgeye doktor gönderimi sağlanacağı da açıklanmıştır.¹⁵¹

İran Katar krizinde Türkiye gibi Katar'a yardım yapan ülkeler arasında yer almıştır. İran Katar'a 5 uçak ve 3 gemi ile toplam 800 tonluk gıda yardımı yapmıştır.¹⁵² İran'ın bir Orta Doğu ülkesi olarak bölgesinde yaşanan olaylarda aktif rol alma çabası yapmış olduğu bu yardımlar ile de görülmektedir.

¹⁴⁸ "İran Yemen'e Umman üzerinden yardım gönderdi", **Anadolu Ajansı**, 03.05.2015, (Çevrimiçi), <http://aa.com.tr/tr/dunya/iran-yemene-umman-uzerinden-yardim-gonderdi/51130>, 21 Nisan 2017.

¹⁴⁹ "Hoşru, BM'nin hızlı şekilde İran'dan Yemen'e insani yardım gönderilmesine yardım etmesini istedi", **IRNA**, 11.10.2016, (Çevrimiçi), <http://www.irma.ir/tr/News/3332030/>, 21 Nisan 2017.

¹⁵⁰ "İran Suriye'ye Kredi verdi", **Sputniknews**, 27.05.2013, (Çevrimiçi), https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2013_05_27/iran-suriyeye-kredi-verdi/, 21 Nisan 2017.

¹⁵¹ "Rusya ve İran'dan Halep'e ortak insani yardım operasyonu", **Sputniknews**, 03.12.2016, (Çevrimiçi), <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612031026125664-rusya-iran-halep-insani-yardim-operasyonu/>, 21 Nisan 2017.

¹⁵² "İran'dan Katar'a 5 Uçak Yardım", **Haber Mir**, 11.06.2017, (Çevrimiçi), <http://www.habermir.com/iran-dan-katar-a-5-ucak-yardim/2534/>, 25 Ekim 2017.

3.4.2. Orta Asya ve Kafkaslar

İran için en önemli bölgelerden bir diğeri de kendisine komşu veya yakın ülkelerden oluşan Orta Asya ve Kafkaslar bölgesidir. Ancak bu bölgede bulunan devletler ile ilişkilerin eşit oranda olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. İran'ın bu bölgeye dış yardımlarını gerçekleştirirken bazı etmenler çekincelere neden olmaktadır. Örneğin; Orta Asya'daki nüfusun büyük oranda Sünni olması, nüfusu büyük oranda Şii olan İran için yardımlarını gerçekleştirirken, o bölgedeki İslami hareketlerin güçlenmesine destek olma riskini doğurmaktadır. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi İran dış yardımlarında jeopolitik çıkarları doğrultusunda diğer Şii devletlere yardım etmektedir. Ancak Kafkaslarda Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir kıyas yaptığında Hıristiyan bir Ermenistan devleti yerine, Şii nüfusun çoğunlukta olduğu Müslüman Azerbaycan'a destek olması beklenirken, bu durum çeşitli nedenlerle değişmektedir. İran içerisindeki büyük bir Azeri azınlığın bulunması İran için Azeri milliyetçiliğinin yükselmesine karşı bir çekince yaratmaktadır.¹⁵³

İran için Orta Asya'daki bazı ülkelerin özel önemi de bulunmaktadır. Tacikistan ile İran arasında kültürel bağlar bulunmaktadır. Bu durum İran için Tacikistan'ın önemini arttırmaktadır. Orta Asya ve Kafkaslar İran'ın yatırımları için önemli bir pazar oluşturmaktadır. Orta Asya İran için Çin ve Pasifik'e çıkış kapısıdır. Aynı şekilde Kafkaslar da İran'a Karadeniz ve Avrupa'nın kapılarını açmaktadır.¹⁵⁴ Tüm bu faydaları düşünüldüğünde İran'ın bölgeye yaptığı yardımların gerekçeleri ortaya çıkmaktadır.

İran'ın Orta Asya bölgesi ile ilgili dış yardım politikaları incelenirken değinilmesi gereken bir diğer konu da Afgan mülteciler meselesidir. Türkiye'de bulunan Suriyeli mülteciler ve onlar için yapılan dış yardımlar ile kıyas yapılması açısından da bu konu önemlidir. Avrupa Komisyonu tarafından belirtilen verilere bakılarak, 30 yıldır Afganistan'daki çatışmalardan İran'a kaçan mültecilerin sayısı, 951 bin 142 kayıtlı mülteci ve 1 milyon 400 bin ile 2 milyon arasında bir kayıtsız

¹⁵³ Kenneth Katzman, "Iran's Foreign and Defense Policies", **CRS Report**, 06.04.2017, (Çevrimiçi), <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf>, 20 Nisan 2017, s.7.

¹⁵⁴ Sander, **a.g.e.**, s.575.

mülteci olmak üzere yaklaşık 2 milyon 350 bin ile 2 milyon 950 bin arası bir sayıya ulaşmaktadır. Ayrıca her gün İran'a yaklaşık 2 bin Afgan'ın geldiği düşünülmektedir. Avrupa Komisyonu, İran tarafından bu insanlar için iyi bir yaşam koşulu sağlanmadığını belirtmekte olup, AB tarafından bu insanların yaşam koşullarının iyileşmesi için yardımlar sağlandığı hatta 2016 yılı ikinci yarısı için belirlenen yardım tutarının 15 milyon Euro olduğu iletilmektedir.¹⁵⁵

İran sadece mülteciler açısından değil Afganistan'a verdiği kalkınma yardımları açısından da önemlidir. İran Afganistan'ın kalkınmasına finansal destek sağlayacağı ile ilgili Tokyo, Londra ve Berlin toplantılarında vaatle bulunmuş ve Tokyo toplantısı sonrasında 5 yıl boyunca 560 milyon Dolar tutarında kalkınma yardımı sağlamıştır. Ayrıca İran Kabil'de maliyeti 4 milyon Doları bulan bir tıp merkezi yapmıştır.¹⁵⁶ İran Afganistan'ın altyapı alanında, teknik konularda ve eğitim alanında gelişimi için nakdi ya da aynı olarak önemli kalkınma yardımları gerçekleştirmiştir. Ekim 2010'da Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai tarafından yapılan açıklamada da Afganistan'ın düzenli olarak İran'dan maddi yardım aldığı belirtilmiştir. Afganistan'a yılda iki kez 700 bin Euro tutarında nakit yardım yapıldığı iletilmiştir.¹⁵⁷

İran dış yardım politikasında Rehberlik makamının etkisinin bir diğer örneği de Pakistan'a yapılan yardımlar ile ilgilidir. İran'ın dış yardım yaptığı ülkelerden biri olan Pakistan'da 2010 yılında yaşanan sel felaketi sonrasında yardımlar yapılmakta olmasına rağmen, Ayetullah Hamaney'in Ramazan hutbesinde Pakistan'daki Müslümanların yaşadığı felaketi dile getirerek "Böylesi ağır bir durumda, İslami kardeşliğe göre üzerimize düşeni yerine getirip, Pakistanlı afetzedelerin yardımına koşmalıyız." şeklindeki konuşması sonucunda İran Kızılay'ı Başkanı Ebul Hasan Fakih'in açıklamasına göre Pakistan'a o döneme kadar yapılan en büyük yardım gerçekleşmiştir. Ayrıca İran hükümeti tarafından Pakistan için ayrılan yardım tutarı

¹⁵⁵ European Commission, "Iran", 23.03.2017, (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/echo/where/middle-east-north-africa/iran_en, 21 Nisan 2017.

¹⁵⁶ "İran İslam Cumhuriyetinin Afganistan'a yardımları", **IRIB World Service**, 15.01.2013, (Çevrimiçi), <http://turkish.rib.ir/makaleler/siyasi-makaleler/item/273545-iran-islam-cumhuriyetinin-afganistan-a-yard%C4%B1mlar%C4%B1>, 21 Nisan 2017.

¹⁵⁷ Deutsche Welle, "Karzai: İran'dan para aldık", **DW**, 26.10.2010, (Çevrimiçi), <http://www.dw.com/tr/karzai-irandan-para-ald%C4%B1k/a-6150593>, 26 Ekim 2017.

da arttırılmıştır. Daha önce 10 milyon Dolar olarak ayrılan yardım tutarı afet sonrasında 100 milyon Dolara çıkartılmıştır.¹⁵⁸ Hamaney'in Pakistan ile ilgili yaptığı açıklama İran dış yardım politikasında din faktörünün etkisini göstermektedir. Hamaney tarafından yapılan yardım çağrısında “İslami kardeşlik” yapılacak yardımlara bir neden olarak gösterilmiştir.

3.4.3. Balkanlar

İran'ın bir Ortadoğu devleti olarak kendi bölgesindeki ülkelere yardımlarda bulunması normal olarak karşılanabilir. Ancak kendi bölgesi olmamasına rağmen Balkanlara yaptığı yardımlar dış yardım politikasını anlamak için önemli bir husustur. İran'ın Balkan ülkelerine yaptığı yardımlarla Avrupa ile ilişkilere bir temel oluşturmayı ve ticari ilişkileri geliştirmeyi amaçladığı söylenebilir. Ancak bazı faaliyetler ile İran'ın Balkanlarda Şii yayılcılık faaliyetleri yürütmeye çalıştığı da ileri sürülmektedir. İranlı din adamları tarafından insani yardımlar kullanılarak özellikle Arnavutluk, Makedonya, Bosna Hersek ve Kosova'da Şii mezhebinin yayılması politikası amaçlandığı ve hatta bu faaliyetler ile kara para aklandığı iddiası ile İranlı din adamı Bejandi Kosova'da 2016 yılında tutuklanmıştır.¹⁵⁹ Daha önce de değinildiği gibi din adamları İran'ın dış yardımlarında etkin bir aktör olup, faaliyetlerini çeşitli bölgelerde sürdürmektedirler.

İran, Arnavutluk, Kosova, Sırbistan, Makedonya ve Bosna Hersek'te kültürel faaliyetlerini sürdürse de en etkin olduğu ülke Bosna Hersek olmuştur. Bunun nedeni İran'ın 1992-1995 yılları arasında gerçekleşen Bosna Savaşında takındığı tutum ve Boşnaklara verdiği destektir. Dönemin İran Cumhurbaşkanı Hamaney Boşnakların başına gelenleri “İslam düşmanlığı” olarak tanımlamış ve İran tarafından Boşnaklara silah ve maddi destek sağlanmıştır.¹⁶⁰ Bu yardımların da etkisi ile İran ve Bosna Hersek arasında iyi diplomatik ilişkiler geliştirilmiş ve hatta Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi Başkanı Bekir İzzetbegoviç tarafından Rafsancani “İslam

¹⁵⁸ İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı-Türkiye, “İran'ın Pakistan'a yardımları sürüyor”, 06.10.2010, (Çevrimiçi), <http://www.irankulturevi.com/news-tr-772.cgi>, 21 Nisan 2017.

¹⁵⁹ Melahat Kemal, “Balkanlar'da İran yayılcılığına darbe”, **Time Türk**, 31.07.2016, (Çevrimiçi), <http://www.timeturk.com/balkanlar-da-iran-yayilmaciligina-darbe/haber-227528>, 24 Nisan 2017.

¹⁶⁰ “Budapeşte'de İran operasyonu”, **Takvim**, 20.10.2010, (Çevrimiçi), http://www.takvim.com.tr/yazi_dizisi/2010/10/20/budapestede-iran-operasyonu, 24 Nisan 2017.

Dünyasının barış kahramanı” olarak tanımlanmıştır. İzzetbegoviç İran’ın savaş sırasında Bosna halkına yaptığı yardımların unutulmayacağını belirtmiştir. Buna karşılık Rafsancani Bosna’yı İran’ın Avrupa’ya açılan kapısı olarak tanımlamıştır.¹⁶¹ İran Bosna Hersek’te bazı enstitü ve dergiler ile de kültürel etkinliğini arttırmayı amaçlamaktadır.¹⁶²

3.4.4. Afrika

İran’ın kendi bölgesi dışında dış yardım faaliyetlerini sürdürdüğü bir diğer bölge de Afrika bölgesidir. İran’ın yumuşak güç politikaları ile Afrika bölgesinde Şii yayılcılık politikası izlediği ileri sürülmektedir. Son döneme kadar Şii nüfusun çok sınırlı olduğu Afrika’da İran kültür evleri gibi araçlar vasıtası ile Sünni halkın Şiiliğe geçişi amaçlandığı ileri sürülmektedir. Ayrıca İran’ın bölgede finanse ettiği okullar vasıtası ile de Şiiliğe geçişin arttırıldığı belirtilmektedir. İran’ın bu faaliyetleri neticesinde göçmen olarak bölgeye gelen Şiiler haricinde yerli halktan da Şiiliğe geçenlerin olduğu iletılmaktadır. İran’ın Afrika’da Şii yayılcılık politikası izlediğine dair iddialara temel olarak artan Şii nüfus gösterilmektedir. Afrika’da nüfus olarak en kalabalık ülke olan Nijerya’nın %12’si, Çad’ın %21’i, Tanzanya’nın %20’si ve Gana’nın %8’i Şii’dir. Afrika’da Şii nüfus çok düşük oranlarda iken son 30 yıl içerisinde oranların bu düzeye geldiği belirtilmektedir.¹⁶³ Afrika’nın en kalabalık Müslüman nüfusuna sahip ülkesi olan Nijerya’da 1980’lerde neredeyse hiç Şii nüfusun olmadığı düşünüldüğünde, günümüzde oluşan %12’lik oranın ne kadar önemli olduğu görülmektedir.¹⁶⁴

İran Kızılay’ının yurt dışında bulunan 19 sağlık merkezinden Somali, Zimbabwe, Fildişi Sahili, Sudan, Sierra Leone, Gana, Komor, Kenya, Mali, Nijer ve Kongo’da olmak üzere 11 merkezi Afrika’da bulunmaktadır. İmam Humeyni Yardım

¹⁶¹ “İzzet Begoviç: Ayetullah Rafsancani İslam Dünyasının barış kahramanıdır”, **IRNA**, 26.10.2016, (Çevrimiçi), <http://www.irna.ir/tr/News/3334232/>, 24 Nisan 2017.

¹⁶² “İran’ın Balkanlar’da Kültürel Etkisi paneli”, **Time Balkan**, 24.01.2017, (Çevrimiçi), <http://timebalkan.com/iranin-balkanlardaki-kulturel-etkisi-paneli/>, 24 Nisan 2017.

¹⁶³ “İran’ın büyük Afrika oyunu!..”, **TurkNews**, 12.05.2016, (Çevrimiçi), <http://turknews.ca/iranin-buyuk-afrikayi-oyunu->, 27 Nisan 2017.

¹⁶⁴ Melahat Kemal, “Demografik oyun:İran Afrika’yı Şiileştiriyor” **Timeturk**, 12.05.2016, (Çevrimiçi), <https://www.timeturk.com/demografik-oyun-iran-afrika-yi-siilestiriyor/haber-149624>, 26 Ekim 2017.

Komitesi'ne bağlı yurt dışı ofislerine bakıldığında da Afrika'da Komor Yardım Komitesinin bulunduğu görülmektedir. İnsani yardımlar için faaliyet sürdüren bu iki örgütün Afrika'da merkezlerinin bulunması İran'ın Afrika'ya yardımlarının bir göstergesidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE İRAN'IN DIŞ YARDIM VE KALKINMA STRATEJİLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

Soğuk Savaşın sona ermesi uluslararası arenada dengelerin değişimi gibi birçok faktörü etkilerken güç kavramının algılanışı üzerinde de değişime neden olmuştur. Devletler diğer aktörler üzerinde etkin olmanın sadece sert güç vasıtası ile baskı kurarak değil, yumuşak güç politikaları izleyerek diğer aktörleri ikna yoluyla da olabileceğini görmüşlerdir. Bu bağlamda devletlerin birbiri ile ikili iletişimini ve işbirliklerini arttıran dış yardım ve kalkınma politikalarının da önemi artmıştır. Bu durum Türkiye ve İran'ın dış politikasına da yansımış ve her iki ülke etkinliklerini arttırmak için yumuşak güç politikalarını yönelmişlerdir. Bu bağlamda dış yardım ve kalkınma politikalarının kullanımı da arttırılmıştır.

Komşu iki ülke olan Türkiye ve İran buldukları bölge üzerinde etkinliklerini arttırmak amacıyla çeşitli enstrümanlar kullanmaktadır. Her iki ülkenin de “bölgesel güç” olma ya da bir diğer tabirle “bölgenin hamisi” olma çabaları devam etmektedir. Bu anlamda güçlerini arttırmak amacıyla yumuşak güç politikalarına yönelim artmış ve kamu diplomasisinin önemi yükselmiştir. Her iki ülke için de zengin bir kültürel miras, köklü bir tarihi geçmiş ve önemli bir coğrafi konuma sahip olmaları yumuşak güç politikaları için ciddi bir katkı sağlamaktadır. Ancak her iki ülke için de yumuşak güç politikalarında olumlu etki sağlamalarının yanı sıra temkinli hareket etmelerini gerektiren bazı mevcut özellikleri de bulunmaktadır. Etnisite ve mezhepsel konular üzerine oluşturulabilecek politikalar ise bazı durumlarda olumlu etki yaratırken bazı durumlarda olumsuz etki yaratabilmektedir. Ancak tüm olumlu ve olumsuz özelliklere rağmen genel anlamda yumuşak güç politikaları Türkiye ve İran'ın dış politikaları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye ve İran'ın dış politikalarının kıyaslaması öncesinde bu politikalar üzerinde etkin olan özelliklerinin kıyası yapacak olursak; öncelikli olarak coğrafik konumlarını ele almak doğru olacaktır. Birbirleri ile komşu olmalarına rağmen farklı konuma sahip olmaları dış politikaları üzerinde etkili olmaktadır. Türkiye hem Asya hem de Avrupa'da toprağı bulunan bir ülkedir. Bulgaristan ve Yunanistan gibi AB üyesi olan komşularının yani sıra eski SSCB üyesi Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ve birer Ortadoğı ülkesi olan Suriye, İran ve Irak'la da komşu durumundadır. Bu bağlamda Türkiye'nin üç bölge ile(Balkanlar, Ortadoğı ve Kafkaslar) ilişkilerinde coğrafik konumunun etkisi görülmektedir. İran ise bir Ortadoğı ülkesidir. İran'ın komşularına bakıldığında Türkiye gibi onunda eski SSCB üyesi ülkelerden bir kısmı ile(Ermenistan, Azerbaycan ve Türkmenistan ile) komşu olduğu görülmektedir. İran'ın diğer sınır komşuları ise Türkiye, Irak ve Pakistan'dır. Bu bağlamda İran'ın da Orta Asya ve Ortadoğı bölgesinde bulunan ülkeler ile ilişkilerinde coğrafi konumunun etkisinden söz edilebilir.

Türkiye ve İran toplam nüfusları bağlamında birbirlerine yakın bir nüfusa sahiptir. Türkiye'nin yaklaşık 80 milyon vatandaşı varken İran'ın da yaklaşık 83 milyon vatandaşı bulunmaktadır. Toplam nüfuslarının dini anlamda dağılımına bakıldığında bir benzerlik daha ortaya çıkmaktadır. Her iki ülkenin nüfusunun %99'luk önemli bir bölümünü Müslümanlar oluşturmaktadır. Ancak mezhepsel dağılım incelendiğinde farklılık gözlenmektedir. İran'ın Müslüman nüfusunun yaklaşık olarak %90 ile %95'ini Şiiiler ve %5 ile %10'u arasında Sünnilerden oluştuğı görülürken, Türkiye'de ise Müslüman nüfusun büyük bölümü Sünnilerden oluşmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yaptırılan bir araştırmaya göre Müslüman nüfusun %77,5'i Hanefi, %11,1'i Şafi, %1'i Caferi, %0,1 Hanbeli ve %0,3 Maliki mezhebine mensuptur. Ayrıca %6,3'lük bir grup kendisini hiçbir mezhebe mensup olarak tanımlamamakta ve %2,4'lük bir grup da mezhebini bilmemektedir.¹⁶⁵

¹⁶⁵ Aydın Hasan, "Diyanet, Türkiye'de Dini Hayatın haritasını çıkardı", **Milliyet**, 15.07.2014, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/diyanet-turkiye-de-dini-hayat-in-gundem-1911935/>, 30 Ekim 2017.

Her iki ülkenin etnik yapısına bakıldığında büyük çoğunluğu oluşturan bir etnik gurup bulunmasına rağmen farklı etnik gurupların her iki ülke içerisinde yer aldığı görülmektedir. İran nüfusu %51 Fars, %24 Azeri ve %25 oranında da diğer etnik guruplardan(Kürtler, Belluciler, Araplar, Türkmenler, Gilaniler ve Mazenderaniler) oluşmaktadır. Türkiye'nin nüfusu ise yaklaşık %70-75'lik bir oranda Türklerin, %19 Kürtlerin ve yaklaşık %7 ile %12 arasında bir grubu ise diğer etnik gurupların oluşturduğu görülmektedir.¹⁶⁶ Her iki ülke içerisinde bulunan bu farklı etnik guruplar dış yardım politikaları üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere neden olmaktadır. Örneğin; nüfusunun büyük bir bölümünü Şiilerin oluşturduğu Azerbaycan'a İran bir dış yardım politikası izlerken ülkesi içerisindeki Azeri vatandaşları dikkate alarak milliyetçi hareketleri tetiklememesi için temkinli davranabilecekken, Türkiye etnik ve tarihsel bağları da göz önüne alarak Azerbaycan'a dış yardımlarda bulunabilmektedir. Hem Türkiye hem de İran yüzyıllar öncesine dayanan bir tarihe sahip iki devlettir. Tarihsel bağları da birçok ülke ile ilişkilerinde olumlu etki yaratmaktadır. Türkiye ve İran'ın mevcut bu özellikleri dış politikalarını temelde etkilediği gibi dış yardım politikaları üzerinde de etkili olmaktadır.

4.1. Bölgesel Düzeyde Dış Yardımların Karşılaştırılması

Türkiye ve İran'ın dış yardım politikalarına bakıldığında genel anlamda sadece yakın çevrelerine değil farklı bölgelerde bulunan birçok ülkeye de yardımda bulunduğu görülmektedir. Ancak yapılan yardımların oranı incelendiğinde kendi bölgelerinde bulunan ülkelere yapılan yardımların daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Örneğin; 2016 yılında Türkiye'nin resmi kalkınma yardımlarının dağılımı incelendiğinde, Orta Doğu bölgesi ülkelerine yapılan toplam yardım tutarı 5 milyar 943 milyon 180 bin Dolar, Kafkaslar ve Orta Asya bölgesi ülkelere yapılan toplam yardım tutarı 191 milyon 480 bin Dolar, Avrupa bölgesi ülkelere yapılan toplam yardım tutarı 190 milyon 410 bin Dolar ve Amerika bölgesi ülkelere yapılan toplam yardım tutarı 6 milyon 510 bin Dolar olarak görülmektedir. Soğuk

¹⁶⁶ CIA, "Middle East: Turkey", (Çevrimiçi), <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, 30 Ekim2017.

Savaş sonrasında Türkiye'nin en fazla yardım yaptığı bölgeler Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya bölgeleri olmuştur. Türkiye'nin farklı bölgelerde bulunan birçok ülkeye yaptığı bu yardımlar ile amacı Başbakan Yardımcısı Hakan Çavuşoğlu tarafından şu şekilde dile getirilmiştir: “Türkiye, gittiği her coğrafyada dil, din, ırk ayırt etmeksizin kalıcı refah ve barış kuşağının zeminini güçlendirmeyi hedeflemektedir.”¹⁶⁷ Yapılan yardımların dağılımı incelendiğinde, dünyanın dört bir yanında bulunan birçok ülkeye yardım yaptığı görülsede yardımların büyük oranda Müslüman ülkelere gerçekleştirildiği görülmektedir.

İran için Türkiye gibi dış yardım tutarları ile ilgili veriler bulunmamasına rağmen, dış yardım faaliyetleri incelendiğinde benzer bir durumdan söz etmek doğru olacaktır. Örnekler göstermektedir ki İran'ın özellikle devlet kaynaklı dış yardımlarında yakın bölgeler için yüksek tutarlarda yardımlar yapılmaktadır. Örneğin; 2007 yılında Irak'a hibe olarak 1 Milyar Dolar tutarında yardım gerçekleştirilmesine karar verilmiş ve 2013 yılında Suriye'ye 4 milyar Dolarlık kredi verilmiştir. Yine 2010 yılında Pakistan'da yaşanan sel felaketi sonrasında İran hükümeti tarafından yıllık 10 milyon Dolar olarak ayrılan yardım tutarı arttırılmış ve 100 milyon Dolara çıkartılmıştır. İran'ın komşu ülkelere yaptığı bu yardımlar kadar yüksek olmamakla birlikte Balkanlar ve Afrika'ya da yardımlarda bulunduğu görülmektedir.

Türkiye ve İran tarafından gerçekleştirilen dış yardımlar göstermektedir ki kendilerini “bölgesel güç” olarak tanımlayan bu iki devlet, hem bölgelerinin hamiliğini üstlenmek istemekte, hem de bölgesel güç olmanın da bir gereği olan diğer bölgeler ile ilişkide olma koşulunu sağlamayı amaçlamaktadırlar. Her iki ülke de hem bölgelerinde yaşanan gelişmelere hem de diğer bölgelerde yaşanan gelişmelere tepkisiz kalmamaktadır.

¹⁶⁷ TİKA, “Türkiye Kalkınma Yardımları 2016 Raporu”, (Çevrimiçi), <http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2016/T%C3%BCrkiye%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu%202016.pdf>, 30 Ocak 2018, s.2.

4.1.1. Ortadoğu

Ortadoğu bölgesi coğrafi konumu nedeni ile hem Türkiye hem de İran için dış politikada en önemli bölgelerden bir tanesidir. Kendilerini “bölgesel güç” olarak tanımlayan bu iki devlet özellikle 2010 sonrasında Ortadoğu’da yaşanan olaylar sonucunda bölge ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesine ve sorunların çözümünde rol almaya büyük önem vermiş ve bu doğrultuda yumuşak güç politikası ve dış yardım politikası uygulamışlardır. Türkiye bölge ülkeleri ile ilişkilerinde sıfır problem ilkesini benimsemiştir. Türkiye ve İran’ın coğrafi konumları nedeni ile bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeleri ya da yardım yapmaları sadece iktisadi temellere dayanmamaktadır. Bölgede yaşanan olayların bu iki ülkeyi de etkilemesi nedeniyle her iki ülke sorunların çözümünde de rol almak istemektedir. Bölgede yaşanan olaylar her iki ülke için bir güvenlik sorunu doğurmaktadır. Bu da iki ülkenin de olaylar karşısında aktif rol almasına neden olmaktadır.

Türkiye’nin her zaman dış yardım yaptığı bölgeler içerisinde yer alan Ortadoğu bölgesine yapılan resmi kalkınma yardımları 2012 yılı ve sonrasında en yüksek tutarlara ulaşmıştır. 2011 yılında bölgeye yapılan yardım tutarı 292 milyon 640 bin Dolarken 2012 yılında yaklaşık 5 kat artış göstermiş ve 1 milyar 124 milyon 240 bin Dolar tutarında yardım gerçekleştirilmiştir. En yüksek yardımlar ise 2015 ve 2016 yıllarında gerçekleştirilmiştir. 2015 yılında 2 milyar 988 milyon 400 bin Dolar ve 2016 yılında 5 milyar 943 milyon 200 bin Dolar Resmi Kalkınma Yardımı gerçekleştirilmiştir. Özellikle 2012 sonrasında gerçekleşen bu artışın temelinde genel anlamda bölgede yaşanan olayların olduğu söylenebilir ancak bu artış içerisinde Türkiye’nin Suriyeli mülteciler için yaptığı yardımlar önemli bir yer tutmaktadır. TİKA raporlarına göre 2016 yılında Türkiye’nin Suriye’ye yapmış olduğu resmi kalkınma yardımı tutarı 5 milyar 851 milyon 230 bin Dolar’dır. Bu da göstermektedir ki Türkiye’nin 2016 yılında İki Taraflı Resmi Kalkınma Yardımlarının %93’lük bölümü Suriye’ye yapılmıştır.¹⁶⁸

İran da Türkiye gibi bölgesinde yaşanan olayların çözümünde etkin rol almıştır. İran’ın yıllık olarak bölge ülkelerine yapmış olduğu kalkınma yardımlarının

¹⁶⁸ TİKA, a.g.e., s.19.

tutarları temin edilemese de 2010 öncesinde de bölge ülkelerine maddi yardımlarda bulunulduğu görülmektedir. Hatta Türkiye'nin bölge ülkelerine yapmış olduğu kalkınma yardımları 2012 yılı ve sonrasında milyar Dolarlara ulaşırken İran'ın 2007 yılında Irak'a hibe olarak 1 milyar Dolar tutarında yardım yapmaya karar verdiği görülmektedir. Türkiye'nin 2007 yılında bölgeye yapmış olduğu toplam resmi kalkınma yardımı tutarı 595 milyon Dolar olarak açıklanmıştır. Bu durum İran'ın bölge ülkelerine yapmış olduğu yardımların tutarlarının Türkiye'ye kıyasla daha yüksek olduğu düşüncesini ortaya çıkartmaktadır. Sadece Irak için değil Suriye, Filistin ve Lübnan için yapılan yardımlar da İran milli gelirinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. İran bölgede yaşanan olaylar karşısında hem resmi makamlar vasıtası ile hem de İran Kızılay'ı ve İmam Humeyni Yardım Komitesi gibi yardım kuruluşları vasıtası ile destek faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Bölge ülkelerine İran tarafından yapılan dış yardımların nedenleri arasında Türkiye gibi "bölgenin hamiliğini" üstlenmek, ekonomik ilişkileri geliştirmek ve bölgede yaşanan olayların ülkesini etkilemesini önlemek sayılabileceği gibi Türkiye'den farklı olarak Şii yayılcılığı politikasını izlediği de söylenebilir. Örneğin; İran'ın Filistin'de ideolojik olarak İslam Cumhuriyetine yakın bir Şii grup oluşturduğu dile getirilmektedir. Filistin'de ilk Şii direniş grubunun kısa adı Sabirin ya da Hasın iletilmektedir.¹⁶⁹

Türkiye ve İran'ın bölge ülkelerinde yaşanan sorunların çözümü ile ilgili aktif rol aldıkları görülmektedir. Bu tutumlarına bir örnek olarak 2017 yılında yaşanan Katar krizindeki tutumları ele alınacak olursa, 5 Haziran 2017 tarihinde kriz başlamış ve her iki ülke de sorunun çözümü için yardımlarda bulunmuştur. Her iki ülke de Katar'a aynı yardımlar ile destek olmuştur. Bu iki bölgesel gücün Ortadoğu'da en fazla dış yardım yaptığı ülkelere bakıldığında, İran'ın siyaseten yardımlarda bulunduğu Suriye, Filistin, Lübnan ve Irak'a, Türkiye'nin ise özellikle Suriye'ye ve sonrasında Irak ve Filistin'e yardımlarda bulunduğu görülmektedir.

¹⁶⁹ "İran Filistin'de İran yanlısı Şii grup oluşturdu", **a.g.e.**

4.1.2. Orta Asya ve Kafkaslar

Orta Asya ve Kafkaslar bölgesi hem Türkiye hem de İran için yakın bir bölge konumundadır. Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlıklarını ilan eden ülkeler her iki ülke için ilişkilerin geliştirilmesi gereken bir bölge oluşturmuştur. Bağımsızlıklarının ilanı ile bu bölge sadece Türkiye ve İran için değil Batılı güçler için de önemli bir saha haline gelmiştir. Bölge Batılı devletler için olduğu gibi Türkiye ve İran için de önemli bir ticaret alanı sağlamaktadır. Türkiye ve İran'ın bölge ile ilişkilerini geliştirmesinde coğrafik konumunun yanı sıra farklı etkenler de olumlu etkiye bulunmaktadır. Her iki ülke için yumuşak güç politikası olarak kullanılan etnik ve tarihsel bağlar ilişkilerin geliştirilmesi için araç olarak kullanılmıştır. Bölgede bulunan Türkî ve Fars halklar bölge ile bağ kurmak ve ilişkileri güçlendirmek için bir araç olmuştur. Orta Asya ve Kafkaslar her iki ülke için önemli bir ticari alan sağlamanın yanı sıra ülke güvenliği ve istikrarının devamlılığı için de önemli bir yer tutmaktadır. Güney Kafkasya Türkiye'nin güvenliği ve istikrarı için önemli bir yer tutarken, İran için Orta Asya Çin ve Pasifik'e, Kafkaslar da Karadeniz ve Avrupa'ya kapıların açılması anlamına gelmektedir. Bölge ülkeleri içerisinde kültürel bağların da etkisi ile Tacikistan'ın İran için önemi artarken, Azerbaycan'ın da Türkiye için önemi büyüktür.

İran ve Türkiye için önemli bir bölge olan Kafkaslar ve Orta Asya ile ilişkilerin geliştirilmesinde kullanılan araçlardan biri dış yardım ve kalkınma politikaları olmuştur. İran'ın bölgede en fazla Tacikistan ve Afganistan'a yardımda bulunduğu söylenebilirken, Türkiye'nin de en fazla resmi kalkınma yardımını Afganistan, Pakistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan'a yaptığı görülmektedir. 1990 sonrasında bağımsızlıklarını ilan eden bu ülkeler için her iki ülke de kalkınma yardımları ile destek sağlamıştır.

Türkiye açısından bakıldığında 1990'lı yıllarda yapılan resmi kalkınma yardımlarının büyük bir bölümü bölge ülkelerine yapılmıştır. Orta Asya ve Kafkaslar Türkiye'nin 1990 sonrasında 2012 yılına kadar en fazla kalkınma yardımı yaptığı bölge olmuştur. İran için bölgenin öneminin yanı sıra bölge nüfusunun çoğunluğunun Sünni olması yardımlar konusunda çekincelere neden olsa da Tacikistan ile olan

kültürel bağlar ve yardımlar, Afgan mültecilere yapılan yardımlar, Afganistan ve Pakistan'a yapılan kalkınma yardımları ele alındığında görülmektedir ki İran bölge devletleri ile ilişkileri güçlendirmek için dış yardımları araç olarak kullanmaktadır.

Türkiye ve İran'ın bölge ülkelerine yapmış olduğu dış yardım tutarlarının net kıyaslaması yapılamamakla birlikte, İran'ın sadece Afganistan için 2002 yılında Tokyo'da yapılan toplantıda vaat ettiği ve 5 yıl içerisinde tamamını sağladığı 560 milyon Dolar tutarındaki yardımın, Türkiye'nin 2002 ile 2006 yılları arasında gerçekleştirdiği toplam yardım tutarı olan 2 milyar 244 milyon Doların(OECD raporlarına göre) yaklaşık dörtte birine denk gelmesi yardımlar anlamında İran'ın da Türkiye kadar aktif olduğunu göstermektedir.

4.1.3. Balkanlar

Balkanlar Türkiye ve İran tarafından dış yardım yapılan bölgelerden biridir. Türkiye'nin bölge ülkelere olan coğrafi yakınlığı, kültürel, etnik ve tarihsel bağları yardımlar için bir neden oluştururken ekonomik nedenler de Türkiye'nin bölge ülkelere yardım yapmasında rol oynamaktadır. Türkiye için belirtilen coğrafi yakınlık, etnik, kültürel ve tarihsel bağlar İran için geçerli olmasa da İran'ın bölge ülkelere yardımlarda bulunduğu görülmektedir. İran'ın bölge ülkelere yapmış olduğu bu yardımların nedenleri iki temele bağlanabilmektedir. Bu nedenlerden ilki Türkiye gibi İran'ın da bölge ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilerini artırma isteği, ikincisi ise Şii yayılcılığı politikasıdır. Türkiye ve İran'ın bölge ülkeleri içerisinde en fazla yardım yaptıkları ülkeler incelendiğinde aynı ülkeler karşımıza çıkmaktadır: Bosna-Hersek, Arnavutluk, Makedonya ve Kosova. Yüksek tutarlarda olmasa da her iki ülke tarafından bu dört ülkeye dış yardım yapılmaktadır.

Türkiye'nin bölge ülkelere yapmakta olduğu resmi kalkınma yardımları diğer bölgelere kıyasla daha düşük oranda olsa da Balkanlar'a yapılan dış yardımların 1990'lı yıllardan itibaren başlayarak düzenli olarak devam ettiği görülmektedir. Bölgeye en fazla yardım 2015 yılında yapılmış olup, 2015 yılında bölgeye toplam 222 milyon 920 bin Dolar yardım yapılmıştır. 2016 yılında bu tutar düşüş göstermiş

ve toplam 190 milyon 400 bin Dolar kalkınma yardımı yapılmıştır.¹⁷⁰ İran'ın bölgeye yapmış olduğu dış yardımlar üzerinde dini amaçların etkisi incelenirken, Türkiye'nin bölgeye yaptığı RKY'lerinin de dini açıdan ele alınması gerekecektir. Türkiye'nin bölge ülkeleri içerisinde en fazla resmi kalkınma yardımı yaptığı ülkeler Bosna-Hersek, Kosova, Arnavutluk ve Makedonya'dır. Bu da göstermektedir ki Türkiye'nin bölgeye yaptığı yardımların büyük bölümü Müslüman halkın yaşadığı ülkelere yapılmaktadır. 2004 ile 2016 yılları arasında bu dört ülke için yapılan yardımlar bölge ülkelerine yapılan toplam RKY'nin yaklaşık %66'lık bölümünü oluşturmaktadır.

İran'ın kendisine komşu olmayan bu ülkelere yaptığı yardımlar incelendiğinde, Bosna-Hersek başta olmak üzere Arnavutluk, Makedonya ve Kosova'ya insani yardımlarda bulunulduğu görülmektedir. İran'ın dış yardım kurumları içerisinde yer alan din adamlarının vakıfları da bu bölgede yardım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Din adamları tarafından gerçekleştirilen bu faaliyetlerin Şii yayımcılık politikasını desteklemek amacı ile yapıldığı ileri sürülmektedir. İran bölge ülkeleri ile sadece dış yardımlar vasıtası ile değil kültürel faaliyetler aracılığı ile de ilişkileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. İran'ın Bosna-Hersek'e yapmış olduğu yardımlar ile ilgili bir konuşmasında, Rafsancani'nin Bosna-Hersek'i İran'ın Avrupa'ya açılan kapısı olarak tanımlaması, bu yardımların bir nedeninin de Batılı ülkeler ile bir bağlantı kurmak olduğunu göstermektedir.

4.1.4. Afrika

Türkiye ve İran'ın dış yardım politikalarında komşu devletlerle ilişkilere verdikleri önem kadar Afrika bölgesindeki ülkeler ile kurulan ilişkilere de önem verdikleri görülmektedir. Afrika bölgesinde bulunan ülkeler ile kurulan işbirlikleri ve yapılan yardımlar hem o ülkeler ile ticari ilişkileri geliştirme açısından hem de "bölgesel güç" olduklarını dile getiren bu iki devletin söylemlerini uluslararası arenada kabul ettirmeleri açısından önem içermektedir. Bölgesel güç olan devletlerin bölgelerinde bulunan ülkeler üzerinde etkileri kadar diğer bölgelerde de etkin

¹⁷⁰ TİKA, a.g.e., s.19.

olmaları beklenmektedir. Afrika bölgesi hem bu açıdan hem de her iki devlet için önemli bir pazar sağlamasından dolayı önemlidir. Bu nedenle hem dış yardımlar hem de farklı yumuşak güç politikaları vasıtasıyla bölge ülkeleri ile olan ilişkiler güçlendirilmektedir. Öğrenci değişim programları ve kültür evleri gibi çeşitli yollarla ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Türkiye ve İran tarafından bölge ülkelerine dış yardım sağlanmaktadır. Türkiye tarafından yapılan resmi kalkınma yardımları incelendiğinde, her yıl diğer bölgelere kıyasla daha düşük oranlarda olmakla birlikte yardımların yapıldığı görülmektedir. 2015 yılında Afrika kıtasında bulunan 54 ülkenin 49'una resmi kalkınma yardımı yapılmış olması Türkiye açısından bölge ülkeleri ile ilişkilerin önemsendiğini göstermektedir. Bölge ülkelerinin tamamına yardım yapılmasına rağmen tutarsal anlamda daha fazla yardımın Müslüman Sünni ülkelere yapıldığı görülmektedir. Türkiye tarafından bölgede en çok yardım Sudan, Somali, Mısır ve Tunus'a yapılmıştır. Bu ülkelere yapılan yardımlarda din açık bir neden olmasa da en fazla yardımın yapıldığı ülkeler için ortak paydayı oluşturmaktadır. Arap Baharı'nın bu ülkelere yapılan yardımlarda artışa neden olduğu görülmektedir. Afrika bölgesine yapılan resmi kalkınma yardımları 2010 yılında 38 milyon Dolar tutarındayken 2011 sonrasında artış göstermiştir. Afrika bölgesine 2011 yılında 269 milyon 780 bin Dolar, 2012 yılında 749 milyon 470 bin Dolar, 2013 yılında 782 milyon 730 bin Dolar, 2014 yılında 383 milyon 300 bin Dolar ve 2015 yılında 183 milyon 440 bin Dolar tutarında toplam resmi kalkınma yardımı yapılmıştır. Türkiye'nin Afrika bölgesine yaptığı yardımlardaki bu dönemsel artışın temelinde Mısır, Tunus ve Somali'ye yaptığı yardımlar bulunmaktadır.

İran'ın ise bölge ülkelerine yapmış olduğu yardımlar ile ilgili net veriler elimizde olmamasına rağmen İran Kızılay'ının yurt dışında bulunan 19 sağlık merkezinden 11'inin Afrika bölgesinde oluşu bu bölgeye yapılan yardımları görmek için veri sağlamaktadır. Bu sağlık merkezleri çoğunlukla Afrika'nın Müslüman ülkelerinde bulunmaktadır. Ayrıca İran tarafından kültür evleri ve öğrenci programları vasıtası ile Afrika bölgesinde bulunan devletler üzerinde Şiileştirme politikası izlendiği dile getirilmektedir. Afrika bölgesinde artan Şii nüfusunda İran'ın

bu politikasının etkisi olduğu görülmektedir. İran'ın bölge ülkelerine yapmış olduğu yardımların bir nedeninin de Şiileştirme çabası olduğu belirtilmelidir.

4.2. Dış Yardım Kurumları Açısından Karşılaştırılması

Dış yardım daha önce de belirtildiği gibi ülkelerin ya da uluslararası örgütlerin diğer ülke veya örgütlere sağladıkları bağış, kredi ya da borçlardır. Dış yardım ya da kalkınma yardımları ikili işbirlikleri ile yapılabildiği gibi çok taraflı işbirlikleri ile de yapılabilmektedir. Devletler bu yardımları resmi kurumlar vasıtası ile yapabileceği gibi sivil toplum kurumları ya da özel sektör vasıtası ile de yardımlar gerçekleştirilebilmektedir.

Türkiye ve İran açısından dış yardım ve kalkınma yardımlarını gerçekleştirme yöntemleri incelendiğinde, (İran için net bir veri elde edilemese de) yardımlarının bir kısmını üyesi oldukları örgütler vasıtası ile gerçekleştiriyor olsalar da çoğunluğunun ikili işbirliği anlaşmaları ile gerçekleştirdikleri görülmektedir. İkili işbirliklerinin çok taraflı işbirliklerine oranla donör ve alıcı ülke arasında ilişkilerin artışında daha etkili olması, bölgesel güç olmak isteyen bu iki devlet için dış yardımlarını gerçekleştirirken ikili işbirliklerine öncelik vermelerinde etkili olmaktadır. İkili işbirlikleri ile hem kendi bölgelerinde hem de diğer bölgelerde iyi ilişkiler inşa etmeyi amaçlamaktadırlar.

Türkiye ve İran dış yardım ve kalkınma yardımlarını resmi kurumlar vasıtası ile gerçekleştirdiği gibi sivil toplum örgütleri ya da özel sektör vasıtası ile de yapmaktadır. Türkiye açısından dış yardım ve resmi kalkınma yardımları büyük oranda resmi kurumlar vasıtası ile gerçekleştirilmektedir. 2016 yılında Türkiye tarafından gerçekleştirilen 7 milyar 943 milyon 300 bin Dolar değerindeki kalkınma yardımının, 6 milyar 695 milyon 500 bin Dolarlık kısmı resmi akımlar yolu ile 1 milyar 247 milyon 800 bin Dolarlık kısmı ise özel akımlar(STK'lar ve özel sektör) yolu ile sağlanmıştır. Bu tutarlara bakıldığında Türkiye'nin 2016 yılında gerçekleştirdiği kalkınma yardımlarının yaklaşık %84'i resmi akımlar tarafından geri kalan %16'sı da özel akımlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Resmi akımlar yolu ile gerçekleşen kalkınma yardımının içerisinde de 6 milyar 487 milyon 700 bin Dolar

tutarındaki bir bölümü resmi kalkınma yardımlarını oluşturmaktadır. Resmi kalkınma yardımlarının %96'lık bölümü iki taraflı resmi kalkınma yardımları iken %4'lik bir bölümü çok taraflı resmi kalkınma yardımlarından oluşmaktadır.¹⁷¹ İran için dış yardım ve kalkınma yardımları için net tutarlar temin edilemese de ekonomisinin doğrudan ya da dolaylı olarak(bonyadlar aracılığı ile) %85'inin devlet kontrolünde olmasını ele alarak yardımlarında büyük oranda resmi kanallarla yapıldığı söylenebilecektir.¹⁷²

Türkiye ve İran'ın dış yardım faaliyetlerini yürüten kurumlar incelendiğinde öncelikle karşımıza TİKA ve İran İslam Cumhuriyeti Ekonomi ve Maliye Bakanlığı çıkmaktadır. Türkiye ve İran'ın dış yardım yapan diğer kurumları incelendiğinde Türkiye Kızılay'ı ve İran Kızılay'ı ya da dış yardım politikalarına bir destek kurum olarak kabul edilebilecek olan öğrenci değişim programları yapısal olarak benzerlik gösteren enstrümanlar olarak görülmektedir. Her iki ülkenin dış yardım enstrümanları içerisinde yer alan dini kurum ya da yapılar incelendiğinde, Türkiye'de Başbakanlığa bağlı bir resmi kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı dış yardım faaliyetleri yürüten kurumlar içerisinde yer alırken İran'da ise dini liderler dış yardım faaliyetleri içerisinde yer almaktadır.

4.2.1. TİKA ve İran İslam Cumhuriyeti Ekonomi ve Maliye Bakanlığı

Türkiye ve İran'ın resmi kalkınma yardımlarını gerçekleştiren temel aktörleri incelendiğinde Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı ve İran İslam Cumhuriyeti Ekonomi ve Maliye Bakanlığı karşımıza çıkmaktadır. TİKA Türkiye'nin tek resmi kalkınma ajansı konumundayken, İran Ekonomi ve Maliye Bakanlığı da İran'ın dış yardımlarından sorumlu bakanlıktır. İran Ekonomi ve Maliye Bakanlığının dış yardım faaliyetleri ile ilgili bilgiler temin edilemezken, TİKA faaliyetleri ile ilgili şeffaflık ilkesi doğrultusunda detaylı raporlar sunmaktadır. Günümüzde 150 ülkede faaliyet yürütmekte olan TİKA 54 ülkede 56 koordinasyon ofisine sahiptir. TİKA'nın koordinasyon ofisleri incelendiğinde sadece yakın

¹⁷¹ TİKA, "Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2016", s.11.

¹⁷² Bkz. s.53.

bölgelerde değil Afrika ve Uzakdoğu dâhil birçok bölgede faaliyet yürüttüğü görülmektedir. Buna kıyasla İran Ekonomi ve Maliye Bakanlığı ele alınacak olursa bakanlığın görev tanımları içerisinde yer alan “denizaşırı yardımların önünü açmak” tanımı göstermektedir ki bakanlık tarafından gerçekleştirilen dış yardımlar da sadece yakın bölgeler ile sınırlı kalmamaktadır.

4.2.2. Türk Kızılay’ı ve İran Kızılay’ı

Türkiye ve İran’ın dış yardım kuruluşları içerisinde, insani yardımlar açısından önemli rol oynayan Türk Kızılay’ı ve İran İslam Cumhuriyeti Kızılay Derneği benzer özelliklere sahip olan kuruluşlardır. Uluslararası Kızılay-Kızılhaç Hareketi’ne bağlı olarak kurulan bu iki kuruluş çalışmalarını bağımsız olarak sürdürmektedir. Bu iki dernek sadece ülke içerisinde değil tüm dünyada ihtiyaç sahiplerine yardım prensibi ile çalışmaktadır. Bu nedenle Türk Kızılay’ı ve İran Kızılay’ının yurt dışında yapmış oldukları faaliyetler bu ülkelerin yapmış oldukları kalkınma yardımları için veri sağlamaktadır.

Türk Kızılay’ı ve İran Kızılay’ının faaliyetlerini kıyaslayacak olursak; 1922 yılında kurulmuş olan İran Kızılay’ı dünyanın dört bir yanında faaliyetlerini sürdürmektedir. Derneğin 19 ülkede 26 sağlık merkezi bulunmaktadır. Bu merkezlerin bulunduğu ülkeler de göstermektedir ki İran’ın yardımları sadece bulunduğu ya da yakın olduğu bölgelere yapılmamaktadır. Sağlık merkezleri Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkaslarda bulunduğu gibi yarısından fazlası Afrika bölgesinde bulunmaktadır. Kurumun 2014 yılında en fazla nakit yardımda bulunduğu ülke Filistin olmuştur. 2014 yılında kurum tarafından yapılan nakit yardımların %30’u Filistin’e yapılmıştır. Dernek tarafından aynı yardımların en fazla yapıldığı ülke Irak olmuştur. İran Kızılay’ı tarafından yapılan aynı yardımların %79’luk bölümü Irak’a yapılmıştır. Filistin, Irak, Burundi, Kuzey Kore ve Sierra Leone derneğin 2014 yılında hem nakdi hem aynı yardım yaptığı ülkeler olup, Suriye, Afganistan, Lübnan, Tanzanya, Pakistan, Hindistan, Türkiye, Senegal, Sudan ve Yemen sadece aynı, Somali, Azerbaycan, Gine, Sırbistan, Bosna Hersek, Filipinler,

Ukrayna, Merkez Afrika, Kenya ve Mali sadece nakdi yardımların yapıldığı ülkelerdir.¹⁷³

1868 yılında kurulan Türk Kızılay'ı da İran Kızılay'ı gibi sadece kendi bölgesinde değil birçok farklı bölgede çalışmalarını yürütmektedir. Kuruluşundan günümüze 137 ülkeye yardımda bulunmuş olan dernek, son 10 yılda 78 ülkeye yardımda bulunmuştur. Türk Kızılay'ının 2015 yılında uluslararası faaliyetler için harcamış olduğu tutar 995 bin 257 TL olarak açıklanırken, 2016 yılında bu tutar artış göstermiş ve 2 milyon 612 bin 50 TL tutarında uluslararası alanda faaliyet gösterilmiştir.¹⁷⁴

4.2.3. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dini Liderler

Türkiye ve İran'ın dış yardım kurumları içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dini Liderlerin kıyaslanması kurum yapıları anlamında doğru olmasa da dini yapılarının kıyası anlamında ele alınacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı anayasa ile düzenlenmiş bir resmi kurumdur. Başkanlık hem ülke sınırları içerisinde hem de ülke sınırları dışında dini meselelerle ilgili faaliyetler yürütmektedir. İran dış yardımları içerisinde faaliyetleri ile yer alan dini liderler ise kendilerine tabi olan halktan yıllık gelirlerinin %20'si tutarında Khums adı verilen paylarını almakta, bunun bir kısmı ile de dış yardım faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Yapısal anlamda Diyanet İşleri Başkanlığı bir resmi kurumken, dini liderler Makarem Shirazi, Fazel Lankarani, Safi Golpayegani, Amoli ve Sistani gibi Ayetullahların vakıfsal yapılarıdır. Diyanet İşleri Başkanlığının yurt dışı faaliyetleri resmi ve yasal yollarla sürdürülmekteyken, dini liderler resmi faaliyetlerin yanı sıra gayri resmi faaliyetler de yürütebilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'nin resmi kalkınma yardımları içerisinde neredeyse her sene yüksek oranlarda olmasa da yer almaktadır. 2014 yılında Başkanlık tarafından 49 milyon 910 bin Dolar kalkınma yardımı gerçekleştirilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığının faaliyetleri içerisinde yer alan Kuran-ı Kerim'i farklı dillere çevirmek gibi çalışmaları da yumuşak güç

¹⁷³ Iranian Red Crescent, **Biannual Report 2013-2014**, s.49.

¹⁷⁴ Türk Kızılayı, "Mali Bilgiler", (Çevrimiçi), <https://www.kizilay.org.tr/kurumsal/mali-bilgiler>, 10 Kasım 2017,.

politikaları ile Müslümanlığın daha fazla millete ulaşmasının amaçlandığını göstermektedir.

Dini Liderlerin yardımlarına bakıldığında Somali ve Lübnan gibi Müslüman ülkelere yardımlarda buldukları görülmektedir. Dini liderler İmam paylarından yardımlarda buldukları gibi kendilerine tabi olan halkın da Müslüman ülkelere yardımda bulunması için çağrıda bulunarak destek sağlamaktadırlar. Dini liderler yumuşak güç politikaları ve dış yardımlar ile İran'ın Şii yayılcılığı politikasına da destek sağlamaktadır. Dini liderler insani yardımları kullanarak Balkanlarda Şii yayılcılık politikasını desteklemişlerdir.¹⁷⁵

4.2.4. Diğer Yardım Kuruluşları

Türkiye ve İran'ın kıyaslama yapılarak temel dış yardım kuruluşları ele alınırken Türkiye için AFAD ve Türk Eximbank'ın, İran için de özellikle İmam Humeyni Yardım Komitesinin ele alınması gerekmektedir. Bu kurumların aynı amaçlar doğrultusunda faaliyet yapan kurumlar olduklarının söylenmesi elbette mümkün değildir. Ancak özellikle AFAD ve İmam Humeyni Yardım Komitesinin insani yardımlar açısından da olsa bir benzerlik gösterdiği söylenebilir.

İran'ın yarı resmi bir yardım kurumu olan İmam Humeyni Yardım Komitesi dış yardım faaliyetleri içerisinde önemli bir rol üstlenmektedir. 8 ülkede yardım komitesi bulunan kurum hem yurt içinde hem de yurt dışında ihtiyaç sahiplerine yardımlarda bulunmaktadır. Bu özelliği ile Türkiye'nin dış yardım kuruluşları arasında yer alan AFAD ile benzerlik gösterirken bir açıdan farklılık gösterdikleri görülmektedir. Komite tarafından yapılan yardımlar incelendiğinde yardımların Müslüman olan ülkelere yapıldığı görülmektedir. AFAD'ın faaliyetleri incelendiğinde ise sadece Müslüman ülkelere değil, doğal afetlerin ya da toplumsal olayların yaşandığı ülkelere dini ya da etnik ayrım gözetmeksizin yardımda bulunulduğu görülmektedir. Her iki kurumun da yardımlarını büyük oranda aynı yardımlar olarak yapmaktadırlar.

¹⁷⁵ Bkz. s.72-73.

4.2.5. Öğrenci Değişim Programları

Öğrenci değişim programları hem Türkiye'nin hem de İran'ın yumuşak güç politikası argümanları içerisinde yer almaktadır. Her iki ülke tarafından bu argümana önem verilmektedir. Bu programlar vasıtası ile Türkiye veya İran'da eğitim gören ve sonrasında kendi ülkelerine dönen öğrenciler birer elçi olarak görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Binali Yıldırım tarafından yapılan bir konuşmada bu öğrenciler için “gönüllü elçiler” ifadesi kullanılırken, eğitim için İran'a gelen öğrenciler Kültürel Devrim Yüksek Konsey Kurulunun 1385 nolu kararı ile “İran İslam Cumhuriyetinin diplomatik elçileri” olarak tanımlanmışlardır. Türkiye yabancı öğrenciler vasıtası ile diğer ülkeler ile siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkileri geliştirmeyi amaçlamakta, hatta bu amaç doğrultusunda Türkiye'de eğitim almış ve mezun olmuş yabancı öğrencilerin ülkelerinde Türkiye mezun dernekleri kurmak için çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye ve İran'a en fazla hangi ülkeden öğrenci geldiği incelendiğinde; Türkiye'de en fazla Azerbaycan, Türkmenistan ve Suriye uyruklu öğrenciler eğitim alırken, İran'da Afganistan, Irak, Orta Asya, Afrika ve Arap ülkelerinden gelen öğrenciler eğitim almaktadır. 2015-2016 akademik yılında Türkiye'de toplam 87 bin 903 yabancı uyruklu üniversite öğrencisi eğitim alırken, 2014 yılında İran'da 16 bin yabancı öğrenci eğitim almıştır. Ancak iki ülkeye gelen yabancı öğrencilerin almış oldukları eğitimler incelendiğinde; Türkiye'de bu öğrencilerin farklı branşlarda üniversite eğitimi aldıkları görülürken İran'da eğitim gören yabancı öğrencilerin sadece 3 bin 500'ünün üniversite eğitimi için ülkeye geldiği geri kalan 12 bin 500 kişinin din eğitimi için İran'da buldukları görülmektedir. İran'da eğitim gören yabancı öğrencilere Şii mezhebi anlatılmakta ve İran ideolojileri benimsetilmeye çalışılmaktadır.¹⁷⁶ Bu durumda İran'ın dini eğitim ile Şii yayılcılık politikasını desteklemeyi amaçladığı söylenebilir. Türkiye'ye gelen yabancı öğrencilerin dini eğitim alabilmesi için de Türk Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan projeler bulunmaktadır. Bu projeler ile özellikle Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya

¹⁷⁶ Ali Semin, “İran Eğitim Sistemi ve Türkiye-İran Eğitim İşbirliği Etkileri”, **BİLGESAM**, 09.11.2011, (Çevrimiçi), http://www.bilgesam.org/incele/1138/-iran-egitim-sistemi-ve-turkiye-iran-egitim-isbirligine-etkileri/#.Wh3_u1u0PIU, 28 Kasım 2017.

ülkelerinin ve Müslümanların yaşadığı diğer ülkelerin din görevlisi ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır.

4.3. Türkiye ve İran'ın Mülteci Politikaları

Birleşmiş Milletler tanımına göre mülteci ırk, din, milliyet, siyasi görüş ya da belirli bir sosyal gruba üyelik nedeni ile zulüm, savaş veya şiddetten dolayı ülkesinden kaçmaya zorlanan ve eve geri dönmekten korkan kişilerdir.¹⁷⁷ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu(BMMYK) verilerine göre dünya çapında zorla göç ettirilmiş olan insan sayısı 65 milyon 600 bin kişiyken, mülteci sayısı 22 milyon 500 bin olarak iletilmektedir.¹⁷⁸

Türkiye ve İran mültecilere ev sahipliği yapan önemli iki ülke konumundadır. Birçok gelişmiş devlete oranla Türkiye ve İran bölgelerinde yaşanan olayların da etkisi ile ev sahipliği yaptıkları mülteci sayıları açısından yüksek durumdadır. Örneğin, BMMYK verilerine göre 2016 yılında ABD’de 824 bin 71 mülteci bulunurken, Kuzey, Güney, Batı ve Merkez Avrupa’nın tamamında ise 3 milyon 516 bin 202 mülteci bulunmaktadır.

Türkiye ev sahipliği yaptığı 3 milyon 900 bin kişilik mülteci sayısı ile dünyadaki en fazla mülteci barındıran ülke konumuna gelmiştir. Türkiye’nin ev sahipliği yaptığı mültecileri oluşturan gruplar incelendiğinde en büyük grup Suriyelilerden oluşmakta olup, Iraklılar, Afganlar, İranlılar ve Somalililer diğer mülteci grupları olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁹ BMMYK’nın verilerine bakılarak Türkiye’deki mülteci sayısının senelere göre değişimi incelendiğinde 2014 yılında 1 milyon 694 bin 838 kişiyken, 2015 yılında mülteci sayısı 1 milyon 59 bin 702 kişi artış göstererek 2 milyon 754 bin 540 kişiye ulaşmıştır. 2016 yılında ise 361 bin 616 kişi artış göstererek 3 milyon 116 bin 156 kişiye yükseldiği görülmektedir.¹⁸⁰ 2016

¹⁷⁷ UNHCR, “What is a Refugee”, (Çevrimiçi), <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/what-is-a-refugee/>, 30 Mart 2018.

¹⁷⁸ UNHCR, “Figures at a Glance”, (Çevrimiçi), <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>, 30 Mart 2018.

¹⁷⁹ Avrupa Komisyonu, “Türkiye Özet İnsani Durum ve İhtiyaçlar”, 06.04.2018, (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/turkey_syrian_crisis_tr.pdf, 10 Nisan 2018.

¹⁸⁰ UNHCR, “Turkey”, (Çevrimiçi), <http://reporting.unhcr.org/node/2544>, 10 Nisan 2018.

yılı sonrasında da mülteci sayısının yaklaşık olarak 783 bin 844 kişi arttığı görülmektedir.

İran İslam Cumhuriyeti ülkesindeki mülteciler bakımından incelendiğinde, dünyadaki en büyük ve uzun süreli kentsel mülteci gurubuna ev sahipliği yapan ülke konumundadır. İran büyük bir bölümü Afgan mültecilerden oluşan kayıtlı ve kayıtsız olarak yaklaşık 3 milyonu aşkın bir mülteci gurubuna ev sahipliği yapan bir ülkedir. Kayıtlı olan mülteci sayısı BMMYK'ya göre 2014 yılında 982 bin 85, 2015 yılında 979 bin 491 ve 2016 yılında 979 bin 537 olarak değişim göstermiştir.¹⁸¹

Toplam mülteci sayıları birbirine yakın olan bu iki ülkenin mülteci politikalarının dış yardım politikaları içerisindeki oranını incelemeyen önce resmi kalkınma yardımlarının içerisinde mültecilere yapılan yardımlar ile ilgili kurala tekrar değinirsek, mültecilerin barınması ile ilgili yapılan yardımların ilk 12 aydan sonraki bölümü Resmi Kalkınma Yardımları içerisinde yer almamaktadır. Bu kural nedeni ile İran ve Türkiye'nin mülteciler ile ilgili yapmış oldukları tüm harcamalar Resmi Kalkınma Yardımları içerisinde yer almamaktadır. Her iki ülke içerisinde de yüksek sayıda bir mülteci nüfusu olsa da mülteciler ile ilgili yapılan yardımların sadece bir yıl için RKY içerisinde yer alması nedeni ile Türkiye ve İran'ın mülteciler ile ilgili yaptıkları yardımlar RKY tutarlarını aynı oranda etkilememektedir.

BMMYK verilerine göre yukarıda da iletildiği gibi 2010 sonrasında Türkiye ve İran'ın mülteci sayıları aynı oranda artış göstermemiştir. Türkiye'nin RKY tutarlarının büyük artış gösterdiği 2010 sonrası dönemde bu artışta mülteciler ile ilgili yapılan yardımların büyük etkisinin olduğu gözlemlenmektedir. Mart 2011 sonrasında Suriye'de yaşanan çatışmalardan dolayı ülkesinden kaçan halk Türkiye'ye sığınmaya başlamıştır. Türkiye tarafından uygulanan açık kapı politikası ile Türkiye'de büyük bir mülteci artışı yaşanmıştır. Türkiye Suriyeli mülteciler için Geçici Barınma Merkezleri oluşturmuş, bu merkezler ve bu merkez dışında yaşayan mülteciler için birçok sosyal hizmet sağlamıştır.¹⁸² Suriyeli mülteciler için yapılan yardımlar Türkiye'nin 2016 yılında yapmış olduğu RKY tutarının büyük bir

¹⁸¹ UNHCR, "Islamic Republic of Iran", (Çevrimiçi), <http://reporting.unhcr.org/node/2527>, 10 Nisan 2018.

¹⁸² TİKA, "Türkiye Kalkınma Yardımları 2016 Raporu", s.96.

bölümünü oluşturan Acil ve İnsani Yardımlar kategorisi içerisinde yer almaktadır. 2016 yılında yapılan Acil ve İnsani Yardımların tutarı 5 milyar 865 milyon 800 bin Dolarken, Suriye için yapılan RKY tutarı 5 milyar 851 milyon 230 bin Dolar'dır. Suriye için yapılan yardımlar sadece Türkiye içindeki mültecilere yapılan yardımlardan oluşmamakta Suriye içerisindeki yardım merkezlerindeki sivil halka da yardım yapılmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin Suriye için yaptığı yardımların tamamının mülteciler için yapıldığını söylemek doğru olmayacaktır. Ancak mülteciler için yapılan yardımlar Türkiye'nin RKY tutarları içerisinde önemli bir etken konumundadır.

İran'da bulunan mültecilere bakıldığında büyük bir bölümün Afgan mültecilerden oluştuğu görülmektedir. 1979 yılında Sovyetler Birliğinin Afganistan'a müdahalesi sonrasında Afgan mültecilerin İran'a sığındığı görülmektedir. İran'daki mültecilerin büyük bir bölümünü oluşturan bu topluluk yaklaşık 40 yıldır İran içerisinde yaşamaktadır. RKY'nin mültecilerin barınması için yapılan yardımların ilk 12 aylık bölümünü kapsamaması nedeni ile İran'ın mülteciler için yaptığı yardımlar RKY içerisinde yer almamaktadır. İran'a yeni gelen mülteciler için yapılan barınma yardımları ancak RKY içerisinde yer alabilecektir. Ancak BMMYK verilerine göre İran'da bulunan kayıtlı mülteci sayısında da büyük bir artış gözlenmemektedir. Her iki ülkenin de mülteciler ile ilgili maddi yardımları bulunsa da RKY açısından ele alındığında Türkiye'nin mülteciler açısından İran'dan daha fazla yardımda bulunduğu söylenebilecektir.

Türkiye ve İran'da bulunan mülteciler için yapılan yardımlar sadece ev sahibi ülkeler tarafından yapılmamakta, çeşitli uluslararası örgütler tarafından da yardımlar yapılmaktadır. BMMYK'nın 2018 yılı Türkiye ve İran için hazırladıkları bütçeleri incelendiğinde; Türkiye için toplam 436 milyon 67 bin 478 Dolar ve İran için toplam 98 milyon 756 bin 622 Dolar tutarında yardım planlandığı görülmektedir.¹⁸³ Ayrıca AB tarafından da mülteciler ile ilgili Türkiye'ye yardım sağlanmaktadır. AB ve Türkiye arasında Türkiye'deki mülteciler için AB Mali Yardım Programı kapsamında 2016-2017 yılında 3 milyar Avro tutarında bir projenin sözleşmesi

¹⁸³ UNHCR, <http://reporting.unhcr.org>.

imzalanmıştır. AB tarafından Türkiye'ye 1 milyar 400 milyon Avro tutarında finansal destek sağlanmıştır.¹⁸⁴

4.4. Dış Yardımların Kategori ve Hedef Bazlı Karşılaştırılması

Donör ülkeler tarafından gerçekleştirilen dış yardımlar çeşitli hedefler doğrultusunda yapılmakta olsa da bu hedefler arasında ekonomik kalkınma ve demokrasinin gelişmesi amaçları ön plana çıkmaktadır. Donör ülkelerin yapmış oldukları yardımların hangi alanlarda yaptıkları ile yardımların yapılma amacı arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Örneğin; donör ülkelerin altyapı yatırımları ya da teknolojik destekler yaparak yardım alan ülkenin ekonomik büyümesini amaçladıkları ya da afet ve kriz dönemlerinde yaptıkları maddi ve ayni yardımlar ile ülke içerisindeki düzen ortamının inşası ve istikrarın sağlanmasının amaçlandığı söylenmektedir. Bu yardımların yardım alan ülkelerin kullanım şekilleri sonucunda amacına hizmet etmediği ya da yardım alan ülkeyi bağımlı hale getirdiği ile ilgili eleştiriler de bulunmaktadır.¹⁸⁵

Türkiye ve İran tarafından yapılan dış yardımların büyük oranda iki taraflı yardımlar şeklinde yapıldığı gözlenmektedir. Türkiye tarafından yapılan iki taraflı resmi kalkınma yardımları şu başlıklar altında kategorize edilmiştir: acil ve insani yardımlar, tavizli kredi, proje ve program yardımları, teknik işbirlikleri, öğrenci yardımları, sığınmacılara yapılan yardımlar, krediler, kalkınma amaçlı gıda yardımı, uluslararası örgüt aidatları ve katkı payları, yönetim giderleri ve barışı yapılandırma çalışmaları. Bu kategoriler doğrultusunda her iki ülke tarafından yapılan resmi kalkınma yardımları incelenecek olursa her iki ülke için de acil ve insani yardımların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Türkiye'nin 1985 yılında Devlet Planlama Teşkilatı vasıtası ile yedi Afrika ülkesine yapmış olduğu ilk dış yardımlar "kurumsal kapasite inşası" amacı ile gerçekleştirilmiştir. Bu yardımlar ile Türkiye bölge ülkeleri ile ticari ilişkileri

¹⁸⁴ Avrupa Komisyonu, **a.g.e.**

¹⁸⁵ Arslan, **a.g.e.**, s.11-12.

geliştirmeyi amaçlamıştır.¹⁸⁶ 1990'lı yıllarda yapılan kalkınma yardımlarının büyük oranda teknik işbirliği alanında yapıldığı ele alınırsa, yaklaşık 30 senelik bir süreçte dış politikadaki değişimler ve uluslararası arenada yaşanan olayların etkisi ile yapılan kalkınma yardımlarının şekil değiştirdiği görülmektedir. Son yıllarda dış yardım tutarları ile donör ülkeler içerisinde önemli bir yer edinmiş olan Türkiye tarafından 2015 yılında gerçekleştirilen acil ve insani yardımların tutarı 2 milyar 737 milyon 800 bin Dolar iken 2016 yılında bu tutar %114 artış göstermiş ve 5 milyar 865 milyon 800 bin Dolara yükselmiştir. 1990'lı ve 2000'li yıllarda dış yardımlar büyük oranda Orta Asya ve Kafkas ülkelerine yapılmıştır. Bu yardımların büyük bir çoğunluğu teknik işbirliği yani eğitim, insan kaynakları gelişimi ve bu amaçla bilgi ve teknoloji transferini içeren yardımlardan oluşmuştur.¹⁸⁷ Yardımların özellikle eğitim alanında yapıldığı görülmektedir. 2012 yılı sonrasında hem en fazla yardım yapılan bölge hem de yardım yapılan alanda değişim görülmüştür. En fazla yardım yapılan bölge Orta Doğu bölgesi olurken en fazla yardımlar acil ve insani yardımlardan oluşmuştur. Türkiye'nin 2016 yılında gerçekleştirmiş olduğu toplam iki taraflı resmi kalkınma yardımlarının %94'lük bir bölümünü acil ve insani yardımlar oluşturmaktadır.¹⁸⁸ Türkiye tarafından Suriye'ye yapılan 5 milyar 851 milyon 230 bin Dolar tutarındaki yardımın büyük bir bölümünü acil ve insani yardımlar oluşturmuştur. Türkiye'nin 2016 yılında yapmış olduğu diğer yardımlar, proje ve program yardımları, teknik işbirliği, öğrenci yardımları, sığınmacılara yapılan yardımlar, krediler, kalkınma amaçlı gıda yardımları ve barışı yapılandırma çalışmaları kategorilerine ayrılmıştır. Ancak bu yardımların tutarları acil ve insani yardımlar ile kıyaslandığında çok düşük kalmaktadır. Türkiye'nin yapmış olduğu dış yardımların amacı Başbakan Yardımcısı Çavuşoğlu tarafından "kalıcı refah ve barış kuşağının zeminini güçlendirmek" olarak belirtilmiştir. Genel anlamda Türkiye'nin yapmış olduğu dış yardımlar ile başta komşuları ve yakın coğrafyası olmak üzere

¹⁸⁶ Karagöz, **a.g.e.**, s.326.

¹⁸⁷ TİKA, "Türkiye Yardımları 2004 Raporu", (Çevrimiçi), <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2004.pdf>, s.11.

¹⁸⁸ TİKA, "Türkiye Kalkınma Yardımları 2016 Raporu", s.18.

dünyanın her yerinde dil, din, ırk ayırım gözetmeksizin “birlikte kalkınma” hedefini gerçekleştirmek amaçladığı iletilmektedir.¹⁸⁹

Türkiye'nin dış yardımları ile eğitim, sağlık ve sosyal politikaları iyileştirmeyi ve altyapı ve teknik yardımlar ile ekonomik büyümeyi desteklemeyi amaçladığı gözlenmektedir. Türkiye hükümeti dış yardımlarını yapacağı ülkeleri seçerken seküler devlet anlayışına uyan bir şekilde ayırım gözetmeksizin ihtiyacı olan tüm halklara yardımda bulunmaktadır. Ancak yardım tutarları incelendiğinde yapılan yardımların büyük bir bölümünün Müslüman ülkelere yapıldığı ve Müslüman olmayan ülkelere yapılan yardımların çok düşük tutarlarda olduğu görülmektedir. Türkiye'nin dış yardım politikasının amaçları içerisinde ikili ilişkileri geliştirmeyi ve ticari ilişkileri arttırmayı amaçladığı da görülmektedir. Dış yardımların artışı ile paralellik gösteren ticari ilişkiler de dikkat çekmektedir. Örneğin; Türkiye tarafından Afrika bölgesi ülkelere yapılan resmi kalkınma yardımları 2000'li yıllarda düşük oranlardayken 2010 sonrasında artış göstermiştir. Türkiye'nin Afrika bölgesine yapmış olduğu ihracat 2003 yılında 2 milyar 128 milyon 558 bin 625 Dolar iken 2013 yılında bu tutar 14 milyar 158 milyon 642 bin 320 Dolara yükselmiştir.¹⁹⁰

İran'ın dış yardımları ile ilgili elde edilen veriler incelendiğinde de insani yardımların büyük bir önem teşkil ettiği görülmektedir. Öğrencilere yapılan yardımlar, krediler ya da kalkınma amaçlı gıda yardımları İran tarafından gerçekleştirilen dış yardımlar içerisinde de bulunmakta olsa da yardımların önemli bir bölümü nakdi ve aynı insani yardımlardan oluşmaktadır. Türkiye gibi İran da özellikle Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler karşısında bölge ülkelere insani yardımlarda bulunmaktadır. İran'ın mevcut dış yardım kuruluşlarının yapmış olduğu çalışmaların büyük bir bölümü afet ve çatışma bölgeleri için yardımlardan oluşmaktadır. İran'ın da bu yardımlar ile Türkiye gibi öncelikle yakın bölgeler olmak üzere yardım yaptığı tüm ülkelerde kalkınmayı desteklemeyi amaçladığı söylenebilir. İran devleti tarafından siyaseten yapılan düzenli dış yardımlar da bulunmaktadır.

¹⁸⁹ TİKA, “Türkiye Kalkınma Yardımları 2016 Raporu”, s.9.

¹⁹⁰ Ufuk Tepebaş, “Türkiye ile Afrika Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkiler”, 10.02.2014, (Çevrimiçi), <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/5200/turkiye-ile-afrika-arasindaki-ekonomik-ve-ticari-iliskiler>, 23 Nisan 2018.

İran'ın yardım yaptığı ülkelere bakıldığında, Müslüman ülkelere oluşması görülmektedir. Dış yardım ile ilgili çağrılarda da dinin etkisi hissedilmektedir. Örneğin; 2010 yılında Pakistan'da yaşanan sel felaketi için dini lider tarafından yardım çağrısı yapılmış ve Ayetullah Hamaney dünyadaki tüm Müslümanları Pakistanlılara yardıma çağırmıştır. Pakistanlılardan “Müslüman kardeşlerimiz” olarak bahsedilmiştir.¹⁹¹ İran'ın dış yardım kuruluşlarının faaliyetleri içerisinde sadece İran Kızılay'ı tarafından Kuzey Kore'ye yapılan yardım Müslüman olmayan bir ülkeye yapılan yardım olarak karşımıza çıkmaktadır. İran'ın dış yardımlar ile kalkınmayı desteklemenin dışında ikili ilişkileri güçlendirmek, ticari ilişkileri arttırmak ve Şii yayılmacı politikayı sağlamayı amaçlandığı görülmektedir. İran'ın İslami devrim anlayışının yayılması için de dış yardım politikasını bir araç olarak kullandığı görülmektedir.

¹⁹¹ The Office of the Supreme Leader, “Leader urges quick int'l aid for Pakistan”, 31.08.2010, (Çevrimiçi), <http://leader.ir/en/content/7177/Leader-urges-quick-int'l-aid-for-Pakistan>, 20 Nisan 2018.

SONUÇ

Uluslararası arenada etkin aktörler olan devletler için gücü elinde bulundurma ve gücünü arttırma temel amacı oluşturmaktadır. Güç kavramının tanımı değişen koşullar içerisinde farklılık göstermiştir. Morgenthau'ın tanımına göre güç uluslararası politikada hem amaç hem de bu amaca ulaşmak için bir araçtır. Güç genel bir tanımla devletlerin diğer devletler üzerinde yaptırım ve baskı yapabilmesini sağlayan bir araçtır. Uluslararası arenada güç uzun yıllar askeri güç olarak tanımlanmıştır. Ancak özellikle 20. yüzyılın sonlarında yaşanan küreselleşmenin etkisi ile güç tanımı değişim göstermiş, güç sert güç ve yumuşak güç olarak ikiye ayrılmıştır. Sert güç askeri ve topraksal gücü kapsarken, yumuşak güç bilgi, teknoloji ve kurumsal güç gibi alanları kapsamıştır. Yumuşak güç kavramı ilk olarak 1990 yılında Joseph Nye tarafından tanımlanmıştır. Nye'a göre devletler yumuşak güç ile ulusal çıkarlarına olan şeyleri diğer devletlerin de istemesini sağlayabilecek ve böylece onları bunu yapmaya zorlamak zorunda kalmayacaklardır.

Uluslararası arenadaki değişimler sadece güç kavramının değişmesine neden olmamış, uluslararası sistemin de değişimine neden olmuştur. 21. yüzyılda ABD, Rusya, Çin ve Japonya gibi süper güçlerin oluşturduğu çok kutuplu bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu süper güçlerin yanı sıra Türkiye, İran, Brezilya, Hindistan, Endonezya ve Güney Afrika gibi bölgesel güçler de uluslararası arenada yerlerini almışlardır. Neumann'ın bölgesel güç tanımına göre bölgesel güç olmak için bölgesel meselelerde önemli bir etkiye sahip olmak ve bölgesel statüye ek olarak dünya genelinde de büyük bir güç olabileceğini göstermek gerekmektedir. Bu şartları sağlamanın yolu diğer devletler ile işbirliği yapmaktan geçmektedir. Devletlerin bölgesel güç olabilmeleri için hem bölgelerinde etkin bir rol oynaması, yaşanan

sorunlarda arabulucu pozisyonunu üstlenmesi, hem de dünya genelinde gücünü kabul ettirecek bir dış politika izlemesi gerekmektedir.

Küreselleşmeyle önemi artan yumuşak güç politikaları devletlerarasında işbirliklerinin artmasını desteklemiştir. Devletler özellikle kalkınma yardımlarıyla işbirlikleri kurarak nüfuz alanlarını genişletme fırsatı bulmuşlardır. Resmi Kalkınma Yardımları devletlerin dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır. RKY tutarlarına bakıldığında en fazla yardımın ABD tarafından yapıldığı görülmektedir. Almanya, Birleşik Krallık, Japonya ve Fransa ABD'den sonra en fazla RKY yapan ülkeler konumundadır. Ancak RKY sadece gelişmiş ülkeler tarafından değil gelişmekte olan birçok ülke tarafından da yapılmaktadır. Hatta devletler Resmi Kalkınma Yardımlarının takibinden sorumlu kurumlar kurmuşlardır.

Devletlerin dış politikalarında önemli bir yer tutan Resmi Kalkınma Yardımları OECD tarafından şöyle tanımlanmıştır; gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal alanda kalkınmalarını desteklemek için verilen ve en az %25'i hibe olan krediler. Bu yardımlar mültecilerin barınması ile ilgili yapılan yardımların ilk 12 ay sonrasındaki bölümünü ve askeri yardımları kapsamamaktadır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile yumuşak güç politikaları önem kazanmıştır. Kullanım amacı nedeni ile sert güç olarak kabul eden görüşler bulunsa da, yumuşak gücün içerisinde yer alan dış yardım ve kalkınma politikaları da Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile önemli bir uluslararası politika aracı haline gelmiştir. Dış yardım Soğuk Savaş döneminde özellikle ABD tarafından kullanılan bir araçken, Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile gelişmiş ve gelişmekte olan birçok devlet tarafından kullanılan bir uluslararası politika aracı olmuştur. Resmi Kalkınma Yardımları iki taraflı ve çok taraflı olmak üzere iki şekilde yapılabilmektedir. Ancak iki taraflı RKY'ler aracılığı ile devletlerarasında ilişkilerin daha fazla artması nedeni ile özellikle gelişmekte olan devletler RKY'lerini daha çok iki taraflı yardımlar şeklinde yapmaktadır. Bu durum da göstermektedir ki RKY'lerin sadece alıcı ülkelerin ihtiyaçlarını gidermek amacı ile yapıldığı söylemek doğru olmayacaktır. Her ne kadar donör ülkeler tarafından RKY'lerin temel amacı olarak ileri sürülen en önemi iki neden demokratikleşme ve kalkınma olsa da donör ülkeler

yapmış oldukları yardımlar ile alıcı ülkeler üzerinde farklı hedefleri amaçlamaktadırlar.

Resmi Kalkınma Yardımları kendilerini “bölgesel güç” olarak tanımlayan Türkiye ve İran’ın dış politikaları içerisinde de yer alan etkili bir araçtır. Soğuk Savaş dönemi sonrasında uluslararası arenada yaşanan olaylar bu iki ülkenin dış politikaları üzerinde de etkili olmuştur. Bu dönem içerisinde öncelikle SSCB’nin dağılması ile bağımsızlığını ilan eden ülkeler ve 2010 sonrasında da Ortadoğu’da yaşanan olaylar bu iki ülkenin dış politikalarını etkilemiştir. Resmi Kalkınma Yardımları da bu gelişmelerin etkisinde şekil almıştır. Türkiye ve İran’ın dış yardımlarında etkili olan bir diğer etken de bölgesel güç olmanın koşulları içerisinde de bulunan dünyada gücünü kabul ettirme ilkesidir.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile Orta Asya ve Kafkaslarda bağımsızlığını ilan eden ülkeler hem coğrafi yakınlıkları hem de dil, tarih ya da kültürel benzerlikleri nedeni ile bu iki ülke için ilişkilerde bir temel oluşturmuşlardır. Bölge ülkelerinin yeni bağımsızlıklarını ilan etmiş olmaları ve bölgenin önemli bir ticaret alanı oluşturması Türkiye ve İran’ın dış politikasında bu bölgenin önemli bir yer almasına neden olmuştur. Yeni bağımsız olmuş bu ülkelerin sosyal, ekonomik ya da teknolojik alanlarda altyapılarını oluşturmaları nedeni ile özellikle Türkiye için 1990’lı yıllarda en fazla RKY yaptığı bölge Orta Asya ve Kafkaslar olmuştur. İran’ın dış yardımlarını çoğunlukla komşu ülkelere yaptığı düşünülürse Orta Asya ve Kafkaslara yardımları da normal kabul edilecektir. İran’ın bölgeye yardım yaparken çekinceleri de bulunmaktadır. Bölge ülkelerinin büyük oranda Sünni nüfusa sahip olması yapılan yardımların bölgede İslami Hareketlerin güçlenmesine destek sağlayabileceği ya da Şii nüfusa sahip olsa da Azerbaycan’a yapılan yardımlar sonucunda Azeri milliyetçiliğinin yükselmesi Azeri nüfusa sahip İran için tehdit oluşturabileceği için yardımlar yapılırken çekince yaratmaktadır. Ancak İran bölge ülkelerine yardımlarda bulunmakta, özellikle Afganistan, Tacikistan ve Pakistan’a yardım yapmaktadır. Türkiye’nin ise bölge ülkeleri içerisinde en önemli müttefiki Azerbaycan’dır. Türkiye tarafından Azerbaycan’a düzenli olarak RKY yapılsa da bölgede en fazla RKY’nin Afganistan, Pakistan, Kırgızistan, Kazakistan ve beşinci

olarak da Azerbaycan'a yapıldığı görülmektedir. Bu bölge her iki ülke için ticari ilişkiler sağladığı gibi güvenlik amacı ile de önem taşımaktadır.

2010 sonrasında Ortadoğu bölgesinde yaşanan olaylar her iki ülkenin dış politikasında önemli bir yer tutmuştur. Bu durum dış yardımlarına da yansımıştır. Türkiye RKY yapmaya başladığı 1980'li yıllardan beri en fazla yardım yaptığı dönemi yaşamıştır. İran da bölgesinde yaşanan olaylar karşısında tepkisiz kalmamıştır. Bu durum "bölgenin hamisi" olduğunu iddia eden bu iki ülke için bölgelerindeki olaylarda arabulucu olma pozisyonunu destekleyen bir ortam sağlamıştır. Türkiye'nin bugüne kadar en fazla yardımı yaptığı bölge olarak Ortadoğu'nun karşımıza çıkmasının temelinde Suriye meselesi ve Suriyeli mültecilere yapılan yardımlar bulunmaktadır. En fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan ülke olan Türkiye 2012 sonrasında yardımlarını büyük oranda bu ülke içerisinde ve sınır dışındaki kamplarda bulunan Suriyeliler için gerçekleştirmiştir. İran tarafından Suriye, Filistin, Lübnan ve Irak'a siyaseten yapılan yardımlar dış yardımları içerisinde önemli bir yer tutarken, Türkiye de bölge ülkeleri içerisinde özellikle Suriye ve sonrasında Filistin ve Irak'a en fazla RKY'yi yapmıştır.

İki ülke de RKY'lerini sadece kendi coğrafyasında bulunan ülkelere yapmamış, coğrafi konumlarına uzak olan Afrika bölgesi için de RKY yapmışlardır. Yapılan yardımlar diğer bölgelere kıyasla daha düşük tutarlarda olsa da daha çok dikkat çekmektedir. Çünkü bir ülke bulunduğu bölgede gücünü sağlamlaştırmak için ve güvenliğini güçlendirmek için yakın çevresindeki ülkeler ile ilişkilerini kuvvetlendirmek isteyebilir. Ancak Afrika bölgesi her iki ülke için bu koşullarda olmayan bir bölge olmasına rağmen iki ülke de bölgeye yardım yapmaktadır. Her iki ülke için yardımların ticari ilişkilere destek sağladığı söylenebilir. Ancak İran'ın bölge üzerindeki yumuşak güç politikaları ve dış yardımları bölgenin Şii nüfusa sahip olmayan ülkelerinde Şii nüfusun ortaya çıkmasını sağlamıştır. İran bölgede Şii yayılmacılık politikasını sağlamak istemektedir. Türkiye'nin Afrika bölgesinde Müslüman olmayan ülkelere de yardımlarda bulunduğu görülmektedir. Ancak bu ülkelere yapılan yardımlar düşük tutarlardadır. Türkiye'nin bölgede en fazla yardımı

yaptığı ülkeler Mısır, Somali, Tunus ve Sudan olup, bu ülkeler Sünni nüfusun çoğunlukta olduğu Müslüman ülkelerdir.

Balkanlar bölgesi de her iki ülkenin yardım yaptığı bir bölgedir. Türkiye'nin bölge ülkelerine yardımlarda bulunması coğrafi konumu nedeni ile doğal karşılanabilirken, İran'ın bu bölgeye yardımlarının nedeni önem kazanmaktadır. Türkiye yardımlar ile hem ikili ilişkileri güçlendirmek hem de ticari ilişkileri arttırmayı amaçlamaktadır. Ancak İran'ın dış yardımlarını yapma nedenleri içerisinde bu amaçlara ek olarak bölgeyi özellikle Bosna-Hersek'i İran'ın Avrupa'ya geçiş kapısı olarak görmesi de bulunmaktadır.

Türkiye ve İran'ın RKY'lerini gerçekleştirirken görülen ortak ve farklı çeşitli özellikleri bulunmaktadır. Türkiye ve İran'ın RKY'leri resmi ya da özel çeşitli yardım kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin resmi kalkınma ajansı TİKA iken, İran'ın dış yardımları Ekonomi ve Maliye Bakanlığı aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Dış yardım verilerinin açıklığı hususunda bu iki ülke farklılık göstermektedir. Türkiye tarafından yapılan tüm Resmi Kalkınma Yardımları tutarları ve faaliyet detayları ile raporlanırken, İran gizlilik esasıyla dış yardımları ile ilgili verileri paylaşmamaktadır. Her iki ülkenin RKY'leri birçok gelişmekte olan ülke gibi iki taraflı olarak gerçekleştirilmektedir. Böylece hem bölgelerinde yaşanan olaylar üzerinde etkili olmak için hem de diğer bölgeler ile ticari ilişkileri geliştirebilmek için bir zemin sağlanmaktadır. İki ülkenin RKY'lerinin içerisinde acil ve insani yardımların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Türkiye'nin özellikle 2010 sonrasındaki RKY'lerinin büyük oranda acil ve İnsani yardımlardan oluştuğu gözlenmektedir. İran'ın yardım kuruluşlarının faaliyetleri incelendiğinde, acil ve insani yardımların İran'ın RKY'si içerisinde etkili olduğu görülmektedir.

Türkiye ve İran'ın RKY'lerinde farklılık olarak görülebilecek nokta yardımların yapıldığı ülkelerin dini yapılarıdır. Türkiye temel olarak yardımlarda din, dil, ırk gibi ayrımlar olmaksızın yardıma ihtiyacı olan her ülkeye yardımların yapılacağını iletmekte ve bu koşula uygun bir şekilde farklı dinlerden halklara sahip birçok ülkeye yardımda bulunmaktadır. Ancak İran'ın yardım kuruluşlarının faaliyetlerine bakıldığında İran Kızılay'ı hariç tüm kurumların Müslüman olan

ülkelere yardımlarda bulunduğu görülmektedir. Seküler bir yönetim şekli ile yönetilen Türkiye'nin dış yardımlarının şeffaflık ilkesi ile ihtiyacı olan her ülkeye yapılıyor olması ve teokrazi ile yönetilen İran'ın da dış yardımlarını Müslüman ülkelere yapması doğal karşılanabilir. Ancak burada hemen belirtilmelidir ki, Türkiye'nin RKY'leri tutarsal anlamda büyük oranda Müslüman ülkelere yapılmaktadır. Türkiye tarafından 170'e yakın ülkeye RKY yapılmıştır. Bu ülkeler arasında dini bir ayırım görülmemektedir. Ancak tutarsal anlamda büyük bir fark bulunmaktadır. İran'da 1979'da gerçekleşen İslam devrimi sonrasında Humeyni dönemi dış politikasının temellerinden biri İran önderliğinde İslami bir dünya düzeni kurma hedefidir. İran bu hedefe paralel bir şekilde dış yardımlarını Müslüman ülkelere yapmakta ve yumuşak güç politikaları ve dış yardımlar ile Şii yayılcılık politikasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Resmi Kalkınma Yardımları yapılırken birçok ülke tarafından temel amaç olarak iletilen demokrasi götürme ve kalkınmayı destekleme hedefi bu iki ülkenin yardımlarında farklılık göstermektedir. Yapılan yardımların içerisindeki acil ve insani yardımların çatışmalar ya da doğal afetler sonucunda bozulan ülke düzenlerinin biran evvel düzeltilmesi amacı ile yapıldığı söylenebilir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi dış yardımlar ile donör ülkeler sadece yardım alan ülkelerin düzeni ve kalkınmasını desteklemeyi amaçlamayabilmektedir. Türkiye ve İran tarafından yapılan dış yardımların arka planında ticari ilişkiler, güvenlik önlemleri, bölgesel güç olduğunun hem kendi bölgesindeki ülkeler tarafından hem de dünya çapında kabulü gibi etkenler bulunmaktadır. İran'ın bunlara ek olarak İslami bir dünya düzeninin lideri olmayı amaçladığı ve Şii yayılcılık politikası izlediği gözlenmektedir.

Türkiye ve İran'ın yapmış olduğu dış yardımların geneline bakıldığında; Türkiye tüccar devlet anlayışı ile ticari ilişkiler geliştirmek ve yeni pazarlar sağlamak amacıyla İran ise siyasi amaçlar ile dış yardımlarını yapacağı ülkeleri belirlemekte ve yumuşak güç politikalarını uygulamaktadır. Buna ek olarak her iki ülke tarafından da Müslüman olan ülkelere yapılan bu yardımların amacı "İslam Dünyasının Lideri" olmak isteği olarak söylenebilir.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

- Abrahamian, Ervand: **Modern İnan Tarihi**, Çev. Dilek Şendil, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Adıyaman, Şeyma: “TİKA: Türkiye’nin Küresel Dış Politika Enstrümanı”, 29.05.2011, (Çevrimiçi), <http://www.bilgesam.org/incele/1161/-tika--turkiye%E2%80%99nin-kuresel-dis-politika-enstrumani/#.WMcHg5rr3IV>, 10 Şubat 2017.
- Arı, Tayyar: **Uluslararası İlişkiler Teorisi**, İstanbul, Alfa, 2004.
- Arslan, Erdal, Kiper, Kerem: “Dış Yardım Nedir? Niçin Yapılır?”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Sayı:34, Ocak-Haziran 2015, s.9-26, (Çevrimiçi), <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/spcd/article/view/5000119920/5000166448>, 15 Kasım 2016.
- Aydın, Aydın- Bakıncak, Emir: “Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, 2016, s.95-112.
- Aydoğan, Bekir: “Rapor:Güç Kavramı ve Kamu Diplomasisi”, (Çevrimiçi), http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/guc_kavrami_ve_kamu_diplomasisi_-_bekir_aydogan-pdf.pdf, 06 Aralık 2016.
- Çavuş, Tuba: “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”, **KSÜ İİBF Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2012, s.23-37, (Çevrimiçi),

<http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/download/article-file/107654>, 1 Kasım 2016.

DEİK: **İran Ülke Bülteni**, Şubat 2015, (Çevrimiçi), <https://igeme.com.tr/ftp/iran-ulke-bulteni.pdf>, 1 Kasım 2017.

Efegil, Ertan: “İran’ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:4, Sayı:48, Aralık 2012.

Ekşi, Muharrem: “Türkiye’de Kamu Diplomasisi: Ortaya Çıkışı, Kurumsal İnşaa Süreci ve Uygulanışı(2002-2013)”, (Yayınlanmamış Tez), Ankara, 2014, s.113.

Garthwaite, Gene R.: **İran Tarihi**, Çev. Fethi Aytuna, İstanbul, İnkılap, 2011.

Güçlü, Yücel: “Türkiye’nin Dış Ekonomik İlişkileri”, (Çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-dis-ekonomik-iliskileri.tr.mfa, 10 Şubat 2017.

Hale, William: **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Çev. Petek Demir, İstanbul, Mozaik, 2003.

Iranian Red Crescent: **Biannual Report 2013-2014**, (Çevrimiçi), <http://en.rcs.ir/uploads/leyout.pdf>, 17 Nisan 2017.

JICA: **Supplement to the JICA Annual Report 2015**, (Çevrimiçi), https://www.jica.go.jp/english/publications/reports/annual/2015/c8h0vm00009q82bm-att/2015_supplement_all.pdf.

Karagöz, Ferda: “Bir Kalkınma Reçetesi Olarak Dış Yardım: Türkiye’nin Verdiği Resmi Kalkınma Yardımlarının Değerlendirmesi”, **Türkel Minibaş’a Armağan: Kriz, Kalkınma ve Türkiye Ekonomisi Seçme Yazılar**, Ed.

- Emine Tahsin, Derin Yayınları, İstanbul, s.317-352, 2013.
- Katzman, Kenneth: “Iran’s Foreign and Defense Policies”, **CRS Report**, 06.04.2017, (Çevrimiçi), <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf>, 20 Nisan 2017.
- Keykavosiiranagh, Sahar: “Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak Kültürel Hegemonya”, (Yayınlanmamış Tez), İstanbul, 2015.
- Kharas, Homi: **Development Assistance in the 21st Century**, 2-4.07.2009, (Çevrimiçi), https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/11_development_aid_kharas-1.pdf, 14 Nisan 2017.
- Lee, Geun: “A Theory of Soft Power and Korea’s Soft Power Strategy”, (Çevrimiçi), http://www.kiep.go.kr/cmm/fms/FileDown.do;jsessionid=fPzmMmvXuuIVXqZEGymspvvB6hC4ESLUBmu2drPEQp7XmHiBgsMS5ujQwV1Y9V7D.KIEPWEB_NEW_servlet_engine4?atchFileId=00000000000001828170&fileSn=10&bbsId=seminarReports, 10 Ocak 2017, s.10-11.
- Nye, Joseph S.: **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev. Gürol Koca, Literatür Yayınları, 2003.
- Nye, Joseph S.: “Future of Power”, **Bulletin of American Academy**, Spring 2011, (Çevrimiçi), <https://www.amacad.org/publications/bulletin/spring2011/power.pdf>.
- Nye, Joseph S.: **Soft Power: The Means to Success in World Politics**, Newyork, Public Affairs, 2004.

- Nolte, Detlef: “How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics”, Helsinki, 2007, (Çevrimiçi), <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/212a550d-597b-4f60-86df-ec73a8e43707.pdf>.
- OECD: “Development Co-operation Report”, **OECD Journal on Development**, Volume 10, Issue 1, 2009, (Çevrimiçi), <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/4309011e.pdf?expires=1484790754&id=id&accname=guest&checksum=9E55CDC52478BC782F631C4B541FA3B6>, 25.12.2016.
- Oran, Baskın: **Türk Dış Politikası(Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar)**, Cilt I:1919-1980, İstanbul, İletişim, 2008.
- Oran, Baskın: **Türk Dış Politikası(Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar)**, Cilt II:1980-2001, İstanbul, İletişim, 2008.
- Öztürk, Hasan- Öztürk, Sevinç: “Türkiye’nin Dış Yardım Stratejisi”, **BİLGESAM**, Rapor No:54, İstanbul, 2012, (Çevrimiçi), <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-2-2014021916disyardim.pdf>.
- Pape, Robert A.: “Soft Balancing against the United States”, **International Security**, The MIT Press, 2005, (Çevrimiçi), <http://www.jstor.org/stable/4137457>, 23.09.2014.
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara, İmge Kitapevi, 2005.
- Sandıklı, Atilla, Emeklier, Bilgehan: “İran’ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri”, s.419-448, (Çevrimiçi), <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-173-2014120952iran.pdf>, 1 Aralık 2016.

- Sarıncay, Yusuf: “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme(1923-1999)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt. XVI, 2000.
- Semin, Ali: “İran Eğitim Sistemi ve Türkiye-İran Eğitim İşbirliği Etkileri”, **BİLGESAM**, 09.11.2011, (Çevrimiçi), http://www.bilgesam.org/incele/1138/-iran-egitim-sistemi-ve-turkiye-iran-egitim-isbirligine-etkileri/#.Wh3_uhu0PIU, 28 Kasım 2017.
- Sinkaya, Bayram: “Ahmedinecad’dan Ruhani’ye İran Dış Politikasında değişim: “İtidalli Dış Politika””, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 6, Sayı 61, Mart-Nisan 2014.
- Sönmezoğlu, Faruk: **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz, 2000.
- TC. Kalkınma Bakanlığı: “Kalkınma için Uluslararası İşbirliği, Metotlar ve Yaklaşımlar”, **Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2015, (Çevrimiçi), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zel%20ihtisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/263/Kalk%20B1nma%20%20C4%B0%20C3%A7in%20Uluslararası%20C4%B1%20%20C4%B0%20C5%9Fbirli%20C4%9Fi%20Metotlar%20ve%20Yakla%20C5%9F%20C4%B1mlar%20%20C3%96zel%20%20C4%B0ihtisas%20Komisyonu%20Raporu.pdf>.
- Tepebaş, Ufuk: “Türkiye ile Afrika Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkiler”, 10.02.2014, (Çevrimiçi), <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/5200/turkiye-ile-afrika-arasindaki-ekonomik-ve-ticari-iliskiler>, 23 Nisan 2018.

- TİKA: “Ayrı Coğrafyalarda Aynı İmza”, (Çevrimiçi), http://www.tika.gov.tr/upload/publication/tika%20anne_cocuk.pdf, 14 Şubat 2017, s.4-29.
- Tosunoğlu, Şebnem: “Türkiye’nin Resmi Kalkınma Yardımları Politikası: Eğilimler ve Hedefler”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt:4, Yıl:4, Sayı:10(2015/3), (Çevrimiçi), <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hakisderg/article/view/5000200077/0>.
- Yeğin, Abdullah: “Devrimin 35. Yılında İran Dış Politikası”, **SETA Perspektif**, Sayı:32, Şubat 2014, (Çevrimiçi), http://file.setav.org/Files/Pdf/20140311122633_devrimi_n-35.-yilinda-iran-dis-politikasi-pdf.pdf, 20 Nisan 2017.
- Yılmaz, Sait: “Yumuşak Güç ve Evrimi”, **TURANSAM Dergisi**, Sayı:12, Cilt:3, Sonbahar 2011, s.31-36.

Haberler

- Çam, Tuğrul: “TİKA’nın Arakanlı Müslümanlara Yardımları Sürüyor”, **Anadolu Ajansı**, 09.09.2017, (Çevrimiçi), <http://aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-arakanli-muslumanlara-yardimlari-suruyor/905096?amp=1>, 20 Ekim 2017.
- Golpira, Marjan: “UN aid chief: Iran can help facilitate humanitarian aid in region”, **Tehran Times**, 06.09.2016, (Çevrimiçi), <http://www.tehrantimes.com/news/406135/UN-aid-chief-Iran-can-help-facilitate-humanitarian-aid-in-region>, 20 Nisan 2017.

- Hasan, Aydın: “Diyanet, Türkiye’de Dini Hayatın haritasını çıkardı”, **Milliyet**, 15.07.2014, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/diyanet-turkiye-de-dini-hayat-in-gundem-1911935/>, 30 Ekim 2017.
- İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı-Türkiye: “İran’ın Pakistan’a yardımları sürüyor”, 06.10.2010, (Çevrimiçi), <http://www.irankulturevi.com/news-tr-772.cgi>, 21 Nisan 2017.
- Kemal, Melahat: “Balkanlar’da İran yayılcılığına darbe”, **Time Türk**, 31.07.2016, (Çevrimiçi), <http://www.timeturk.com/balkanlar-da-iran-yayilmaciligina-darbe/haber-227528>, 24 Nisan 2017.
- Kemal, Melehat: “Demografik oyun:İran Afrika’yı Şişleştiriyor” **Timeturk**, 12.05.2016, (Çevrimiçi), <https://www.timeturk.com/demografik-oyun-iran-afrika-yi-siilestiriyor/haber-149624>, 26 Ekim 2017.
- Kirişçi, Kemal: “The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of The Trading State”, **New Perspectives on Turkey**, No:40, 2009, s.29-57, (Çevrimiçi), http://www.esiweb.org/pdf/news_id_412_5%20-%20Article%20Kemal%20Kirisci.pdf, 30 Ekim 2016.
- Melhem, Ahmad: “İran’ın yardım sözü Filistin Yönetimi’ni niçin kızdırdı?”, **Al-Monitor**, 09.03.2016, (Çevrimiçi), <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2016/03/iran-aid-palestinian-victims-intifada-anger-pa.html>, 25 Ekim 2017.
- TC. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı: “Türkiye Yeniden: Mezun Buluşması”, 22 Kasım2017,

(Çevrimiçi), <https://www.ytb.gov.tr/haberler/turkiye-yeniden-mezun-bulusmasi>, 28 Kasım 2017.

Welle, Deutsche: “Karzai: İran’dan para aldık”, **DW**, 26.10.2010, (Çevrimiçi), <http://www.dw.com/tr/karzai-irandan-para-ald%C4%B1k/a-6150593>, 26 Ekim 2017.

“Ayetullah Humeyni: Sovyetler Birliği İran’a müdahale ederse III. Dünya Savaşı çıkar”, **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1979, s.1/9.

“Bakan Süleyman Soylu Türkiye’deki mülteci sayısını açıkladı”, **Sabah**, 15 Şubat 2017, (Çevrimiçi), <http://www.sabah.com.tr/webtv/turkiye/bakan-suleyman-soylu-turkiyedeki-multeci-sayisini-acikladi-videosu>, 20 Şubat 2017.

“Başbakan Yardımcısı Akdoğan Suriyeli mülteci sayısını açıkladı”, **Hürriyet**, 10 Mart 2016, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-yardimcisi-akdogan-suriyeli-multeci-sayisini-acikladi-40066605>, 20 Şubat 2017.

“Başbakan Yıldırım:Bölgenin kaderini bu bölgede yaşayanlar belirler”, **Anadolu Ajansı**, 22.11.2017, (Çevrimiçi), <http://aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/basbakan-yildirim-bolgenin-kaderini-bu-bolgede-yasayanlar-belirler/974516>, 28 Kasım 2017.

“Budapeşte’de İran operasyonu”, **Takvim**, 20.10.2010, (Çevrimiçi), http://www.takvim.com.tr/yazi_dizisi/2010/10/20/budapestede_iran_operasyonu, 24 Nisan 2017.

“Ekonomi Bakanı Zeybekçi’den Katar Açıklaması”, **Haber Türk**, 17 Haziran 2017, (Çevrimiçi), <http://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1534032-ekonomi-bakani-zeybekci-den-katar-aciklamasi>, 20 Ekim 2017.

“Gazze: İran, Filistinli Şehitlerin Ailelerine Maddi Yardımda Bulundu”, **Haberler**, 31.05.2006, (Çevrimiçi), <https://www.haberler.com/gazze-iran-filistinli-sehitlerin-ailelerine-haberi/>, 25 Ekim 2017.

“Hizbullah, Suriye’deki çatışma ortamından kaçarak Lübnan’a gelenlere yardım dağıttı”, **İslami Davet**, 13.09.2012, (Çevrimiçi), <https://www.islamidavet.com/2012/09/13/hizbullah-suriyedeki-catisma-ortamindan-kacarak-lubnana-gelenlere-yardim-dagitti/>, 26 Nisan 2017.

“Hoşru, BM’nin hızlı şekilde İran’dan Yemen’e insani yardım gönderilmesine yardım etmesini istedi”, **IRNA**, 11.10.2016, (Çevrimiçi), <http://www.irna.ir/tr/News/3332030/>, 21 Nisan 2017.

“Humeyni: Pehlevi Hanedanı devrilmeden İran’da hiçbir reform gerçekleşemez”, **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1978, s.10.

“İrak’a Yardım Kararına İran Halkından Tepki”, **Diplomatik Gözlem**, t.y., (Çevrimiçi), <http://diplomatikgozlem.com/haber/irak-a-yardim-kararina-iran-halkindan-tepki>, 19 Nisan 2017.

“İran’dan Afganistan’a insani yardımın üçüncü partisi gönderildi”, **İslami Davet**, 30 Aralık 2011, (Çevrimiçi), <https://www.islamidavet.com/2011/12/30/irandan-afganistana-insani-yardimin-ucuncu-partisi-gonderildi/>, 26 Nisan 2017.

“İran’dan Katar’a 5 Uçak Yardım”, **Haber Mir**, 11.06.2017, (Çevrimiçi), <http://www.habermir.com/iran-dan-katar-a-5-ucak-yardim/2534/>, 25 Ekim 2017.

“İran’dan Kırgızistan’daki depremzedelere yardım”, **İslami Davet**, 30.01.2016, (Çevrimiçi), <http://www.islamidavet.com/2016/01/30/irandan-kirgizistandaki-depremzedelere-yardim/>, 18 Nisan 2017.

“İran Filistin’de İran yanlısı Şii grup oluşturdu”, **Islah Haber**, 10.07.2015, (Çevrimiçi), <https://www.islahhaber.net/iran-filistin-de-iran-yanlisi-sii-grup-olusturdu-46739.html>, 26 Ekim 2017.

“İran Halkı Suriye Halkına 10000 battaniye gönderdi”, **İslami Davet**, 2.10.2014, (Çevrimiçi), <https://www.islamidavet.com/2014/10/02/iran-halki-suriye-halkina-10000-battaniye-gonderdi/>, 26 Nisan 2017.

“İran’ın Balkanlar’da Kültürel Etkisi paneli”, **Time Balkan**, 24.01.2017, (Çevrimiçi), <http://timebalkan.com/iranin-balkanlardaki-kulturel-etkisi-paneli/>, 24 Nisan 2017.

“İran’ın büyük Afrika oyunu!..”, **TurkNews**, 12.05.2016, (Çevrimiçi), <http://turknews.ca/iranin-buyuk-afrikayi-oyunu->, 27 Nisan 2017.

“İran İslam Cumhuriyetinin Afganistan’a yardımları”, **IRIB World Service**, 15.01.2013, (Çevrimiçi), <http://turkish.irib.ir/makaleler/siyasi-makaleler/item/273545-iran-islam-cumhuriyetinin-afganistan-a-yard%C4%B1mlar%C4%B1>, 21 Nisan 2017.

“İran Kızılay cemiyeti 19 ülkede hizmet veriyor”, **İslami Davet**, 13.10.2012, (Çevrimiçi), <http://www.islamidavet.com/2012/10/13/iran-kizilay-cemiyeti-19-ulkede-hizmet-veriyor/>, 18 Nisan 2017.

“İran Kızılayı Filistin Kızılayına 10 ambulans hediye etti”, 24.02.2016, **İslami Davet**, (Çevrimiçi), <http://www.islamidavet.com/2016/02/24/iran-kizilayi-filistin-kizilayina-10-ambulans-hediye-etti/>, 18 Nisan 2017.

“İran Kızılayının dünya genelinde 2 milyondan fazla gönüllüsü var”, **İslami Davet**, 07.01.2012, (Çevrimiçi), <http://www.islamidavet.com/2012/01/07/iran-kizilayinin-dunya-genelinde-2-milyondan-fazla-gonullusu-var/>, 18 Nisan 2017.

“İran Kızılay Kurumu dünyanın her yerine yardım ediyor”, **İslami Davet**, 04.05.2012, (Çevrimiçi), <http://www.islamidavet.com/2012/05/04/iran-kizilay-kurumu-dunyanin-her-yerine-yardim-ediyor/>, 18 Nisan 2017.

“İran Suriye’ye Kredi verdi”, **Sputniknews**, 27.05.2013, (Çevrimiçi), https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2013_05_27/iran-suriyeye-kredi-verdi/, 21 Nisan 2017.

“İran yardım gemisi Aden Körfezinde”, **Hürriyet**, 18.05.2015, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/iran-yardim-gemisi-aden-korfezi-nde-29032305>, 18 Nisan 2017.

“İran Yemen’e Umman üzerinden yardım gönderdi”, **Anadolu Ajansı**, 03.05.2015, (Çevrimiçi), <http://aa.com.tr/tr/dunya/iran-yemene-umman-uzerinden-yardim-gonderdi/51130>, 21 Nisan 2017.

“İzzet Begoviç: Ayetullah Rafsancani İslam Dünyasının barış kahramanıdır”, **IRNA**, 26.10.2016, (Çevrimiçi), <http://www.irna.ir/tr/News/3334232/>, 24 Nisan 2017.

“Kasımî:İran’ın nüfuzu askeri güce dayalı değildir”, **IRNA**, 03.03.2017, (Çevrimiçi), <http://www.irna.ir/tr/News/3425140/>, 13 Nisan 2017.

“Pakistan’da sel mağdurlarının yardımına ilk koşan İran oldu”, **İslami Davet**, 21.08.2010, (Çevrimiçi), <https://www.islamidavet.com/2010/08/21/pakistan-sel-magdurlarinin-ilk-yardimina-kosan-iran-oldu/>, 26 Nisan 2017.

“Rusya ve İran’dan Halep’e ortak insani yardım operasyonu”, **Sputniknews**, 03.12.2016, (Çevrimiçi), <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612031026125664-rusya-iran-halep-insani-yardim-operasyonu/>, 21 Nisan 2017.

“Tahran: İran’da 1 Ağustos, Lübnan ve Filistin halkıyla dayanışma günü ilan edildi”, 1 Ağustos 2006, **Haberler**, (Çevrimiçi), <http://www.haberler.com/tahran-iran-da-1-agustos-lubnan-ve-filistin-haberi/>, 26 Nisan 2017.

“Yabancı öğrenci sayısı yüzde 182 arttı”, **Hürriyet**, 17 Haziran 2016, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/yabanci-ogrenci-sayisi-yuzde-182-artti-40118709>, 13 Şubat 2017.

Web Siteleri

AFAD: <https://www.afad.gov.tr>

Avrasya İslam Şurası: <http://avrasyaislamsurasi.diyaret.gov.tr>

BMZ: <https://www.bmz.de>

CIA: <https://www.cia.gov>

European Commission: <http://ec.europa.eu>

General Directorate of International Affairs of Islamic Azad University: <http://intl.iau.ir>

Grand Ayatollah Makarem Shirazi: <http://makarem.ir>

Grand Ayatollah Muhammad Fazel Lankarani: <http://www.lankarani.com>

Imam Khomeini Relief Foundation: <http://emdad.ir>

Iranian Diplomacy: <http://irdiplomacy.ir>

Iranian Red Crescent: <http://en.rcs.ir>

Islamic Republic of Iran Ministry of Economic Affairs and Finance: <http://eform.mefa.ir>

JICA: <https://www.jica.go.jp>

Ministry of Foreign Affairs of Islamic Republic of Iran: <http://en.mfa.ir>

OECD: <https://www.oecd.org>

The Office of the Supreme Leader: <http://leader.ir>

TİKA: <http://www.tika.gov.tr>

Türk Eximbank: <https://www.eximbank.gov.tr>

Türk Kızılayı: <https://www.kizilay.org.tr>

United Nations: <http://www.unicankara.org.tr>

UNHCR: <http://www.unhcr.org>

U.S. Government Foreign Assistance: <https://www.foreignassistance.gov>

USAID: <https://www.usaid.gov>

WES: <http://wenr.wes.org>

Yunus Emre Enstitüsü: <http://www.yee.org.tr>

